

ERIKOISKIELEN YHDYSSANOJEN RAKENNE ERIKOISKIELEN
ERITYISLUONTEEN KUVAAJANA

Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Turun yliopisto
3. kesäkuuta 2009
Laura Tyysteri

TURUN YLIOPISTO
Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos

TYYSSTERI, LAURA: Erikoiskielen yhdyssanojen rakenne erikoiskielen erityisluonteen kuvaajana

Pro gradu -tutkielma, 134 s., 6 liites.
Suomen kieli
Kesäkuu 2009

Tutkimuksen tarkoitus on osoittaa erikoiskielten erityisluonne omana kielimuotonaan vertailemalla erikois- ja yleiskielen yhdyssanoja. Eri erikoiskieliä on käsitelty tutkimuksessa yhtenä ryhmänä. Tutkimuksen lähtökohta on erikoiskielinen yhdyssana-aineisto, jota tarkastellaan suhteessa yleiskielisen vertailuaineiston asettamaan normiin. Tutkimuksessa käytetty aineisto käsittää 162 erikoiskielistä ja 151 yleiskielistä yhdyssanaa.

Tutkimus yhdistelee terminologian ja leksikologian teorioita. Tutkimuksessa on huomioitu myös uudet sosioterminologiset suuntaukset, joiden ohjaamana tutkimuskohteeksi on valittu valmis erikoiskielinen sanasto, jota tarkastellaan deskriptiivisestä näkökulmasta. Tutkimuksessa käytetty tutkimusote on kvantitatiivinen ja vertaileva, mutta työssä on nostettu esimerkkejä myös kvalitatiiviseen tarkasteluun.

Tutkimus osoittaa, että erikoiskielen yhdyssanojen rakenne eroaa kvantitatiivisesti tarkasteltuna yleiskielen yhdyssanojen rakenteesta. Kielimuotojen välisten erojen lisäksi tutkimuksessa havaitaan myös yhtäläisyyksiä tutkittujen yhdyssanastojen välillä.

Tutkimuksen perusteella erikoiskielen yhdyssanoja yleiskielestä erottavia rekisteripiirteitä ovat seuraavat: 1) yhdyssanojen määrä on erikoiskielessä yleiskieltä suurempi, 2) erikoiskielen yhdyssanat ovat yleiskielen yhdyssanoja useammin substantiiveja, 3) erikoiskielen yhdyssanat ovat keskimäärin pidempiä kuin yleiskielen yhdyssanat ja 4) erikoiskielen yhdyssanat sisältävät yleiskielen yhdyssanoja useammin valmiita yhdysanoja ja lyhenteitä ja harvemmin prefiksinkaltaisia yhdysosia. Erikois- ja yleiskielen yhdyssanoja puolestaan yhdistävät seuraavat tekijät: 1) määritisyhdyssanojen suuri määrä ja muiden yhdyssanatyypin häviävän pieni osuus ja 2) muiden kuin nominatiivi- ja yhdysosamuotoisten määriteosien harvinaisuus yhdyssubstantiiveissa.

Asiasanat: erikoiskielet, leksikologia, terminologia, yhdyssanat, yleiskieli

1 Johdanto	5
1.1 Alkusanat	5
1.2 Tutkimuksen kulku ja käytetyt termit	7
2 Yleis- ja erikoiskielen liukuva raja	9
3 Tutkimuskysymys, hypoteesit ja tavoitteet	16
4 Aiempi tutkimus ja sen merkitys omalle tutkimukselleni	22
4.1 Terminologia	22
4.1.1 Terminologia maailmalla	23
4.1.2 Vaasan yliopisto terminologisen tutkimuksen keskuspaikkana	26
4.1.3 Termistöä käsittelevät väitöskirjat ja muut opinnäytteet	30
4.1.4 Käytännön termityö Suomessa.....	36
4.2 Sanaston rakenne: yhdyssanatutkimukset ja yleisteokset	40
5 Suomen sanaston karttuminen ja sanojen rakenne	42
5.1 Yleistä	43
5.2 Yhdyssanat	45
6 Erikoiskielen sanaston karttumisen erityispiirteet	51
6.1 Tietoinen uuden sanaston luominen.....	52
6.2 Termittäminen ja lainaaminen.....	56
6.3 Muotit ja käsitejärjestelmät nimeämisen apuna	58
7 Aineiston esittely	63
7.1 Erikoiskielinen aineisto	64
7.2 Yleiskielinen aineisto	66
8 Aineiston käsittely	67
8.1 Aineistonkäsittelytapa ja käsittelyn kulku	67
8.2 Sanatyypijakauma	68
8.2.1 Perussanat ja johdokset	73
8.2.2 Liittosanat ja muut-kategoriaan kuuluvat.....	77
8.3 Yhdyssanatyypit.....	79

8.3.1 Oman aineistoni yhdyssanatyyppi	80
8.3.2 Aineistossa esiintymättömät yhdyssanatyytit.....	82
8.4 Sanaluokka	84
8.4.1 Eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen määrä erikois- ja yleiskielessä	85
8.4.2 Eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen määrä omilla aineistoissani.....	86
8.5 Aineiston yhdyssanojen pituus.....	90
8.5.1 Merkkimäärä	91
8.5.2 Itsenäisten lekseemien määrä yhdyssanassa	94
8.6 Erilaiset yhdysosat	98
8.6.1 Yhdyssanat yhdysosina	99
8.6.2 Kirjainlyhenteet yhdysosina.....	103
8.6.3 Prefiksinkaltaiset yhdysosat.....	105
8.7 Määriteosan muoto.....	107
8.7.1 Luokitteluperusteet.....	108
8.7.2 Aineistoni yhdyssanojen määriteosien muoto.....	109
8.8 Kokoavaa tarkastelua	112
8.8.1 Erikoiskielen yhdyssanaston rekisteripiirteet.....	112
8.8.2 Erikois- ja yleiskielen yhdyssanaston yhteiset piirteet	115
9 Lopuksi: Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimuksen kohteet.....	117
Lähteet.....	120
Liitteet	135
LIITE 1: Tutkimusaineisto.....	135
LIITE 2: Luettelo kuvioista ja taulukoista	140

1 Johdanto

1.1 Alkusanat

Kieleen tarvitaan jatkuvasti uusia sanoja, joilla puhua uusista asioista tai vanhoista asioista uudella tavalla. Erilaisten kielimuotojen tarpeet sanoille ovat erilaisia. Uskon, että eri kielimuotojen sanoille asettamat vaatimukset näkyvät myös valmiissa sanastoissa. Tämän tutkimuksen päätarkoitus on osoittaa erikoiskielten erityisluonne omana kielimuotonaan tarkastelemalla yhdyssanojen rakenteellisiä eroja ja yhtäläisyyksiä kahdessa eri kielimuodossa, erikois- ja yleiskielessä.

Yleiskielellä tarkoitetaan sitä eri ikä- ja ammattiryhmille yhteistä kielimuotoa, jota käytetään esimerkiksi joukkoviestinnässä. Yleiskieli noudattaa kirjakielen normeja, ja siinä käytetään yleisesti tunnetuksi tiedettyä sanastoa sekä riittävän yksinkertaisia virkettä ja lauserakenteita. Erikoiskielet puolestaan ovat kielimuotoja, joita käytetään viestinnässä tietyillä erikoisaloilla, esimerkiksi jonkin ammattialan piirissä. Erikoiskielet eivät ole itsenäisiä kieliä, vaan ne ovat muusta kielestä riippuvaisia. Niissä käytetään samaa perussanastoa kuin yleiskielessäkin, ja myös ne noudattavat kirjakielen normeja. Yleiskielestä erikoiskieliä erottaa niissä perussanaston lisäksi käytettävä oma sanasto, termistö. Lisäksi ne voivat erota yleiskielestä tyylillisiltä ja syntaktisilta piirteiltään. Eri erikoiskielet eroavat myös toisistaan esimerkiksi sen osalta, kuinka vierasta niiden sanasto on suurelle yleisölle. Yleiskuvan saamiseksi käsittelen tässä tutkimuksessa erikoiskieliä yhtenä kokonaisuutena niiden keskinäisistä eroista huolimatta.

Sananmuodostuksella tarkoitetaan niitä yleisperiaatteita, joiden mukaan sanat rakentuvat ja joiden mukaan on mahdollista muodostaa uusia sanoja. Uusien sanojen muodostaminen kielessä jo olevien ainesten (sanat, johtimet) pohjalta on selvästi yleisin sanaston karttumistapa, mutta kieleen saadaan uusia sanoja myös lainaamalla. Suomen yleisimmät sananmuodostuskeinot ovat yhdistäminen ja johtaminen. Marginaalisempia sananmuodostuskeinoja ovat mm. lyhentäminen, takaperoisjohto sekä kirjain- ja koostesanojen muodostaminen. Kaikkia näitä sananmuodostuskeinoja voidaan käyttää

suomessa niin yleis- kuin erikoiskielissäkin. Keinot tuottaa sanastoa painottuvat kuitenkin eri kielimuodoissa hieman eri tavalla.

Valitsin tutkimuskohteekseni juuri yhdyssanat, sillä yhdistäminen on käytetyin sananmuodostuskeino niin suomen yleiskielessä kuin erikoiskielissäkin. Nykysuomen sanakirjan sanoista noin 65 % on yhdyssanoja (Saukkonen 1973: 338), ja yhdyssanojen osuus sanakirjan pohjana olevien poimintojen kokonaismäärästä on vielä paljon suurempi (Vesikansa 1989: 213). Erikoiskielten sananmuodostuksessa yhdistäminen saattaa olla jopa yleiskieltä suositumpaa, sillä yhdyssanat sopivat erityisen hyvin käsitejärjestelmien ylä- ja alakäsitteiden suhteiden ilmaisuun.

Yhdistelen tutkimuksessani terminologian ja leksikaalisen morfologian teorioita. Käytännön tarkastelutapani on vertaileva. Uskon, että vertaileva näkökulma auttaa huomaamaan niin erot kuin yhtäläisyydetkin kahden kielimuodon välillä. Tarkastelulähtökohtanani pidän erikoiskieltä, jota vertaan suomen sananmuodostuksen ja valmiiden sanojen rakenteen kannalta helposti normiksi asettuvaan yleiskieleen. Samalla saatan saada selville uutta tietoa myös yleiskielen yhdyssanoista. Tekemäni vertailut ovat pääasiassa kvantitatiivisia, mutta nostan esimerkkejä myös kvalitatiiviseen tarkasteluun. Tutkimuksessa käyttämäni aineistot on koottu Terminfo-lehdessä vuosina 2006 ja 2007 käsitellyistä erikoiskielen sanoista sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nykysuomen sanastotietokantaan vuonna 2007 tehdyistä uusista poiminnoista. Koska sanojen tarkkaa syntyajankohtaa voi olla vaikea määritellä, kutsun tutkimustani uudissanatutkimuksen sijaan ajankohtaista sanastoa käsitteleväksi tutkimukseksi.

Tutkimusnäkökulman valintaani on alusta asti vaikuttanut olennaisesti Antero Niemikorven (1983: 23) huomio, jonka mukaan erikoiskieliä voidaan tarkastella kielen rekistereinä, joiden tyypillisiä ominaisuuksia voidaan etsiä kaikilta kielen tasoilta ja tarkastella kvantitatiivisesti. Lisäksi tutkimuskohteen ja näkökulman valintaani ovat vaikuttaneet uudet terminologiset teoriat. Terminologinen tutkimus on aina viime vuosikymmeniin asti ollut pitkälti käsitteiden ja niiden nimeämisen sekä käsitejärjestelmien tutkimista. Suomessa teoreettinen työ on lisäksi jäänyt uusien termien muodostamisen ja normittamisen jalkoihin. Uusissa terminologisissa teorioissa huomioidaan aiempaa paremmin lingvistiset näkökulmat sekä esimerkiksi sanaston muuttuminen. Uusien

näkökulmien myötä terminologisessa tutkimuksessa on alettu huomioida myös valmiit sanastot. Tämän vuoksi olen valinnut myös oman tutkimukseni kohteeksi nimenomaan valmiit sanat.

1.2 Tutkimuksen kulku ja käytetyt termit

Tutkimukseni kulku on seuraava: Luvussa 2 pohdin yleis- ja erikoiskielen rajankäyntiä. Tämä on tarpeen heti tutkimukseni alussa, sillä ilman käsitystä yleis- ja erikoiskielen määritelmistä lukija ei välttämättä saa otetta koko tutkimukseni kantavasta ideasta, yleis- ja erikoiskielen vertailusta, ja hänen voi olla vaikea käsittää esimerkiksi esittämiäni hypoteeseja tai aiemman tutkimuksen merkitystä. Vaikka pyrin muuten pitämään tutkimukseni lähtökohtana erikoiskieltä, luvussa 2 esittelen ensin yleiskielen ja vasta sitten erikoiskielen määritelmiä, sillä erikoiskielet perustuvat pitkälti yleiskieleen.

Luvussa 3 esittelen yksityiskohtaisesti tutkimuskysymykseni ja siihen liittyvät hypoteesit sekä tutkimukseni tavoitteen. Perustelen myös tutkimuskysymyksen tarkasteluun valitsemaani näkökulmaa. Luvussa 4 kerron omaa aihettani sivuavista aiemmista tutkimuksista ja pohdin niiden merkitystä omalle tutkimukselleni. Luvuissa 5 ja 6 syvennän tutkimukseni teoreettista taustaa esittelemällä suomen sanaston karttumista ja rakennetta sekä yleisellä tasolla että erikseen erikoiskielen kannalta.

Luvussa 7 esittelen aineistoni. Luku 8 on omistettu aineiston käsittelylle. Luvussa esittelen ensin aineistonkäsittelytapaa sekä käsittelyn kulkua. Varsinaisessa käsittelyssä etenen aineiston sanatyypijakaumasta kokonaisten yhdyssanojen tarkastelun kautta aina yhdysosien ominaisuuksiin. Luvun lopuksi kokoan vielä yhteen saamiani tuloksia ja vertaan niitä tutkimuksen alussa esittämiini hypoteeseihin. Päätäntäluvussa 9 pohdin tutkimukseni onnistumista ja merkitystä sekä mahdollisia jatkotutkimuskohteita.

Esittelen tutkimuksessa käyttämäni termit ja niiden määritelmät käyttäessäni termejä ensimmäistä kertaa. Muutamien tutkimukseni kannalta tärkeiden ja siinä alusta loppuun toistuvien termien määrittely on kuitenkin aiheellista jo tässä vaiheessa:

Yleiskieli. Yleiskielestä erotetaan usein kirjoitettu ja puhuttu yleiskieli. Koska käsittelem tässä tutkimuksessa ainoastaan kirjoitettua kieltä, käytän jatkossa termiä *yleiskieli* viittaamassa pelkästään kirjoitettuun yleiskieleen, ns. yleiskirjakieleen. Tarkoitukseen voisi sopia myös termi *kirjakieli*, mutta koska sekä kirjoitettu yleiskieli että kirjoitetut erikoiskielet nojaavat kirjakielen normeihin, katson *kirjakieli*-termin käytön pelkkään kirjoitettuun yleiskieleen viittaamassa tässä yhteydessä harhaanjohtavaksi.

Erikoiskieli. Eri alojen erikoiskielet ovat kaikki omia kielimuotojaan omine termistöineen ja kielellisine erityispiirteineen. Toisaalta niillä on kuitenkin myös paljon yhteistä, ja mielestäni niitä voidaan perustellusti pitää omana kielimuotoryhmänään. Tässä tutkimuksessa lähestyn erikoiskieliä kokonaisuutena, sillä aineistoni käsittää erikoiskielistä sanastoa monipuolisesti eri aloilta. Työni kaltaisessa vertailevassa tutkimuksessa erikoiskieli voidaan nähdä myös käsitteellisenä vastinparina yleiskielelle. Tämän vuoksi käytän erikoiskieliin viitatessani yksiköllistä termiä *erikoiskieli*.

Termistö ja termit. Sanastokeskuksen suosituksen mukaan suomessa tulisi käyttää erikoiskielten sanastosta nimitystä *termistö*, jotta se erottuisi selkeästi *terminologiasta* eli *terminologiaopista* (Terminologian sanasto 2006: s.v. *termistö*). Suosituksen mukaisesti käytän tässä tutkimuksessa erikoisalojen sanastoista nimityksiä *termistö* ja *erikoiskielen sanasto*. Näistä jälkimmäinen on laajempi, ja siihen voi kuulua myös muuta erikoiskielessä käytettävää sanastoa (kielen perussanasto) kuin varsinaista termistöä. Ainoastaan erikoiskielen sanastoon kuuluvista lekseemeistä käytän tässä tutkimuksessa nimitystä *termi*.

Terminologia ja erikoiskielen tutkimus. Noudatan tässä tutkimuksessa Sanastokeskuksen suositusta (Terminologian sanasto 2006: s.v. *terminologia*) ja käytän termien tutkimuksesta nimeä *terminologia*. Lisäksi käytän laajempaa nimitystä *erikoiskielen tutkimus*, joka pitää sisällään myös kielen muiden tasojen kuin sanaston tutkimuksen.

Ajankohtainen sanasto. Rajanveto uuden ja vanhan sanaston välille on ongelmallista. Sanan kirjallista saati suullista ensiesiintymää ei aina voida paikallistaa, ja lisäksi sananmuodostuksen periaatteiden mukaisesti muodostettujen sanojen voidaan ajatella olevan olemassa kieliopin suomina mahdollisuuksina, vaikka ne eivät olisikaan

aktuaalistuneet käytössä. (Pitkänen 2008: 101–104.) Oma tutkimusaineistoni käsittää pääosin joko viime vuosina käyttöön otettua tai erikoiskieleen termitettyä sanastoa, mutta uudissanatutkimuksen sijaan kutsun tutkimustani *ajankohtaisen sanaston tutkimukseksi*.

Viittaukset aineistoihin. Käytän tutkimuksessani kahta aineistoa, erikoiskielistä ja yleiskielistä (ks. tarkempi esittely luvusta 7). Erikoiskielisestä aineistostani peräisin olevien esimerkkien perään olen merkinnyt kirjaimen E ja yleiskielisestä aineistosta peräisin olevien perään kirjaimen Y.

2 Yleis- ja erikoiskielen liukuva raja

Tutkimukseni tarkoitus on tarkastella erikoiskielen erityispiirteitä vertaamalla sitä yleiskieleen. Tässä luvussa esittelen yleis- ja erikoiskielen määritelmiä ja pohdin, miten nämä kielimuodot voi erottaa toisistaan vertailua varten. Uusien sanojen syntyä ja syntyprosessien eroja yleis- ja erikoiskielen välillä käsittelen tarkemmin luvuissa 5 ja 6. Tässäkin luvussa esiin tulevan oman kielen muista kielimuodoista lainaamisen eli *termittämisen* (termin määrittelystä ks. Pitkänen 2008: 129) lisäksi keskeisimmät erot tutkimieni kielimuotojen sanaston karttumisen välillä ovat sananmuodostuksen tietoisuuden asteessa (Pitkänen 2008: 100–101) sekä siinä, että yleiskielestä poiketen erikoiskieliin luodaan usein kerralla kokonaista käsitejärjestelmää kuvaava sanasto, johon kuuluvat sanat vaikuttavat toisiinsa heti alusta alkaen (Haarala 1981: 30; Pitkänen 2008: 128).

Vaikka sekä yleis- että erikoiskieli voidaan periaatteessa määritellä melko tyhjentävästi, tiukka rajanveto niiden välille on mahdotonta. Esimerkiksi Niemikorpi (1983: 23) on esittänyt, että eri erikoiskieliä voidaan pitää kielen rekistereinä, jotka perustuvat standardimurteeseen eli kirjakieleen. Käytännössä erikoiskielillä voi olla myös omia yleiskielen normista poikkeavia sääntöjään, mutta harvalla erikoiskielellä on esimerkiksi omaa kielioppiaan. Toisin sanoen erikoiskielet ovat siis riippuvaisia muusta kielestä, eikä niitä voida pitää itsenäisinä kielinä. Näin tarkasteltuna tiukkaa rajaa ei tar-

vitse vetää, vaan eroja voidaan tarkastella kvantitatiivisesti. Tarkan rajan puuttuminen ei nähdäkseni estä myöskään prototyypisten tapausten kvalitatiivista tarkastelua.

Erikoiskieliin ja erityisesti niiden sanastoon saadaan aineksia yleiskielestä, ja uusien sanojen synty erikoiskieleen perustuukin pitkälti oman kielen muista kielimuodoista (esim. yleiskielestä, kansankielestä ja toisista erikoiskielistä) lainaamiseen eli termittämiseen (Haarala 1981: 34; Pitkänen 2008: 129). Lainamista tapahtuu myös toiseen suuntaan, ja monet sanat esiintyvätkin sekä yleis- että erikoiskielessä (Haarala 1981: 15; Karihalme 1996: 79). Joskus samanasuisilla sanoilla on eri kielimuodoissa sama, joskus eri merkitys. Usein sanat voivat merkitä pääpiirteissään samaa, mutta erikoiskielisen variantin merkitys on kuitenkin tarkemmin määritelty ja vakiintuneempi (Haarala 1981: 15–16). Yleis- ja erikoiskielen rajan liukuvuus näkyy siinäkin, että myös yleiskielessä käytetään tarkkaan määriteltyä termimäistä sanastoa. Myös historialliset muutokset sanojen semantiikassa ja käytössä siirtävät liukuvaa rajaa yleis- ja erikoiskielen välillä. Uskoakseni yleiskielen termimäisyys vain lisääntyy ihmisten arkisen elinpiirin jatkuvasti teknistyessä. On kuitenkin syytä huomioida, että eri ihmiset asettavat oman kielentuntemuksensa ja elinympäristönsä mukaan rajan yleis- ja erikoiskielen välillä eri kohtaan.

Niin Suomen kielen perussanakirja (1990–1994: s.v. *yleiskieli*) kuin Kielitoimiston sanakirjakin (2004: s.v. *yleiskieli*) määrittelevät yleiskielen ”erikoiskielten sanastoa sisältämättömäksi suositusten mukaan kirjoitetuksi ja puhutuksi kieleksi” sekä ”kirjakieleksi”. Yleiskielen toiseksi merkitykseksi ne mainitsevat ”(monikielisellä t. -murteisella alueella) yleisesti puhuttavan yhteisen kielen”. Sanakirjojemme mukaan yleiskieli on siis niin erikoisen kuin yksityisenkin vastakohta (Pitkänen 2008: 114).

Esko Koivusalo on pohtinut yleiskielen määritelmää kielenhuollon tarpeita varten useassa eri yhteydessä. Artikkelissaan ”Mitä yleiskieli on?” (1979) Koivusalo päätyy samansuuntaiseen mutta tarkempaan määritelmään kuin sanakirjat. Ensinnäkään yleiskieli ei Koivusalon mukaan voi olla kirjakielen synonyymi, sillä myös erikoiskielet noudattavat kirjakielen normeja, vaikka ne eivät yleiskieltä olekaan (Koivusalo 1979: 217–218). Myös yleiskieli siis kuuluu kirjakieleen, mutta varsinaiseen yleiskielen määritelmään tarvitaan lisää piirteitä.

Edellä esittelemissäni sanakirjojen tarjoamissa yleiskielen määritelmässä todetaan, että yleiskieli ei sisällä erikoiskielten sanastoa. Kaikille yhteisen eli ei-erikoiskielisen sanaston laajuus määrää, millaisia asioita yleiskielen avulla voidaan täsmällisesti käsitellä. Esimerkiksi joukkoviestinnän tuottajien on oletettu onnistuvan melko hyvin käyttämään kielessään juuri sitä osaa sanastosta, jota kieliyhteisön jäsenet ikään, ammattiin tai sosiaaliseen asemaan katsomatta ymmärtävät. (Koivusalo 1979: 218.) Kootessani omaa tutkimusaineistoani havaitsin, että kun erikoiskieliset sanat esiintyvät yleiskielisessä kontekstissa, esiintymässä usein selitetään vieraaksi oletetun sanan merkitystä. Kun erikoiskielestä lainattu tai muuten yleiskielessä uusi sana aletaan katsoa osaksi yleiskieltä, sen selittäminen kuitenkin loppuu, vaikka sen merkitys ei vielä olisikaan tuttu kaikille kielenkäyttäjille. Erilaisissa luettavuustutkimuksissa onkin havaittu, että erityisesti vierassanojen mutta myös harvoin esiintyvien tai lukijalle vieraaseen aihepiiriin liittyvien omaperäisten sanojen ymmärtäminen tuottaa monille kielenkäyttäjille vaikeuksia (Sajavaara 1989: 87; ks. myös esim. Nurmi 2001).

Eri kielenkäyttäjät vetävät rajan yleis- ja erikoiskielen välillä eri kohtaan, ja monien yksittäisten sanojen määrittelemisen kuulumaan yksiselitteisesti joko yleis- tai erikoiskieleen on vaikeaa. Yleiskielen keskeisin sanasto liittyy esimerkiksi ihmisen jokapäiväisiin välttämättömiin toimintoihin (asuminen, ravinto, liikenne, rahan ansaitseminen), terveyteen ja sairauteen, kaikille kuuluviin yhteiskunnallisiin velvollisuuksiin ja oikeuksiin, urheiluun ja muihin laajalle levinneisiin harrasteisiin, matkailuun yms. Kunkin ajan niin sanotulla aktiiviväestöllä ja erityisesti sen nuoremmilla ikäryhmillä on keskeinen osuus yleiskielen sanaston muotoutumisessa. (Koivusalo 1979: 218.) Maailman teknistyessä ja muutenkin muuttuessa vauhdilla saattaa juuri nuoremman väestön kieleen kuulua paljon sellaista sanastoa, joka ei välttämättä ole vanhemmalle väelle tuttua. Toisaalta esimerkiksi Nurmi (2001) on tutkimuksessaan osoittanut, että ns. sivistyssanojen ymmärtäminen ainakin ilman kontekstia on vaikeaa monille nuorille.

Yleiskieli perustuu pitkälti perinnäisten käsitysten mukaisesti jäseneltyyn tietoon, johon viittaava sanasto omaksutaan havaitsemalla tarkoite samalla kun ilmaus opitaan. Tämän vuoksi yleiskielen prototyypiseen sanastoon liittyy runsaasti erilaisia yksilöllisiä konnotaatioita. Eri käyttäjät pitävät tärkeinä lekseimin eri merkityspiirteitä, jolloin lekseimin merkityksessä korostuvat eri käyttäjien mielissä eri asiat, vaikka perusmer-

kitys olisikin sama. (Koski 1978a: 116–125; Koivusalo 1979: 218.) Havaitsemalla opittujen nimitysten lisäksi yleiskieleen kuuluu sanoja, joiden viittausalat on määritelty yhteisesti ja joista osa kuuluu alkujaan esimerkiksi tieteen kieleen ja perustuu tieteen luomiin luokituksiin. Tällaisten sanojen käyttöä harjoitellaan esimerkiksi koulussa. (Koivusalo 1979: 218.) Käytännössä tällaistenkin sanojen merkitys kuitenkin vaihtelee käyttötilanteen ja käyttäjän mukaan. Se, mikä sanan merkityksessä on milloinkin olennaista, riippuu tarkastelunäkökulmasta (esim. muistuttaako lepakko enemmän lintua, koiraa vai kauhutarinoiden olentoa; esimerkki oma) ja tilanteeseen liittyvästä luokittelujärjestelmästä (esim. tieteellinen taksonomia vai kansantaksonomia). (Koski 1978a: 101.)

Koivusalon mukaan yleiskielen määritelmä vaatii kirjakielisen muotoasun ja yleisesti tutun sanaston käytön lisäksi vielä ainakin yhden tarkennuksen, sillä tekstiä laatiessaan kielenkäyttäjällä on valittavanaan tulkintavaikkeudeltaan erilaisia virke- ja lausekaavoja. Esimerkiksi perinteisen juristikielen kaavoin voidaan tutuista sanoista saada aikaan tekstiä, jota tavallinen maallikko ei ymmärrä. Tämän vuoksi kirjoitetun yleiskielen määritelmään on lisättävä vielä virke- ja lauserakenteen yksinkertaisuus. (Koivusalo 1979: 219.)

Koivusalon (1979: 220) mukaan (kirjoitetun) yleiskielen määritelmä on siis tiivistettynä seuraavanlainen: Yleiskieli on kieliyhteisön eri ikä- ja ammattiryhmille yhteinen kieli-
muoto, joka

1. on muotoasultaan kirjakielen mukaista,
2. käyttää yleisesti tunnetuksi tiedettyä sanastoa ja
3. on virke- ja lauserakenteeltaan yksinkertaista (käytännössä joukkoviestinnässä taajaan esiintyvien rakennekaavojen mukaista).

Myös myöhemmät tutkijat ovat yhtyneet Koivusalon näkemykseen yleiskielen olemuksesta. Esimerkiksi Pitkäsen (2008: 114) mukaan yleiskieli on kielen laajin rekisteri, joka on kaikille kielenkäyttäjille tarkoitettu normitettu kieli. Tällaisesta määritelmästä ei ole apua esimerkiksi yksittäisten sanojen luokittelussa joko yleis- tai erikoiskieleen kuulu-

viksi, mutta se sopii kuitenkin taustaksi oman tutkimukseni kaltaiselle kvantitatiiviselle tutkimukselle. Käytännössä aiempien tutkijoiden esittämän määritelmän hyväksyminen näkyy tutkimuksessani erityisesti aineistonvalinnassa. Aineistoni yleiskielinen osa on peräisin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nykysuomen sanastotietokannasta, johon se on poimittu kaikille kielenkäyttäjille tarkoitettusta, normitettua yleiskieltä käyttävästä joukkoviestimestä, Suomen suurimmasta sanomalehdestä Helsingin Sanomista (ks. aineiston tarkempi esittely luvusta 7).

Suomen kielen perussanakirja (1990–1994: s.v. *erikoiskieli*) ja Kielitoimiston sanakirja (2004: s.v. *erikoiskieli*) määrittelevät erikoiskielen yksinkertaisesti ”jollakin ammattitai erikoisalalla käytettäväksi kieleksi”. Määritelmä siis kattaa eri ammattialoilla ja harrastusten parissa käytettävät erikoistuneet kielimuodot aina tieteestä taiteeseen ja sodankäynnistä surffaukseen. Toisaalta erikoiskieli on joskus määritelty myös yleiskielestä poikkeavaksi *teknolektien* eli teknisten erikoisalojen kielten joukoksi, jonka ulkopuolelle jäävät omaksi ryhmäkseen ammattikieliet (Karihalme 1996: 34–35). Yleensä erikoiskieliin luetaan keskeisimmin sellaiset varsinaiset ammattikieliet, jotka pohjaavat rakenteellisesti kirjakielen normeihin. Käytännössä eri ammattialoilla käytetään kuitenkin myös arkitilanteisiin ja erityisesti suulliseen viestintään sopivampia kielimuotoja, joita eivät tiukat muodolliset normit sido. (Niemikorpi 1996: 7.) Varsinaisten ammattikielten lisäksi on olemassa ainakin kaksi muuta ammattikontekstissa esiintyvää kielimuototyyppiä: arkikäytössä erikoistuneesta ammattikielestä yksinkertaistuneet ja joskus hyvinkin pienen piirin sisäryhmäkieleksi muuttuneet ammattislangit eli jargonit sekä pääosin vanhoihin murteisiin pohjaavat vanhojen käsityöläisammattien harjoittajien käyttämät kielimuodot, jotka elävät joissain työtehtävissä edelleen. Näiden kahden kielimuodon välille ei ole aina helppo vetää rajaa. Sen sijaan niille on yhteistä se, että niiden rakenteellisena runkona on kirjallisesti normittamaton puhekieli. Tämä piirre erottaa ne varsinaisista ammattikielistä, jotka ovat syntyneet normitetun kirjakielen pohjalta. (Niemikorpi 1996: 11–12.) Normitettuja ja normittamattomia ammattialoilla käytettäviä kielimuotoja erottaa myös niiden sanaston vakiintuneisuuden aste. Ammattislangien eli jargonien sanasto ei yleensä ole erikoiskielen sanastolle asetetun määritelmän mukaista eli tarkkaan määriteltyä ja vakiintunutta. (Kääntä 2007: 168.) Tässä tutkimuksessa käsittelen ainoastaan kirjoitettua erikois- ja yleiskieltä. Myös

kirjoitettu erikoiskieli voi kuitenkin olla laajempi käsite kuin pelkkä ammattikieli, sillä esimerkiksi eri harrastealoilla käytettävät kielet voivat olla erikoiskieliä.

Yleiskielen katsotaan siis olevan koko kieliyhteisölle sanastollisesti tuttua, lauserakenteeltaan riittävän yksinkertaista ja kirjakielen normien mukaista kieltä. Erikoiskielen määrittelyissä on yleensä ollut keskeisintä erottaa se yleiskielestä (Laine 2007: 57). Pääasiallisena erona on yleensä nähty erilaiset sanastot, sillä erikoiskielten sanasto on pääosin tuttua vain alan ammattilaisille tai harrastajille (Koivusalo 1979: 220; Laine 2007: 57). Tosin esim. Niemikorven (1983: 22) mukaan sanaston vieraus ei ole leimallista kaikille vaan lähinnä tekniikan ja lääketieteen erikoiskielille.

Rajanveto eri alojen erikoiskielten välille (vertikaalisesta erottamisesta ks. esim. Hoffman 1985: 58; Niemikorpi 1996) voi olla vaikeaa, sillä samoin kuin esimerkiksi erikoiskielten sanastot limittyvät yleiskielen sanaston kanssa, ne limittyvät myös keskenään (Haarala 1981: 10). Omassa tutkimuksessani en ole pyrkinytkään tekemään eroa eri erikoiskielten välillä, vaan teen vertailuni yleisesti eri erikoiskieliin kuuluvien sanojen sekä yleiskielen sanaston välillä. Tarkoitukseni on näin antaa yleiskuva erikoiskielten yhdyssanastosta, vaikka toki myös eri erikoiskielten väliset erot ovat tärkeitä ja huomionarvoisia.

Yleiskielisen ja erikoiskielisten sanastojen erilaisuuden keskeinen syy on se, että yleis- ja erikoiskielillä käsitellään erilaisia aiheita (Pitkänen 2008: 114–115). Erikoiskielet ovat kuitenkin muusta kielestä riippuvaisia, eivät itsenäisiä kieliä, ja oman erikoisanastonsa lisäksi niissä käytetään samaa perussanastoa kuin yleiskielessäkin. Joskus yksittäinen lekseemi voi myös esiintyä eri merkityksessä yleis- ja erikoiskielessä. Päälekkäisyyksistä huolimatta erikoiskieli on periaatteessa sanastollisesti yleiskieltä tarkempaa. Erikoiskielen sanoille eli termeille on annettu tutkimuksessa useita erilaisia määritelmiä. Perinteisen käsityksen mukaan termi on yksimerkityksinen, tarkkarajainen ilmaus, jonka merkitys on jollain tavalla sovittu (esim. Haarala 1981: 15). Esimerkiksi *sana* on normaaliin yleiskieleen kuuluva, monitulkintainen ja epätarkka ilmaus, jonka sijasta tieteellisissä tarkoituksissa käytetään termiä *lekseemi* silloin, kun sanaa ajatellaan sanaston tai sanankirjan yksikkönä. Konkreettisista tekstissä tai puheessa esiintyvistä sanaesiintymistä puolestaan käytetään kielitieteessä termejä *tekstisana*, *sanaesiintymä*

tai *sane*. (Häkkinen 1990: 75.) Vaikka termin yhtenä tunnuspiirteenä on pidetty juuri sen merkityksen tarkkarajaisuutta, käytännössä yksittäisten termien vakiintuneisuuden aste vaihtelee (Karihalme 1996: 148–149; Laine 2007: 382–385; Pitkänen 116–117). Termien merkitys vaihtelee myös niiden käyttöyhteyden mukaan, sillä samalla termillä voi olla eri merkitys eri erikoiskielissä (Haarala 1981: 10) ja jopa saman alan sisällä käytetyissä erilaisissa taustateorioissa (esim. termi *kieli* kielitieteen eri teorioissa ja käyttöyhteyksissä).

Erityisen sanaston lisäksi erikoiskielen tunnusmerkkejä ovat myös tietyt tyylilliset ja syntaktiset piirteet (Terminologian sanasto 2006: s.v. *erikoiskieli*). Niemikorpi (1983: 22) tosin on valmis jarruttamaan kaikkien erikoiskielten erottamista yleiskielestä myös näiden piirteiden perusteella. Hänen mukaansa esimerkiksi virke- ja lauserakenteen monimutkaisuus yleiskieleen verrattuna on tyypillistä erityisesti lain ja hallinnon erikoiskielille, ei kaikille erikoiskielille. Sekä vieras sanasto että monimutkaiset virke- ja lauserakenteet yhdistyvät hänen mukaansa esim. hallinnossa käytettävässä suunnitelukielessä. Esimerkiksi tekniikan aloilla usein käytettävien yksinkertaista sanastoa ja virkerakenteita vaativien konekäännösohjelmien vuoksi erikoiskieli voi olla myös erityisen yksinkertaista (ks. esim. Kauppinen 2008: 84–85).

Sanastojen erilaisuuden lisäksi yleis- ja erikoiskieli poikkeavat toisistaan myös sosiaaliselta funktioltaan. Yleiskieli on kaikille yhteinen kielimuoto, kun sen sijaan erikoiskielen käyttö antaa käyttäjilleen usein yhteiskunnallista statusta sekä luo ja ylläpitää ryhmäidentiteettiä. Erikoiskielellä on omat erityiset sosiaaliset käyttöyhteytensä ja käyttäjäryhmänsä, ja sen avulla jäsennetään, kuvataan ja muokataan nimenomaan erikoisalaan kuuluvaa käsitemaailmaa. Erikoiskielten ilmaisukyky rajoittuu kuitenkin tietynlaisiin sanomiin ja aiheisiin, ja siltä puuttuu esimerkiksi esteettinen funktio. (Karihalme 1996: 39; Laine 2007: 58; erikoiskielten esteettisestä funktiosta ks. kuitenkin Porter 2000.)

Yleis- ja erikoiskielen välimaastoon jää tietoisesti populaaristettu (yleiskielistetty tai kansanomaistettu) kieli, jota käytetään esimerkiksi kerrottaessa tieteen uusista saavutuksista suurelle yleisölle. Erikoiskieltä käytetään siis eri tavoin myös saman alan sisällä (horisontaalinen ero) esimerkiksi eri abstraktiotasoilla. Mitä abstraktimpi kielimuoto on

käytössä, sitä keinotekoisempaa kieli on, sitä enemmän siinä on termejä ja erilaisia symboleja ja sitä stereotyyppisemmäksi syntaksi muuttuu (Hoffmann 1985: 58–64; Fluck 1996: 17–23; Pitkänen 2008: 115–116). Abstrakteinta erikoiskieltä voidaan käyttää kahden asiantuntijan välillä, ja mitä kauempana viestin vastaanottaja on erikoisalasta, sitä enemmän asiantuntija joutuu karsimaan erikoiskielisyyksiä (Pitkänen 2008: 115–116).

Populaaristamisen merkitys viestinnässä tuntuu kasvavan koko ajan, sillä erikoistuneen tiedon määrän kasvaessa kasvaa myös tarve välittää uutta tietoa niillekin, jotka eivät hallitse alalla käytettävää erikoiskieltä (Niemikorpi 1996: 12). Yleis- ja erikoiskielen välimaastoon jäävä populaaristettu erikoiskieli näkyy myös omassa aineistossani. Erityisesti Helsingin Sanomista poimittu yleiskielinen aineistoni sisältää myös populaaristettua erikoiskieltä. Rajojenveto jatkumolle erikoiskieli – populaaristettu erikoiskieli – yleiskieli on vaikeaa, enkä ole tässä tutkimuksessa siihen edes pyrkinyt. Vertailemieni kielimuotojen (erikoiskieli ja yleiskieli) välimaastoon asettuva aineisto (populaaristettu erikoiskieli) toki vaikuttaa tutkimustulosteni yleistettävyyteen, mutta uskon, että aineistoni on kuitenkin sopiva kvantitatiivisten päälinjojen esittämiseen. Kvalitatiiviseen tarkasteluun pyrin nostamaan tarkastelemieni kielimuotojen piirteitä hyvin kuvaavia prototyyppisiä esimerkkejä.

3 Tutkimuskysymys, hypoteesit ja tavoitteet

Tässä luvussa esittelen tutkimuskysymykseni, siihen liittyvät hypoteesit sekä tutkimukseni tavoitteet.

Antero Niemikorven (1983: 23) mukaan erikoiskieliä voidaan tarkastella kielen rekistereinä, jotka pohjautuvat yleiskieleen mutta eroavat siitä joko sanastonsa, lauserakenteensa tai niiden molempien osalta. Niemikorven mukaan eri rekisterien tyyppisiä ominaisuuksia voidaan etsiä oikeastaan kaikilta kielen tasoilta, ja niitä voidaan myös tarkastella kvantitatiivisesti. Tutkimukseni pääasiallinen tarkoitus on etsiä erikois- ja yleiskielen sanastojen kvantitatiivisia eroja ja näin osoittaa erikoiskielen erityisluonne omana kielen rekisterinään. Tutkittavaksi kielen tasoksi olen valinnut erikois- ja

yleiskielen yhdyssanojen rakenteen, sillä yhdyssanat ovat suomen yleisin sanatyyppejä. Keskityn tutkimuksessani yhdyssanojen morfologiseen rakenteeseen sellaisena, kuin se kielenkäyttäjälle tällä hetkellä hahmottuu. Tutkimuskohteisiini eivät siis kuulu esimerkiksi sanojen syntymotivaatio tai semantiikka. Sen sijaan sanojen muodostustapa on olennainen myös niiden tämänhetkisen rakenteen kannalta.

Käytännössä pyrin tutkimustavoitteisiini vertailemalla erikois- ja yleiskielen yhdyssanoja sisältäviä aineistoja keskenään. Vertailu on luonnollinen valinta metodiksi tutkimuksessa, jossa etsitään eri kielimuotojen tyypillisiä ominaisuuksia, sillä vertailun kautta niin kielimuotojen erot kuin yhtäläisyydetkin nousevat esiin helpommin kuin vain yhtä kielimuotoa tarkasteltaessa. Tutkimukseni varsinainen kohde on erikoiskieli, mutta yleiskieli sopii sen vertailukohdaksi, sillä se asettuu helposti normiksi niin suomen sananmuodostuksen kuin valmiiden sanojen rakenteenkin kannalta.

Terminmuodostusta on maailmalla tutkittu enemmän teorian kuin valmiiden sanastojen kannalta (Pitkänen 2008: 127). Suomessa valmiiden sanastojen tutkimus on jäänyt myös käytännön termityön eli uusien termien muodostamisen ja normittamisen jalkoihin (Laine 2007: 76). Viimeaikaisista väitöskirjoista (Laine 2007; Pitkänen: 2008) huolimatta valmiiden erikoiskielen sanastojen tutkimus on vasta alussa niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa (ks. tarkemmin luku 4.1). Tämän vuoksi olen valinnut tutkimukseni kohteeksi nimenomaan valmiin sanaston rakenteen tarkastelun.

Suomessa käytetään samoja sananmuodostuskeinoja niin yleis- kuin erikoiskielessäkin, mutta eri keinojen välillä on painotuseroja (Pitkänen 2008: 127). Yhdistäminen sananmuodostuskeinona on ominainen erityisesti kirjakielelle, jossa esiintyvät yhdyssanat ovat enimmäkseen määritelmänluonteisia alakäsitteiden nimiä (esim. *sähkösilitysrauta*). Murteissa sen sijaan tavallisimpia yhdyssanoja ovat kiteytyneet termit kuten esimerkiksi tärkeiden esineiden nimitykset (esim. *kinnasneula*, *ämmänlänget*) ja erityisellä yhdysanajohtimella muodostetut yhdyssanat (esim. *hevosmies*, vrt. *hevonen*). Määrittelyyn

murteissa käytetään enimmäkseen liittosanoja¹ (esim. *riihen keula*). (Tuomi 1989: 28.) Erikoiskielten termistöissä käsitejärjestelmien osien välisten suhteiden heijastaminen on vielä yleiskieltäkin keskeisempää. Määritelmänluonteiset yhdyssanat sopivat erityisen hyvin erikoiskielten tarpeisiin, sillä niillä voidaan ilmaista käsitteiden välisiä suhteita taloudellisesti (esim. *talo* → *rivitalo*, *kerrostalo*) (Pitkänen 2008: 126). Tämän vuoksi yhdyssanojen voidaankin olettaa olevan erikoiskielessä yleiskieltä yleisempiä. Murteet, yleiskieli ja erikoiskielet näyttävät asettuvan eri kielimuotojen sanoille asettamien erilaisten vaatimusten vuoksi jatkumolle, jossa ensin mainitussa on vähiten yhdyssanoja ja viimeksi mainitussa eniten.

Yleiskielen sananmuodostuksen ja erikoiskielten terminmuodostuksen on todettu eroavan toisistaan vähintään muodostusprosessin kannalta (esim. Koski 1978b: 103–108; 1981: 8–14; Schippan 1992: 107–108; Pitkänen 2008: 101, ks. tarkemmin luku 6.1). Tutkimukseni perimmäinen ennako-olettamus on, että yleiskielen sananmuodostuksen ja erikoiskielten terminmuodostuksen erot näkyvät muodostusprosessin lisäksi myös valmiissa sanastoissa. Vaikka keskityn tässä tutkimuksessa tarkastelemaan pelkästään yhdyssanoja, uskon, että erot yleis- ja erikoiskielten sananmuodostuksen välillä tulevat esiin myös niissä. Tämän tutkimuksen päämäärä on todistaa erojen olemassaolo käytännössä ja samalla selvittää, millaisia erot näiden sanastojen rakentumisen välillä ovat tällä hetkellä.

Tutkimuksessani kiinnitän huomiota seuraaviin seikkoihin:

- 1) Yhdyssanojen määrä erikois- ja yleiskielessä.** Kuten edellä totesin, yhdyssanojen voidaan olettaa olevan erikoiskielessä vielä yleiskieltäkin

¹ Käytän tässä tutkimuksessa nimitystä *liittosana* sellaisista vakiintuneista sanaliitoista, jotka vastaavat merkitykseltään yhtä sanaa mutta joiden alkuperäisen muotonsa, merkityksensä ja funktionsa säilyttäneet jäsenet voidaan vielä tajuta itsenäisiksi (ks. Erkki Itkonen 1966: 236; Häkkinen 1990: 147). Termi *liittosana* sopii erityisesti työni kaltaiseen sanaston rakennetta tarkastelemaan tutkimukseen, sillä tutkimuksessa liittosanoja käsitellään sanaston kannalta yksikköinä. Termi *sanaliitto* ei sovellu tähän tarkoitukseen yhtä hyvin, sillä vaikka kaikki liittosanat ovat myös sanaliittoja, sanaliitolla voidaan viitata myös mihin tahansa kahden tai useamman peräkkäin esiintyvän sanan liittoon (Häkkinen 1990: 147).

yleisempiä. Vaikka keskityn tutkimuksessani pääasiassa yhdyssanoihin, aineistoa kootessani olen tehnyt laskelmia myös eri sanatyyppeiden yleisyydestä erikois- ja yleiskielessä. (Ks. luku 8.2.)

2) Yhdyssanatyppi. Suomen kielen yhdyssanat voidaan jakaa kahteen päätyyppiin, määritysyhdyssanoihin ja summayhdyssanoihin, sekä niiden alatyyppeihin. Päätyypeistä yleisempi on määritysyhdyssanat. Perustyyppiset määritysyhdyssanat sopivat erityiset hyvin käsitejärjestelmien osien välisten suhteiden ilmaisemiseen, ja oletan niiden muodostavan valtaosan kummankin aineistoni yhdyssanoista. Määritysyhdyssanojen ohella ainakin yleiskielessä esiintyy myös muita yhdyssanatyyppejä. Oletan, että molemmissa aineistoissani on jonkin verran ainakin summayhdyssanoja. Sen sijaan marginaalisemmat yhdyssanatyypit, kuten toistoyhdyssanat tai affektiivisinakin pidetyt bahuviitit, saattavat puuttua erikoiskielestä kokonaan. Toisaalta nykypäivän terminmuodostuksessa käytetään myös ns. kreatiivisia muodosteita (esim. äänteellisesti motivoituneet sanat ja kontaminaatiot) (Pitkänen 2008: 275–276), joten myöskään marginaalisten yhdyssanatyyppeiden esiintyminen aineistossani ei olisi yllätys. (Ks. luku 8.3.)

3) Sanaluokka. Suurin osa suomen sanoista on nomineja. Erityisesti yhdyssanoissa nimeävät substantiivit ovat suurena enemmistönä (Saukkonen 1973: 338). Adjektiivit ja verbit sopivat termeiksi periaatteessa yhtä hyvin kuin substantiivitkin, mutta myös termeistä valtaosa on substantiiveja. Erikoisalojen sanakirjoissa sanaluokkajako on yleensä hyvin yksipuolinen, ja adjektiiveja ja verbejä on sanoista tavallisesti vain muutama prosentti. Monet substantiivisistakin termeistä on johdettu alun perin muita sanaluokkia edustaneista lekseemeistä, sillä substantiivit tuntuvat sopivan paremmin sanakirjojen tarpeisiin. Lisäksi tieteellis-teknilliselle ilmaisutavalle on tyypillistä käsitellä myös toimintaa ja ominaisuuksia jonkinlaisina olioina. (Haarala 1981: 18.) Näistä syistä uskon, että substantiivien osuus on erikoiskielisessä aineistossani vielä suurempi kuin yleiskielisessä aineistossani. Substantiivien määrän lisäksi aion aineistojeni sanaluokkajakaumaa käsitellessäni ottaa erityistarkasteluun myös verbit. Yhdysnomineista (takaperoisesti) johdettujen yhdysverbien

määrän on epäilty olevan kasvussa. Tyyppejä on pidetty suomelle vieraana, ja sitä on kehoitettu välttämään. Toisaalta tyyppi on kuitenkin osoittautunut viestinnässä hyödylliseksi, sillä suomesta on vanhastaan puuttunut termiksi sopiva, helposti muodostettava yhdyssanatyyppejä. (Vesikansa 1989: 257–258.) Koska tyyppien sanojen on todettu sopivan erityisesti termeiksi, tahdon selvittää, näkyykö yhdyssanien nousu mahdollisesti erikoiskielessä yleiskieltä selvemmin. (Ks. luku 8.4.)

4) Aineiston yhdyssanojen pituus. Tarkastelen aineistojeni sanojen pituutta sekä merkkimäärän että leksikaalisten osien määrän kannalta. Erikoiskielen sanastolle ominaista on tarkkuus ja käsitejärjestelmien kuvaaminen (esim. Haarala 1981: 15, 27–32). Kaikkien tarkkuuden kannalta tarpeellisten käsitepiirteiden sisällyttäminen termiin voi usein tehdä ilmauksista hyvinkin pitkiä (Haarala 1989: 269). Tämän vuoksi oletan, että erikoiskielisen aineistoni sanat ovat yleiskielisen aineistoni sanoja pidempiä sekä merkkimäärän että leksikaalisten osien määrän kannalta tarkasteltuina. Toisaalta koska liittosanat nähdään erikoiskielessä – toisin kuin yleiskielessä – yleensä omina yksiköinä, joilla on yhdyssanojen tapaan oma osiensa merkityksestä eriytynyt merkitys (Haarala 1981: 17), monilekseemisten yhdyssanojen käyttö ei ole erikoiskielessä suinkaan ainoa tapa nimetä käsite, johon kuuluu monia merkityspiirteitä. (Ks. luku 8.5.)

5) Erilaiset yhdysosat. Yhdyssana koostuu yhdysosista, joihin voivat toimia eri rakennetyyppien ja sanaluokkien sanat (ISK 2004: 392). Eri rakennetyyppisiin kuuluvista yhdysosista olen valinnut tarkasteltavaksi jo itsessään monilekseemiset osat, lyhenteet sekä prefiksinkaltaiset yhdysosat. Koska koko tutkimukseni tutkimuskohde on yhdyssanat, tahdon tarkastella niitä myös yhdysosan osana. Erilaisten lyhenteiden, kirjainsanojen ja muiden erikoisuuksien sanotaan olevan erikoiskielessä suositumpia kuin yleiskielessä (Pitkänen 2008: 127). Ennakko-oletukseni on, että lyhenteet ja kirjainsanat ovat yleiskieltä yleisempiä myös erikoiskielen yhdyssanojen yhdysosissa, vaikka suositukset erikoiskielten ymmärrettävyyden ja käytettävyyden lisäämisestä lyhenteitä välttämällä (esim. Suonuuti 2006: 32) ovat saattaneet tasoittaa tilannetta. Prefiksinkaltaisen yhdysosan sisältävät yhdyssanat muodostavat selvän muista

yhdyssanoista erottuvan ryhmänsä. Tällaiset yhdyssanat vaikuttavat olevan liisääntymässä, ja tyyppi on myös funktionensa puolesta kiinnostava. (Häkkinen – Björkqvist 1991: 51.) (Ks. luku 8.6.)

- 6) **Määriteosan muoto.** Ohjeiden antaminen määriteosan muodosta on yhteen ja erikseen kirjoittamisen ohella yksi yhdyssanoihin liittyvän kielenhuollon kestoaiheita. Varsinkin monet varhaisemmat kielenhuoltajat pitivät suomen kielen kannalta luontevampana yhdyssanojen genetiivialkuisuutta (Vesikansa 1989: 227–229). Kuitenkin jo Lönnrot suosi luomissaan uusissa yhdyssanamuotoisissa termeissä nominatiivialkuisuutta (Pitkänen 2008: 277), ja vastoin kielenhuoltajien ohjeita nominatiivialkuisuus lisääntyi myös yleiskielessä (Vesikansa 1989: 229). Nykyisten kielenhuoltajien mukaan asia ei olekaan yksioikoinen vaan valinta genetiivin ja nominatiivin välillä on usein tehtävä tapauskohtaisesti ja sanan merkityksen ohjaamana (esim. Vesikansa 1989: 229; Ikola 2005: 111–116). Nykysuomen yhdyssanoista valtaosa on nominatiivialkuisia (Saukkonen 1973: 337–338), mutta Lönnrotin ja muiden varhaisten termittäjien antama esimerkki saattaa näkyä nykytermistössä vielä yleiskieltäkin vahvempana nominatiivialkuisuutena. Nominatiivin ja genetiivin lisäksi yhdyssanan määriteosa voi olla myös muussa sijassa tai erityinen yhdysosamuoto (*casus componens*) (Vesikansa 1989: 221; ISK 2004: 402–405). Niiden määrässä en oleta olevan huomattavaa eroa yleiskielen ja erikoiskielen yhdyssanastojen välillä. (Ks. luku 8.7.)

Tarkastelemalla edellä esiteltyjä seikkoja aineistojeni valossa aion siis selvittää, millaisia erityispiirteitä erikoiskielen yhdyssanoilla on ja miten erikoiskielen yhdyssanat eroavat yleiskielen yhdyssanoista. Koska käsittelem erikoiskieliä yleisellä tasolla ja yhtenä ryhmänä, on huomattava, että tutkimukseni on jokaisen erillisen erikoiskielen kohdalla vain suuntaa-antava. Lisäksi on syytä huomioida, että tutkimukseni ei ole tarkoitus olla millään tavalla normatiivinen. Pyrin tutkimuksessani kuitenkin huomioimaan erityisesti erikoiskielen sanastosta annetut suositukset, sillä ne todennäköisesti vaikuttavat syntyvien sanojen rakenteeseen.

Aiempiin yhdyssanatutkimuksiin nähden omassa työssäni on uutta erikoiskieleen keskittyvä näkökulma sekä vertailu erikois- ja yleiskielen välillä. Erikois- ja yleiskielen välisen vertailun lisäksi vertaan omia tutkimustuloksiani mahdollisuuksien mukaan myös aiempiin tutkimuksiin ja niissä esitettyihin laskelmiin. Erikoiskielten yhdyssanojen rakenteen analyysin lisäksi uskon tutkimukseni tarjoavan uusia näkökulmia myös yleiskielen yhdyssanojen rakenteen ja sananmuodostuksen tutkimukseen.

4 Aiempi tutkimus ja sen merkitys omalle tutkimukselleni

Tässä luvussa esittelen oman työni kannalta oleellista aiempaa tutkimusta. Koska omassa tutkimuksessani tarkastelen erikoiskielen yhdyssanojen erityispiirteitä sekä erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen rakenteellisia eroja, olennaisia ovat tietysti sekä erikoiskieltä (4.1) että sanaston rakennetta ja yhdyssanoja (4.2) koskevat tutkimukset.

Aiempiä tutkimuksia esitellessäni arvioin samalla myös niiden merkitystä omalle työleni. Suurin osa esittelemistäni terminologisista tutkimuksista lähinnä taustoittaa työtäni, kun taas tärkeimpiä käytännön lähteitäni ovat suomen sanaston rakennetta käsittelevät yleisesitykset sekä erityisesti yhdyssanoihin keskittyvät tutkimukset.

4.1 Terminologia

Muualla maailmassa tehty erikoiskielten ja terminmuodostuksen tutkimus painottuu jo maailman kielten valtasuhteiden vuoksi indoeurooppalaisiin kieliin, mutta teoreettisia pohdintoja voidaan hyvin soveltaa myös suomeen. Käsittelen maailmalla käytyjä terminologian teoreettisia keskusteluja luvussa 4.1.1. Keskityn erityisesti 2000-luvulla pinnalle nousseeseen sosioterminologiseen tutkimussuuntaan, sillä vaikka oma tutkimukseni muistuttaa monella tapaa perinteistä sananmuodostustutkimusta, tutkimukseni taustalla vaikuttavilla ajatuksilla on paljon yhteistä myös sosioterminologisten teorioiden kanssa.

Nykyään Suomikin on tiiviisti mukana kansainvälisessä termitutkimuksessa erityisesti Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmän (Vakki ry) kautta. Esittelen Vakki ry:n toimintaa tarkemmin alaluvussa 4.1.2. Erikoiskieliä on suomessa tutkittu varsinkin teoreettiselta kannalta vasta melko lyhyen aikaa, sillä tutkimus on ollut alisteista käytännön termityölle ja erikoiskieliä on käsitelty lähinnä kielenhuollon näkökulmasta. Vaikka sanastotyössä ollaan kiinnostuneita siitä, miten uusia käsitteitä olisi järkevä nimetä, erityisesti valmiit termistöt ovat jääneet vähälle huomiolle ja erikoiskielen ja sen sanaston kuvaukset ovat usein olleet pelkkiä sanastokokoelmia ja niiden valikoituja julkaisuja. Viime aikoina myös Suomessa on kuitenkin alkanut ilmestyä erikoiskieliä teoreettisesta näkökulmasta tarkastelevia väitöskirjoja. Esittelen terminologian alaan kuuluvia väitöskirjoja ja muita opinnäytteitä luvussa 4.1.3. Luvussa 4.1.4 keskityn vielä käytännön termityöhön Suomessa. Esittelen mm. sanastoprojekteja sekä Sanastokeskus TSK:n toimintaa.

4.1.1 Terminologia maailmalla

Termien ja termijärjestelmien tutkimus sai alkunsa 1920- ja 1930-luvuilla, kun wieniläinen diplomi-insinööri, sittemmin tekniikan tohtori ja professori, Eugen Wüster tarttui aiheeseen. Väitöskirjassaan (1939) hän käsitteli tekniikan sanaston normittamista. Klassikko on myös Wüsterin Wienin yliopistossa professorina pitämiin luentoihin perustuva teos ”Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie” (1979). (Sanastotyön käsikirja 1988: 22–23.)

Wüsterin alullepaneman Wienin koulukunnan perinteisen terminologian periaatteiden mukaan terminologisen tutkimuksen lähtökohtana tuli olla käsitteet, ei esimerkiksi termit. Käsitteiden ajateltiin olevan selvärajaisia ja yksiselitteisesti määriteltävissä olevia. Käsitteen nimeämisen jälkeen sille osoitetun termin ajateltiin olevan sen ainoa ja pysyvä nimitys. Käsitteiden ja termien tutkimus oli synkronista eikä siinä huomioitu muutosta. (Temmerman 2000: 4–15.) Käytännössä käsitteistön ja termien muutokset maailman muuttuessa on huomattu jo aiemmin, ja värikkäät keskustelut käsitteiden määritelmistä ovat osoittaneet senkin, että käsitteet eivät suinkaan ole niin selvärajaisia, kuin vanhassa terminologiassa on oltu taipuvaisia ajattelemaan.

Ensimmäisiä käsitteiden historialliseen muuttumiseen ja monimerkityksisyyteen huomiota kiinnittäneitä on erityisesti käsitteiden historiaan keskittynyt saksalainen historioitsija Reinhart Koselleck. Hänen mukaansa käsitteellistämisen avulla voidaan kuvata hyvinkin monimutkaisia ja monia erillisiä piirteitä sisältäviä asioita yhdellä termillä. Termit ovat siis merkitystiivistymiä, joiden luonteeseen kuuluu monimerkityksisyys. (Koselleck 1985: 81–82; ks. myös Koselleck 2002). Suomessa Koselleckin teorioita on sovellettu esimerkiksi poliittisen kulttuurin käsitteiden tutkimuksessa (ks. esim. Käsitteet liikkeessä 2003).

Koska terminologiassa on perinteisesti oltu termien sijaan kiinnostuneita nimenomaan käsitteistä termien takana, kielitieteellinen näkökulma on usein jäänyt tutkimuksessa sivurooliin. Viime vuosikymmeninä havainnot termien polyseemisyydestä ja historiallisesta muuttumisesta ovat nostaneet voimakasta kritiikkiä vanhoja periaatteita kohtaan myös termistöä kielitieteellisestä näkökulmasta tarkastelevien tutkijoiden keskuudessa (esim. Sager 1990; Meyer 1992; Cabré 1995; Weissenhofer 1995; yhteen koonnut esim. Temmerman 2000: 35). Myös Riggs (esim. 1991: 110) on huomauttanut yhteiskuntatieteissä käytettävän termistön polyseemisyydestä ja termistössä esiintyvistä homonymiasta.

Useat vanhoja periaatteita kritisoinneista tutkijoista edustavat uutta terminologista suuntausta, josta käytetään yleensä nimityksiä *sosioterminologia* tai *sosiokognitiivinen terminologia*. Sosioterminologia ei kuitenkaan ole yksi yhtenäinen suuntaus. Se ei myöskään pyri omaksi tieteenhaarakseen terminologian alle, vaan sen tarkoitus on enemmänkin kiinnittää huomiota Wüsterin teorioihin perustuvan perinteisen terminologian puutteisiin ja saada kaikki terminologinen teoria ja käytäntö tunnustamaan ja ottamaan huomioon kielen moninaisuus ja sosiaaliset aspektit. Perinteisen teorian suurimpana puutteena sosioterminologit näkevät sen utopistisen luonteen, se kun kuvaa enemmän sitä, miten asioiden pitäisi teorian kehittäjien mielestä olla kuin sitä, miten ne oikeasti ovat. (Pihkala 2001: 6–7.) Sosioterminologioiden keskeinen pyrkimys onkin saada tutkimus kohdistumaan todelliseen kielenkäyttöön ja kuvata sitä deskriptiivisesti, kun aiemman, ohjailevan terminologian tarkoitus oli ennen kaikkea antaa työkaluja käytännön termityöhön (Temmerman 2000: 31). Keinoiksi tähän sosioterminologit tarjoavat paitsi diakronian ja kontekstien huomioimista myös uusien tutkimusmenetelmien

omaksumista mm. sosiolingvistiikasta, kognitiivisesta semantiikasta sekä leksikologiasta (Pihkala 2001: 6–7).

Esimerkiksi Temmermanin (2000: 223–228) mukaan uuden sosioterminologisen tutkimuksen lähtökohtana tulee olla ymmärrys ja sen yksiköt, joilla on useimmiten prototyyppinen rakenne. Näin ollen sosioterminologisen tutkimuksen tulee kohdistua ensisijaisesti kognitioon ja kognitiivisten mallien ilmenemiseen todellisessa kielenkäytössä erikoiskielissä. Tutkimuksessa on huomioitava myös, että käsitteet eivät välttämättä ole selvärajaisia vaan niillä voi olla monia merkityksiä eri tavoin koostetuissa käsitejärjestelmissä ja kognitiivisissa malleissa. Näin ollen myös käsitteiden määritelmät ovat kontekstisidonnaisia, eivät pysyviä ja muuttumattomia. Paitsi kunkin tilanteen tarpeen mukaan, käsitteet, termit ja niiden väliset suhteet muuttuvat myös diakronisesti, osin kognitiivisten mallien vaikutuksesta. Temmerman (2000: 235) ehdottaa uuden tutkimuksen lähtökohdaksi sosioterminologien esittämien periaatteiden toteutumisen tarkkailua valmiissa sanastoissa. Hän uskoo periaatteiden heijastuneen valmiiseen sanastoon intuitiivisesti ilman tietoista ohjailuakin.

Suomessa sosioterminologien ajatuksia ovat väitöskirjoissaan esitelleet ja soveltaneet viime vuosina esimerkiksi Laine (2007) ja Pitkänen (2008), jotka yhdistävät tutkimuksessaan leksikologian ja terminologian teorioita. Molempien tutkimusten lähtökohta on jo olemassa oleva sanasto. Erityisesti Laine kiinnittää tutkimuksessaan huomiota myös termien diakroniseen muutokseen, synonymiaan ja variaatioon sekä sanojen käyttö- ja syntykontekstiin. Esittelen Laineen ja Pitkäsen väitöskirjoja tarkemmin luvussa 4.1.3.

Yhdistelen leksikologian ja terminologian teorioita myös omassa tutkimuksessani. Tutkimukseni seuraa sosioterminologien ajatuksia myös sikäli, että näkökulmani on deskriptiivinen ja tutkimuskohteenani on valmis sanasto, jonka rakennetta tarkastelen. Lisäksi vertailu aiempiin tutkimuksiin tuo työhöni mukaan myös muutoksen näkökulman, vaikka varsinaisena tarkastelukohteenani onkin kaksi kielimuotoa yhdellä hetkellä.

4.1.2 Vaasan yliopisto terminologisen tutkimuksen keskuspaikkana

Erikoiskielten tutkimus on Suomessa keskittynyt erityisesti Vaasan yliopistoon. Vaasan yliopistossa otollista ilmapiiriä erikoiskieliä käsittelevälle tutkimukselle luo Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijaryhmä eli Vakki ry, joka on tutkinut ja julkaissut aktiivisesti jo usean vuosikymmenen ajan. Tässä luvussa esittelen Vaasan yliopistossa sekä Vakki ry:n piirissä tehtyä erikoiskielten tutkimusta sekä näiden tutkimusten merkitystä omalle työlleni. Esittelemistäni tutkimuksista lukijan kannattaa huomioida erityisesti Antero Niemikorven artikkeli ”Taajuussanasto ja ammattikielit” (1983), johon perustan oikeastaan koko tutkimuskysymykseni sekä valitsemani vertailevan näkökulman.

Vakki ry:n jäsenistöön kuuluu sekä jatko-opiskelijoita että kokeneita tutkijoita: yhteensä yli 30 jäsentä, jotka edustavat eri kieliä ja kielitieteen aloja. Vakki ry:n toimintaan kuuluu vuosittain järjestettävä Vakki-symposiumi, joka kokoaa yhteen koti- ja ulkomaisia käännösteorian, ammattikielten ja monikielisyyden tutkijoita sekä muiden alojen tutkijoita, opettajia, opiskelijoita ja muita kiinnostuneita. Jokaisella Vakki-symposiumilla on oma teemansa. Vuoden 2009 symposiumin teema oli ”Kieli ja valta”. Edellisten vuosien teemoja ovat olleet esimerkiksi ”Kieli ja moninaisuus” (2008), ”Ikä ja kieli” (2007), ”Normit ja normittomuus” (2006). Vuonna 2005 vietettiin symposiumin 25-vuotiasjuhlaa juhlaseminaarin merkeissä ilman varsinaista teemaa. (Vakki: Julkaisut, Symposiumit, Yhdistyksen toiminta.)

Osa Vakki-symposiumin esitelmistä kootaan vuosittain ilmestyvään Vakki-julkaisuun. Kunkin symposiumin teemaa sivuavien artikkelien lisäksi julkaisussa käsitellään esimerkiksi kielenoppimista, käännösteoriaa ja kääntämistä, monikielisyyttä ja ammattikieliä sekä yksittäistapausten että laajemman teorian kannalta. Kussakin julkaisussa on noin 25 artikkelia. (Vakki: Julkaisut.) Terminologisia kysymyksiä niissä ovat viime vuosina eri näkökulmista käsitelleet esimerkiksi Minna Hjort (Kirosana vai voimasana ja muita karkeita terminologisia pohdintoja, 2007), Mariann Skog-Södersved ja Anita Malmqvist (Vad är ett idiom? Om definitioner, terminologi och typologi,

2007), Inkeri Vehmas-Lehto (Yläkäsite – määritelmän toimittamisen kulmakivi, 2006; Puutavaralajeja ja kasvupaikkoja. Ongelmia käsitejärjestelmien ja määritelmien muodostamisessa, 2007), Helena Palm (Terminologiarbetet inom Landstingens biobanksprojekt, 2005), Päivi Pasanen (”Roskaisia”, sanoi terminologi koneella poimituista termeistä, 2004), Anita Nuopponen (Teetä ja terminologiaa, 2004), Porter (Narratives of the self – terminology in traditional culture, 2000) sekä Christer Laurén ja Marianne Nordman (Sociologins teknolekt som förförelsens och auktoritetens språk, 1996). Tiedot vuosina 1983–1999 Vakki-julkaisussa julkaistuista erikoiskieliä käsittelevistä artikkeleista on koottu teokseen ”Erikois- ja ammattikielten teoriaa ja käytäntöä. Erikois- ja ammattikielet VAKKI-symposiumeissa 1983–1999” (1999, toim. Niemikorpi). Seuraavaksi esittelen oman tutkimukseni kannalta tärkeimpiä Vakki-julkaisussa ilmestyneitä artikkeleja.

Antero Niemikorpi tarkastelee artikkelissaan ”Taajuussanasto ja ammattikielet” (1983) erikoiskieliä kielen rekistereinä, jotka pohjautuvat yleiskieleen mutta eroavat siitä joko sanastonsa, lauserakenteensa tai niiden molempien osalta. Niemikorven mukaan eri rekisterien tyypillisiä ominaisuuksia voidaan etsiä oikeastaan kaikilta kielen tasoilta ja niitä voidaan myös tarkastella kvantitatiivisesti. Niemikorpi itse tarkastelee artikkelissaan yleiskielen ja erikoiskielten eroja taajuussanaston näkökulmasta. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että vaikka taajuussanaston 500 yleisintä sanaa kuuluvat tietysti kaikki yleiskielen keskeissanastoon, niiden käyttötaajuuksissa on eroja kielen eri rekistereiden välillä. Oman tutkimukseni kannalta Niemikorven artikkelissa on olennaista erikoiskielen erityisluonteen osoittaminen kvantitatiivisin menetelmin. Kvantitatiivisten erojen tarkastelu asettaa kielimuodot jatkumolle, johon ei mielestäni voi eikä tarvitsekaan vetää tarkkaa rajaa yleiskielen ja erikoiskielten välille. Myös oman tutkimukseni tarkoitus on etsiä yleis- ja erikoiskielen kvantitatiivisia eroja ja siten osoittaa erikoiskielten erityisluonne omana rekisterinään.

Ritva Setälä pohtii Turun yliopistoon tehtyyn sivulaudaturtutkielmaan perustuvassa artikkelissaan ”Termisanojen polyseemisyys Erik Allardtin oppikirjassa Sosiologia” (1995b) termeinä käytettyjen sanojen eri merkityksiä eri kielimuodoissa esimerkkinään sosiologian termistö. Hänen tutkimusaineistonsa termeistä n. 30 % ei esiinny yleiskielen sanakirjoissa lainkaan, n. 30 % puolestaan saa yleiskielisissä sanakirjoissa samansuun-

taisen selityksen kuin sosiologisessa lähteessäkin ja n. 35 % on monimerkityksisiä. Myös ulkomaisessa sosioterminologisessa tutkimuksessa huomioidun termien polyseemisuuden lisäksi Setälän tutkimus osoittaa osaltaan myös erikoiskielen ja yleiskielen sanaston jatkumoluonteen. Osa termeistä on prototyypisempiä termejä, osa puolestaan lähellä yleiskielistä sanastoa. Yksittäisen sanan lokeroiminen tiettyyn kielimuotoon ei ole ilman kontekstia välttämättä edes mahdollista. Omassa tutkimuksessani olen ratkaisuut tämän ongelman valitsemalla pääosin kvantitatiivisen näkökulman sekä antamalla kontekstin ohjata aineistovalintaani. Kuitenkaan edes kvantitatiivinen tarkastelunäkökulma ei poista rajanvedon vaikeuden luomaa ongelmaa täysin. Myös Niemikorpi käsittelee aineistoaan edellä esitellyssä artikkelissaan (1983) kvantitatiivisesti, mutta toteaa kuitenkin, että tietyt varaukset tulosten suhteen ovat tarpeen. Kuten toinen puoli omastakin aineistostani, myös Niemikorven aineiston yleiskielinen osuus on lehtikieltä, johon kuuluu tekstiluokkia (mm. taidearvostelut), jotka ovat suureksi osaksi ammattikielisiä. Juuri rajanvedon vaikeuden vuoksi jotkin varaukset omienkin tulosteni yleistettävyyden suhteen ovat tarpeen.

Yleis- ja erikoiskiellisen sanaston rajankäyntiä pohtii artikkelissaan myös Liisa Kääntä (Hiitistä häätöön – pelivihjeiden sanastollisia piirteitä, 2007). Hän toteaa, että on olemassa yleis- ja erikoiskiellisen rajamuotoja, joiden piirteissä on selkeitä variaatioita jompaankumpaan suuntaan. Hänen mukaansa kukin erikoisala asettaa itse vaatimuksia sanastolleen. Vaatimukset tulevat alan sisältä, alan kiellikäytön tavoitteista ja kiellikäyttäjistä ja koko yhteisön tiedon erikoistuneisuudesta. Esimerkiksi pelivihjeiden sanaston pitää pystyä palvelemaan alan ammattilaisia ja harrastajia mutta myös aktiivisia pelaajia ja jopa satunnaisia lukijoita. Alaan perehtymättömämpiä lukijoita näyttävät palvelevan erityisesti sellaiset sanat, jotka eivät ole merkitykseltään kovin eriytyneitä, tarkkaan määriteltyjä tai vakiintuneita. Tällaisia sanoja ja niitä sisältäviä kiellimuotoja kutsutaan myös delfisiksi. Delfisyyden tunnuspiirteitä ovat sanoihin liittyvä (usein harhaanjohtavakin) tutuus ja yleiskieliseltä vaikuttavaan kieleen piiloutuva erikoisalan käsitejärjestelmä (Niemikorpi 1996: 83). Delfisiin kiellimuotoihin kuuluvat esimerkiksi monet ammatti- ja harrastekiellien slangiversiot.

Ritva Pentikäisen Vaasan yliopistoon tehty pro gradu -tutkielma ja siihen perustuva artikkeli ”Vallan kieli kiinnostaa – tarkasteltavina henkilöhallinnon termit” (1999)

käsittelevät Wärtsilä Diesel Oy:lle vuonna 1996 laadittua henkilöstöhallinnon sanastoa monista samoista näkökulmista, joista itse tarkastelen tässä tutkimuksessa yleis- ja erikoiskielen yhdyssanoja. Pentikäinen tarkastelee esimerkiksi aineistonsa 813 termin pituutta sekä niiden jakautumista eri sanatyyppeihin ja sanaluokkiin. Käytän Pentikäisen saamia tuloksia soveltuvilta osin vertailukohtina oman tutkimukseni aineiston käsitteilyssä.

Mielenkiintoinen ja omaakin aihettani taustoittava on myös Johan Mykingin artikkeli ”Terminologi og språktypologi” (2005), jossa kirjoittaja pohtii terminmuodostuksen suhdetta kielitypologiaan. Mykingin mukaan termien väitetään usein englannissa olevan metaforisia, lyhyempiä ja käyttäjäystävällisempiä kuin esimerkiksi skandinaavisissa kielissä. Eron on selitetty johtuvan kielten typologisesta kehitysvaiheesta, mutta Myking osoittaa artikkelissaan, että pitkät, moniosaiset termit eivät johdu välttämättä ainoastaan kielen typologisista taipumuksista vaan taustalla vaikuttavat myös käytännön syyt. Toinen mielenkiintoinen tausta-artikkeli on myös Igor Kudashev ”Terminography vs. Lexicography Opposition Revisited” (2007), jossa kirjoittaja pohtii yleis- ja erikoiskielen sanastotyön rajankäyntiä sekä sitä, miten aloilla voitaisiin hyötyä ja ottaa oppia toisella jo tehdystä työstä.

Vakki-julkaisujen sarjaan kuuluvien artikkelien lisäksi Vaasan yliopistossa on julkaistu myös muuta terminologista tutkimusta. Seuraavassa luvussa esittelemieni väitöskirjojen lisäksi oman tutkimukseni kannalta tärkeä tutkimus on Antero Niemikorven ”Liekepostista tuikeilmaisimeen ja sulhasesta kuraenkeliin. Erikoiskielen rakenteellisesta ja tyylillisestä vaihtelusta” (1996). Teoksessaan Niemikorpi esittelee osin samoja tuloksia kuin edellä mainitsemani artikkelissaan (1983). Lisäksi mukana on oman tutkimukseni kannalta hyödyllistä tilastotietoa erikoiskielen rakenteesta sekä pohdintoja yleis- ja eri erikoiskielen välisistä jatkumoluonteisista eroista. Niemikorven teoksesta (1996: 14–27) löytyy taustatietoa myös suomen erikoiskielen historiasta.

Monet niin Vaasan yliopistossa kuin muuallakin erikoiskieliin liittyvän väitöskirjan julkaisseet ovat osallistuneet Vakki ry:n symposiumeihin ja saaneet tekstejään esiin Vakki ry:n julkaisuissa. Myös monet pro gradu -tutkielman tekijät ovat päässeet esittelemään

tutkimustensa tuloksia Vakki ry:n symposiumeissa ja symposiumijulkaisuissa. Käsitte-
len niin Vaasassa kuin muuallakin tehtyjä väitöskirjoja ja muita opinnäytetöitä
tarkemmin seuraavassa luvussa.

4.1.3 Termistöä käsittelevät väitöskirjat ja muut opinnäytteet

Kiinnostus erikoiskielten tutkimukseen valmiiden sanastojen näkökulmasta näyttää
väitöskirjatutkimuksen valossa olleen suomessa viime vuosina nousussa. Esittelen tässä
luvussa Kaarina Pitkäsen (2008) ja Päivi Laineen (2007) väitöskirjoja ja pohdin niiden
merkitystä omalle tutkimukselleni. Juuri nämä suomenkielisen termistön tutkimukset
ovat oman työni kannalta tärkeimpiä siksi, että niissä paitsi käsitellään valmista sanas-
toa myös kiinnitetään jonkin verran huomiota siihen kuuluvien sanojen rakenteeseen.
Vaikka kumpikaan näistä väitöskirjoista ei ole varsinainen yhdys-sanatutkimus, yhdys-
sanat saavat yleisyytensä vuoksi niissä paljon erityishuomiota. Väitöskirjojen lisäksi
esittelen tässä luvussa lähinnä esimerkinomaisesti myös muita erikoiskieliin liittyviä
opinnäytetöitä.

Käytännön termitutkimuksen uusinta tietoa Suomessa edustaa Kaarina Pitkäsen väitös-
kirja ”Suomi kasvitieteen kieleksi. Elias Lönnrot termistön kehittäjänä” vuodelta 2008.
Koska tieteellinen sanasto on ollut ennen suomea olemassa muissa kielissä, on selvää,
että suomessa tämän sanaston muodostuksessa on kyse sekundaarisesta sananmuodos-
tuksesta tai vastineenmuodostuksesta. Pitkänen selvittää tutkimuksessaan Elias
Lönnrotin luomien kasvitieteen uudissanojen suhdetta niihin kasvitieteellisiin käsittei-
siin, joita ne nimeävät, sekä toisaalta sitä, mikä suhde uudissanoilla on aikaisempaan
suomen kieleen ja vieraskielisiin malleihin. Yksi Pitkäsen väitöskirjan kantavista aja-
tuksista on sanaston luokittelu näiden suhteiden kautta. Pitkänen jakaa aineistoonsa
kuuluvan Lönnrotin kehittämän kasvitieteen sanaston kolmia *hyväksytyihin, valittuihin*
ja *luotuihin* termeihin (Pitkänen 2008: esim. 274). Näistä **hyväksytyt termit** ovat jo ai-
kaisemmassa kielessä olemassa olleita sanoja, jotka termittäjä on ainoastaan hyväksynyt
termistöön. Myös **valitut termit** ovat olleet jo olemassa yleiskielessä, mutta hyväksy-
tyistä poiketen termittäjä on valinnut vanhat sanat erikoiskieliseen käyttöön uudessa
merkityksessä. **Luodut termit** ovat sekä morfologisesti että semanttisesti täysin uusia

muodosteita, mutta myös niiden ainekset ovat valmiiksi olemassa kielessä. Esittelen Pitkäsen kolmijakoa tarkemmin pohtiessani erikoiskielen sanaston karttumisen erityispiirteitä luvussa 6. Esitän luvussa myös omia soveltavia huomioitani Pitkäsen luomasta jaottelusta. Vaikka en omassa tutkimuksessani kiinnitä huomiota sanojen syntymotivaatioon, Pitkäsen jaottelu sopii mielestäni hyvin havainnollistamaan uusien termien syntytapoja.

Vieraista malleista huolimatta Lönnrot on kasvisanastoa kehitellessään pyrkinyt mahdollisimman vahvaan omakielisyyteen. Vaikka vieras malli olisi ollut tarjolla, Lönnrot on usein jättänyt sen sivuun ja etsinyt toisenlaisia ilmaisukeinoja suomen kielen omista lähtökohdista. Vierasta mallia noudattaessaankin hän on pyrkinyt omaleimaiseen kielenkäyttöön ja esimerkiksi valinnut vieraskielisten termien vastineiksi harvinaisia murre sanoja. Lönnrotin kasvisanastossa näkyy myös pyrkimys siihen, että termijärjestelmä heijastaisi loogisesti käsitejärjestelmää, jonka tarkoituksella sillä nimetään. (Pitkänen 2008: 274–275).

Omakielisyyden lisäksi tai juuri sen kautta Lönnrotin sanastotyössä näkyy myös pyrkimys ymmärrettävyyteen ja läpinäkyvyyteen. Lönnrot uskoi, että tuttujen sanojen tarjoaman mallin (ks. myös luku 6.3) mukaan muodostetut uudet termit ovat ymmärrettäviä ilman määritelmiäkin, ja niinpä hänen kehittämässään kasvitieteen termistössä on paljon johdoksia ja vielä enemmän yhdyssanoja. Sen sijaan nykypäivän terminmuodostuksessa tuttuja ns. kreatiivisia muodosteita (esim. äänteellisesti motivoituneet sanat ja kontaminaatiot) ei Lönnrotin sanastossa juuri ole. Samoin nykytermistössä yleiset lainasanat puuttuvat Lönnrotin sanastosta. (Pitkänen 2008: 275–276.) Vaikka terminmuodostuskeinot tai vähintään niiden suhteellinen suosio näyttävät muuttuneen Lönnrotin päivistä, kaikki ei kuitenkaan ole muuttunut, sillä huomattava osa suomalaisen kasviopin nykyisestäkin sanastosta on tavalla tai toisella Lönnrotin perintöä (mts: 278). Lisäksi suomalaisen kasvitieteen sanastoon muodostetaan yhä uusia termejä Lönnrotin käyttöön ottamin keinoin (mts: 276). Toisaalta erityisesti vierassanojen käyttöön erikoiskielen termistöissä suhtaudutaan nykyään huomattavasti Lönnrotin ja hänen aikansa purismia vapaamielisemmin. Lönnrotin näkemykset siitä, että kieli tulisi pitää puhtaana vieraasta aineksesta, perustuivat osittain hänen subjektiiviseen käsitykseensä kielen kauneudesta. (Pantermöller 2003: 24–25.) Nykyään vierassanoja taas

kehotetaan välttämään lähinnä käytännön syistä (jos ne esimerkiksi aiheuttavat ongelmia taivutuksessa tai vaikeuttavat ymmärtämistä) (Haarala 1981: 35–36).

Omassa tutkimuksessani pyrin huomioimaan jonkin verran eri sananmuodostustapojen suosionmuutoksia sekä erikois- että yleiskielessä, vaikka keskittymiseni pelkkiin yhdysanoihin tietysti rajoittaa juuri tämän kysymyksen pohtimista. Uskon kuitenkin, että tendenssinä uusien sananmuodostustapojen nousu saattaa näkyä myös yhdyssanojen osissa.

Koska yhdistäminen on suomen yleisin sananmuodostuskeino niin yleiskielessä kuin erikoiskielissäkin, myös Pitkänen (2008) tulee tutkimuksessaan väkisinkin käsitelleeksi paljon myös yhdyssanoja, vaikka ne eivät hänen pääasiallinen tutkimuskohteensa olekaan. Pitkänen erittelee tutkimuksessaan esimerkiksi Lönnrotin kasvisanaston yhdyssanojen rakentumisen suhdetta sananmuodostuksessa vaikuttaviin muotteihin sekä muottien suhdetta käsitejärjestelmiin (mts: 198–213). Itse käsitelen muotteja ja käsitejärjestelmien heijastamista nimeämisessä tarkemmin luvussa 6.3.

Pitkänen (2008: 272, 277) huomioi tutkimuksessaan myös Lönnrotin taipumuksen suosia nominatiivialkuisia yhdyssanoja genetiivialkuisien² sijaan silloinkin, kun genetiivialkuinen muodoste olisi ollut sekä kielenmukaisempi että luontevampi. Pitkäsen mukaan monet Lönnrotin käyttöönottamista yhdyssanatyypeistä ovat vakiintuneet nykytermistöönkin (mts: 278), joten on mielenkiintoista nähdä, onko esimerkiksi nominatiivialkuisuus suositumpaa suomen nykytermistössä kuin yleiskielessä (ks. luku 8.7).

Oman aineistonvalintani kannalta Pitkäsen tutkimuksessa olennaista on myös hänen pääasiassa Coseriuun (1971, 1975) pohjalta esittämänsä pohdinnat siitä, milloin sanan oikeastaan voidaan sanoa olevan uusi (Pitkänen 2008: 101–104). Tätä asiaa käsitelen

² Koko Pitkäsen tarkastelemassa Lönnrotin kasvisanastossa on vain 13 genetiivialkuista yhdyssanaa, esim. *juurenniska*, *kukanalku*, *vedenalainen*.

tarkemmin esitellessäni aineistoani ja sen valinnan taustalla vaikuttaneita syitä luvussa 7.

Päivi Laine tutkii vuonna 2007 ilmestyneessä väitöskirjassaan ”Suomi tiellä sivistyskieleksi; Suomenkielisen maantieteen sanaston kehittyminen ja kehittäminen 1800-luvulla” samaa aikakautta kuin Pitkänen (2008) Lönnrotin kasvisanastoa käsittelevässä tutkimuksessaan. 1800-luku oli voimakasta suomen kielen ja erityisesti sanaston kehittämisen aikaa, sillä suomi haluttiin nostaa sivistyskieleksi, jota olisi mahdollista käyttää kaikilla elämänoilla. Pitkäsen tapaan myös Laine panee merkille aikakauden vahvan pyrkimyksen omakieliseen ja läpinäkyvään sanastoon. Kuitenkin myös hän huomioi vieraiden mallien vaikutuksen ja pitää käännöslainojen määrää ajan henkeen nähden jopa hämmästyttävän suurena. (Laine 2007: 361).

Kuten Pitkäsen (2008), myös Laineen (2007) aineistossa suurimman ryhmän muodostavat yhdyssanat. Laineen mukaan yhdyssanojen suuri määrä selittyy aineiston luonteella, sillä yhdyssanat heijastavat erityisen hyvin sanan asemaa osana käsitejärjestelmän kuvausta. (Laine 2007: 362.) Tämä havainto on ohjannut omaa tutkimustani aina aiheenvalinnasta saakka.

Sanaston vakiintumista tarkastellessaan Laine (2007: 366) huomauttaa, että yhdyssanat esiintyvät muita sanatyyppejä huomattavasti useammin kertamuodosteina, joita saateen käyttää termimäisesti mutta jotka eivät koskaan lopullisesti vakiinnu termeiksi. Syyksi tähän Laine olettaa, että yhdyssanoja ei ole aina yritettykään luoda termeiksi, sillä niitä voidaan muodostaa tarpeen mukaan produktiivisesti ja niiden merkitys voi olla läpinäkyvä ilman vakiintumistakin. Toisaalta yhdyssanat siis sopivat termeiksi erityisen hyvin, sillä niiden avulla on helppo heijastaa käsitejärjestelmä myös sitä kuvaavaan sanastoon. Toisaalta nimenomaan yhdyssanojen läpinäkyvyys näyttää ainakin 1800-luvun maantieteen sanastossa myös hidastaneen niiden termiytymistä.

Laineen (2007) yhdyssanoista tekemien huomioiden lisäksi hänen väitöskirjassaan on oman tutkimukseni kannalta olennaista siinä käytetyt erilaiset sosioterminologiset näkökulmat. Oman työni tavoin Laineen tutkimuksessa yhdistyvät leksikologian ja terminologian teoriat sekä olemassa olevan sanaston tarkastelu. Lisäksi Laineen väitös-

kirjassa huomioidaan sosioterminologisten ajatusten mukaisesti termien syntykonteksti, synonymia ja variaatio sekä termistön diakroninen muutos.

Edellä esiteltyjen lisäksi termintutkimukseen liittyvän väitöskirjan on viime vuosina julkaissut myös Oili Karihalme (1996), joka tarkastelee tutkimuksessaan ”Muotoilun teorianaston termistymisen” yhden ammattialan termistön syntyä ja kehittymistä. Muiden ammattialojen erikoiskielistä erityisen mielenkiinnon kohteina ovat viime aikoina olleet terveydenhuolto ja lääketiede. Näiden alojen tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota erityisesti erikoiskielen ymmärrettävyyteen ja kieleen vallan välineenä mallikon ja asiantuntijan kohtaamisissa. Näitä aloja käsitteleviä väitöskirjatutkimuksia ovat Ulla-Helena Kapialan (2003) kielitieteellinen ”Voiko mielenterveyden häiriötä ymmärtää ja nimetä? Psykiatria ja sen diagnoosinimikkeet” sekä Tanja Vehkakosken (2006) erityispedagogiikan alaan kuuluva mutta kielitieteenkin kysymyksiä sivuava ”Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä”.

Varsinaisesti inarinsaamea käsittelevä mutta läheisesti suomenkin terminmuodostukseen liittyvä tutkimus on Marja-Liisa Olthuisin väitöskirja ”Inarinsaamen lajinnimet: Lintujen ja sienten kansannimitysten historiaa ja oppitekoisten uudisnimien muodostuksen metodiikkaa” (2007). Olthuis tarkastelee tutkimuksessaan yhtenäisen kirjakielen tarpeisiin luotuja uusia lajinnimiä, niiden muodostuksen teoriaa sekä vanhojen kansannimitysten suhdetta uusiin virallisiin nimiin. Olthuisin kehittelemät teoriat ja metodi uusien oppitekoisten sanojen luomiseen ovat sovellettavissa myös suomeen.

Suomessa väitöskirjatasolla tehtyä vanhempaa erikoiskielten tutkimusta edustavat Taimi Metsikön (1951) ”Kirjasuomen opetus- ja koulusanastoa: Agricolasta vuoden 1866 kansakouluasetukseen” ja Tapio Horilan (1967) ”1800-luvun geologiset uudissanat Antero Vareliuksen kielessä”.

Väitöskirjojen lisäksi oman tutkimukseni kannalta tärkeitä opinnäytetöitä ovat Ritva Setälän sivulaudaturtutkielma ”Termien rakenne ja polyseemisyys Erik Allardtin oppikirjassa Sosiologia I” (1995a) sekä Ritva Pentikäisen pro gradu

”Henkilöstöhallinnon termistö. Teoreettis-rakenteellinen tarkastelu” (1998). Käytännäissä tutkimuksissa saatuja tuloksia vertailukohtina käsitellessäni omaa aineistoani. Olen esitellyt kumpaakin tutkimusta tarkemmin jo edellä (4.1.2) esitellessäni niiden pohjalta kirjoitettuja Vakki-julkaisusarjassa ilmestyneitä artikkeleita (Setälä 1995b; Pentikäinen 1999).

Laudaturtöissä ja pro gradu -tutkielmissa erikoiskieliä ja niiden sanastoa on käsitelty ainakin satunnaisesti jo varhain. Esimerkiksi Hannes Anttila tutki laudaturtyössään vanhimpien lainsuomennosten oikeudenkäyntisanastoa jo vuonna 1926. Opinnäytteiden lisäksi vanhaa lakisanastoa on tutkinut myös Paavo Pajula (1955; 1960). Varsinkin 1930-luvulla mutta myös sen jälkeen opinnäytetyöntekijöiden erityisessä suosiossa näyttää olleen kansanomaisiin työmenetelmiin liittyvän sanaston tutkimus. Näitä tutkielmia ei kuitenkaan voi pitää varsinaisesti terminologisina tutkimuksina, sillä niissä asiaa tarkastellaan enemmän murteentutkimuksen ja murremaantieteen näkökulmasta. Omasta tutkimuksestani niitä erottaa myös se, että niissä käsitellään nimenomaan puhuttua kieltä. Joihinkin vanhoihin elinkeinoihin ja niihin liittyvään sanastoon kohdistuva mielenkiinto jatkuu yhä (esim. uittosanasto, ks. Majjala 1973 ja Suomalainen 1990). Myös muut erikoiskielten historiaan liittyvät aiheet ovat kiinnostaneet opinnäytetöiden tekijöitä (esim. erikoiskielten historia ja suhde nykypäivään, ks. Vartiainen 1976; Mäkelä 2000; Suvi Rintala 2001).

Erikoiskielten sanasto karttuu nykyään huimaa vauhtia, ja useimmiten aiheeseen liittyvissä pro gradu -tutkielmissa on nykyään myös nykyaikaiset aiheet. Viime vuosina suosittu tutkimuskohde on ollut muun muassa tietotekniikan sanasto (esim. Kantonen 1989; Hämäläinen 1990; Rajakallio 1995; Savinainen 2005). Väitöskirjojenkin yhteydessä mainitut terveydenhuolto ja lääketiede ovat kiinnostaneet myös graduntekijöitä (esim. Paalanen 1998; Hagkvist 1999; Peltokorpi 2002). Yliopisto- ja tiedemaailman erikoissanastoa ovat tutkineet mm. Päivi Meriläinen (1989), Riitta Kivikari (1990) ja Päivi Peltonen (1998). Lisensiaatintyön aiheesta on tehnyt Kalevi Koukkunen (1992). Muita pro gradujen tutkimuskohteita ovat olleet mm. toimittajien (Leppinen 1998), arkkitehtien (Kasvio 2005) ja rakentajien (Teperi 2008) ammattikielet. Eri ammattialojen kielten lisäksi opinnäytetöissä on käsitelty myös eri ammattialoilla ja erilaisten harrasteiden parissa käytettäviä delfisiä kielimuotoja, joiden sanastoon kuuluu sekä termistöä

että slangisanoja (esim. Bjongbacka 1986; Lohtaja 1994; Pakkanen 1994; Sivula 1998; Pöyri 2006; Keinänen 2008).

Eri tutkimussuuntauksista opinnäytetyöntekijöiden suosiossa näyttää olleen erityisesti kontrastiivinen näkökulma. Varsinkin Vaasan yliopistossa on valmistunut useita suomen ja ruotsin erikoiskielten sanastoa vertailevia tutkielmia. Tutkimuskohteina ovat olleet mm. nahkontaan (Träsk 1984), lasinpuhallukseen (Wärn 1986), metsätalouteen ja luonnonsuojeluun (Rudbacka 1986), metsästysaseisiin (Israels 1991) sekä kouluratsastukseen (Nylund 1998) liittyvät erikoisalojen sanastot.

4.1.4 Käytännön termityö Suomessa

Kuten muukin kieli, myös termistö vaatii normittamista ja tietoista huoltoa. Erikoiskielissä myös uuden sanaston tietoisella luomisella on keskeisempi merkitys kuin yleiskielessä. Omat erityisvaatimuksensa tälle työlle asettavat termistöltä vaadittavat tarkkuus, yksiselitteisyys ja loogisuus. Käytännön sanastotyön osa-alueina voidaan pitää sanaston keruuta ja tallennusta, sanaston systemaattista kuvausta, normatiivisten ohjeiden antamista sanaston käytöstä, uusien ilmausten luomista ja vakiinnuttamista sekä sanastotyön yleisten periaatteiden kehittämistä. (Haarala 1981: 12–13.)

Vaikka kielen asiantuntijuus on erikoiskielten sanastotyössä tarpeen, käytännössä erikoiskielten sanastotyötä tekevät usein muut kuin lingvistit. Erikoiskielten sanastot syntyvät yleensä niin, että niitä luovat ja ottavat käyttöön ne, jotka niitä käytännön työssään (tai harrastuksissaan tms.) tarvitsevat. Ensimmäisinä erikoiskielinä pidetään maanviljelyn ja kalastuksen piirissä puhuttuja ammattikieliä, joiden syntyyn eivät ole normittajat vaikuttaneet. Nykyaikanakaan harvalla alalla on loppujen lopuksi mitään organisoitua normitustyötä. (Pitkänen 2008: 115.)

Varhaisimpia ja kuuluisimpia termistöjen tietoisesti tehtyjä systematisointeja ovat biologiaan (Linné 1735), kemiaan (Morveau 1782) ja lääketieteeseen (de Sauvages 1763; tosin jo antiikin kreikassa lääkärit pyrkivät jonkinlaiseen yhdenmukaisuuteen käytetyissä termeissä) jo 1700-luvulla luodut loogiset nimijärjestelmät. Käsitteiden määrittely ja termien muodostaminen ovat olleet aluksi useimmiten yksittäisten ammat-

tilaisten ja tieteenharjoittajien vastuulla. (Pitkänen 2008: 117.) Nykyajan tietoinen normitustyö tehdään yleensä kyseessä olevan erikoisalan asiantuntijoiden ja terminologian asiantuntijoiden yhteistyönä. Työtä ohjaillaan sekä kansallisilla että kansainvälisillä standardeilla. Kansainvälisiä standardeja koordinoi ISO (International Organization of Standardization) (TSK: Sanastotyön kehittäminen ja standardisointi). Työn tarkoituksena on esimerkiksi vähentää termien kirjavuuden aiheuttamia ymmärtämisvaikeuksia.

Uusien termien hyväksymisestä päättää lopulta kieliyhteisö, joten uusia termistöjä luotaessa on otettava huomioon mm. kieliyhteisön eli kulloisenkin erikoisalan ammattilaisten näkemykset ja odotukset sekä muut vakiintumista mahdollisesti edistävät seikat (Pitkänen 2008: 117). Käytännössä termityötä varten kootaan useimmiten projektityöryhmä, jossa on mukana alan asiantuntijoita sekä yksi tai muutama terminologi, joka tuntee sanastotyön periaatteet, menetelmät ja käytännöt. Paras sanasto saadaan, kun mukana on kohdealan asiantuntija, joka tietää, mitä asioita sanaston pitää sisältää, sekä terminologi, joka osaa muokata nämä asiat selkeään ja johdonmukaiseen asuun. Lisäksi, jos ollaan tekemässä monikielistä sanastoa, mukaan tarvitaan myös eri kielten asiantuntijoita. (TSK: Sanastotyö - mitä, miksi ja kenelle?)

Käytännön sanastotyössä tehtävät käsitteiden nimeämisprosessit aloitetaan määrittämällä käsitteen paikka käsitejärjestelmässä ja selvittämällä sen sisältö ja olennaiset piirteet. Tämän jälkeen käsitteelle valitaan sopiva nimitys. (Haarala 1981: 27–28; Suonuuti 2006: 34–36.) Käytännössä ennen varsinaista nimeämisvaihetta tarvitaan yleensä useita lausuntokierroksia työryhmän kesken. Varsinaisena terminä annettua nimitystä voidaan pitää vasta, jos kieliyhteisö (tässä tapauksessa esim. ammattiyhteisö) hyväksyy sen yleiseen kielenkäyttöön (esim. Haarala 1981: 31).

Käytännön termityöprojekteja koordinoi Suomessa (edellä esiteltyjen periaatteiden mukaisesti aina yhteistyössä kohdealan asiantuntijoiden kanssa) esimerkiksi Sanastokeskus TSK (kesään 2004 asti Tekniikan Sanastokeskus). Sanastokeskus TSK on vuonna 1974 perustettu yhdistys, jonka ensisijaisena tarkoituksena on tuottaa suomen- ja ruotsinkielisiä sanastoja sekä kehittää sanastotyön metodeja ja pitää yllä sanastotyön osaamista. Sanastokeskus TSK:n palveluja käyttävät esimerkiksi elinkeinoelämän ja

julkishallinnon palveluksessa olevat kääntäjät ja muut kielenkäytön ammattilaiset. Monet palveluista ovat kuitenkin myös yksityishenkilöiden käytettävissä. Sanastokeskuksen toimintaan kuuluvat termiaineiston tuottaminen ja julkaiseminen, termistöhuolto ja terminologinen neuvonta, sanakirjoihin erikoistunut kirjasto, sanastotyöhön liittyvä tietopalvelu, sanastotyön menetelmien kehittäminen ja koulutus sekä terminologia-alan kansainvälinen yhteistyö. Lisäksi Sanastokeskus TSK julkaisee Suomen ainoa terminologia-alan erikoislehteä, Terminfoa, josta toinen tässäkin tutkimuksessa käytetyistä aineistoista on peräisin. (TSK: Sanastokeskus TSK ry, Asiakkaat, Terminfo.)

Sanastokeskus TSK:n koordinoimiin viimeaikaisiin projekteihin kuuluu mm. yhteistyössä Kansaneläkelaitoksen (Kela) kanssa toteutettava sanastohanke, jonka tavoitteena on selvittää käsitteiden sisällöt ja antaa tarvittavat suositukset n. kahdellesadalle Kelan käyttämälle suomen- ja ruotsinkieliselle termille. Sanaston aihealueina ovat muun muassa sairaanhoitokorvaukset, päivärahaetuudet, työterveyshuolto ja kuntoutus. Hanke aloitettiin syksyllä 2007 ja sen on tarkoitus valmistua keväällä 2009. (TSK: Kela.) Vuodesta 2002 asti Sanastokeskus TSK:lla on ollut meneillään pankki- ja rahoitusalan sanastohanke yhteistyössä useiden pankki- ja rahoitusalan asiantuntijoiden kanssa. Hankkeen tarkoituksena on julkaista sanastoaineistoa yleiseen käyttöön. Vuoden 2009 huhtikuuhun mennessä sanastossa oli julkaistu noin 870 käsitettä eri pankki- ja rahoitusalaan liittyviltä alueilta. Hankkeen sanastotyöryhmä koostuu koordinoitiryhmästä ja lausuntoryhmästä. Koordinoitiryhmään kuuluu noin 8–10 kielen tai pankki- ja rahoitusalan asiantuntijaa. Lausuntoryhmä puolestaan on laajempi, ja siihen voivat liittyä kaikki sanaston kehittämisestä kiinnostuneet. (TSK Pankki: Etusivu, Toimintapa.)

Myös muilla kuin eri alojen asiantuntijoilla on siis mahdollisuus osallistua Sanastokeskus TSK:n koordinoimaan sanastotyöhön. Nimensä mukaisesti ainakin osittain talkoina tuotetaan sanastoa vuonna 1999 aloitetussa Tietotekniikan termitalkoot -projektissa. Projekti toteutetaan tietotekniikan ammattilaisten, kielenhuoltajien, terminologien, kääntäjien ja tiedostusvälineiden edustajien yhteistyönä. Tietotekniikan termitalkoot aloitettiin Suomessa vuonna 1999 osana Euroopan komission Monikielinen tietoyhteiskunta -ohjelman (MLIS) WebIT/Efcot-projektia. Talkoiden esikuva on Ruotsissa

vuodesta 1996 toiminut Svenska datatermgruppen. Termitalkoiden tarkoitus on tuottaa suosituksia ajankohtaisista ja usein ongelmallisiksi koetuista termeistä. Tietotekniikan alalla suositusten tarve on erityinen, sillä käsitteistön ja termistön uudistuminen on niin nopeaa, että tavanomainen projektimuotoinen sanastotyö ei välttämättä ehtisi vastata kaikkiin tarpeisiin. Vuoden 2009 maaliskuuhun mennessä termitalkoissa oli annettu noin 380 suositusta. (TSK Termitalkoot: Esittely.)

Edellä esiteltyjen hankkeiden lisäksi Sanastokeskus TSK:ssa on jatkuvasti meneillään myös monia muita projekteja, joiden satoa julkaistaan paitsi painettuna myös esimerkiksi Sanastokeskuksen TEPA-termipankissa internetosoitteessa www.tsk.fi/tepa. Sanastokeskus TSK:n lisäksi sanastotyötä tehdään Suomessa myös muualla. Esimerkiksi valtionhallinnon sanastotyötä toteutetaan valtioneuvoston kanslian alaisuudessa toimivassa valtioneuvoston käännöstoimiston kielipalvelussa. Lääketieteen termistön huollosta ja kehittämisestä huolehtii Lääkäriseura Duodecimien sanastolautakunta. Näiden lisäksi Suomessa on ollut myös useita tiettyä tarkoitusta varten koottuja termityöryhmiä. Mm. luonnontieteen alalla nimistö- ja termityöryhmät ovat kehittäneet esimerkiksi sienten, lintujen ja nisäkkäiden nimistöjä.

Niin Sanastokeskus TSK:ssa, valtioneuvoston käännöstoimiston kielipalvelussa kuin muissakin termityötä tekevissä organisaatioissa suomenkielisen termistön luonnin ohessa tärkeässä asemassa on eri kielten välillä tapahtuva termien harmonisointi. Käytännön termityötä tukevaa työtä on myös erikoiskielten sanaston tallentaminen ja julkaisu sanakirjoissa ja -luetteloissa. Tätä työtä tekevät Suomessa useat eri tahot. Kirjallisia ohjeita käytännön termityöhön on julkaistu jo varhain esimerkiksi Virittäjän sivuilla (esim. Sadeniemi 1955). Käsikirjamuodossa ohjeita on julkaistu teoksissa ”Sanastotyön opas” (Haarala: 1981) ja ”Sanastotyö käsikirja. Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät” (1989). Uusin alan julkaisu on Heidi Suonuutin englanninkielisestä alkuteoksesta suomennettu ”Sanastotyön opas” (2006).

4.2 Sanaston rakenne: yhdyssanatutkimukset ja yleisteokset

Tärkein yhdyssanoihin keskittyvä lähteeni on Jouko Vesikansan artikkeli ”Yhdyssanat” (1989). Vesikansa käsittelee artikkelissaan suomen kielen yhdyssanoja laajasti ja eri näkökulmista. Artikkelin aiheita ovat mm. yhdyssanojen syntytavat, käyttökohteet sekä eri sanaluokkiin kuuluvien yhdyssanojen rakenne. Tärkeässä osassa ovat myös esimerkiksi yhdyssanojen genetiivi- ja nominatiivialkuisuutta sekä yhdyssanojen osana toimivia muoti-ilmauksia koskevat kielenhuollolliset huomiot. Kielenhuollollinen näkökulma yhdyssanoihin on kiinnostanut myös Vesikansaa varhaisempia kirjoittajia ja on suosittu yhä nykyäänkin. Esimerkiksi Virittäjän sivuilla kielenhuollollisista kysymyksistä käytyihin keskusteluihin ovat osallistuneet monien muiden muassa esimerkiksi Heikki Ojansuu (1908), E. A. Tunkelo (1916 ja 1937), Matti Sadeniemi (1942), Osmo Nikanne (1971), Esko Koivusalo (1972), Aila Mielikäinen (1977), Paavo Pulkkinen (esim. 1980), Kaino Laaksonen (1984) ja Terho Itkonen (1991).

Toinen tutkimukseni kannalta tärkeä yhdyssanoja käsittelevä artikkeli on Pauli Saukkosen ”Suomen kielen yhdyssanojen rakenne” (1973). Yhdyssanoja käsitellään myös erilaisissa suomen kielen yleisesityksissä. Esimerkiksi Iso suomen kielioppi (ISK 2004), laajin olemassa oleva suomen kielen yleiskuvaus, esittelee laajasti suomen yhdyssanojen rakentumista sekä eri yhdyssanatyyppejä (ISK 2004: 387–421). ISK:ta vanhemmista yleisesityksistä olen hyödyntänyt erityisesti Erkki Itkosen teosta ”Kieli ja sen tutkimus” (1966), jossa käsitellään yhdyssanoja erityisesti sananmuodostuksen näkökulmasta.

Yhdyssanat ovat keskeinen osa suomen yleiskielen sanastoa, ja määrittävyhdyssanojen erityinen sopivuus käsitejärjestelmien osien välisten suhteiden kuvaamiseen tekee niistä erikoiskielessä ehkä vielä yleiskieltäkin keskeisempiä. Yhdyssanat on otettava huomioon kaikessa termitutkimuksessa, mutta laajaa pelkkiin erikoiskielen yhdyssanoihin keskittyvää tutkimusta ei ole Suomessa kuitenkaan vielä tehty. Muutenkin pelkkiä yhdyssanoja käsitteleviä laajempia tutkimuksia on Suomessa pro graduja lukuun ottamatta tehty vain vähän. Ainoa viimeaikainen yhdyssanoihin

keskittynyt väitöskirja on Jukka Mäkisalonen ”Grammar and experimental evidence in Finnish compounds” (2000a), jossa tekijä pohtii yhdyssanojen sijaintia leksikon ja kieliopin välimaastossa erityisesti psykolingvistiselta kannalta.

Opinnäytteiden perusteella nykyään suosiossa näyttää olevan yhdyssanojen oikeinkirjoituksen osaamisen tutkimus. Lisensiaatintutkielmissaan yhdyssanoja ovat käsitelleet esimerkiksi Anneli Niinimäki (Yhdyssanojen hahmotus ja oikeinkirjoitus peruskoulun päättävien oppilaiden teksteissä, 1991) ja Pirkko Vanhatalo (Sanaliitto vai yhdyssana, 1998). Kielenhuollollisesta näkökulmasta ovat yhdyssanoja tarkastelleet myös monet pro gradu -tutkielmien tekijät (esim. Puurunen 1995; Mattila 2001; Koivusaari 2004). Yhdyssanojen oikeinkirjoitukseen liittyvän normiston kehityksen on koonnut pro gradussaan yksiin kansiin Heli Kanervamäki (Yhteen ja erikseen kirjoittamisen normiston kehitys 1900-luvulla, 1996). Vaikka oma näkökulmani yhdyssanoihin on kielenhuollollisen sijaan deskriptiivinen ja tilastollisen tarkasteleva, kielenhuollolliset tutkimukset ovat siinä mielessä merkityksellisiä omalle tutkimukselleni, että myös niissä käsitellään yhdyssanojen rakennetta.

Kielenhuollollisten tutkimusten lisäksi yhdyssanatutkimuksessa on ollut jo varhain suosittua yhdyssanojen semanttisen rakenteen pohtiminen ja sanojen luokittelu ryhmiin niiden semanttisen rakennetyypin mukaan. Pro gradu -tutkielmien (esim. Hytönen 1970; Multanen 1991) lisäksi aihetta käsittelee esimerkiksi Saukkonen (1973). Kuitenkin jo viimeistään 1980-luvulla alettiin suomessakin nähdä yhdyssanojen semanttinen rakentuminen funktionaalisemmasta näkökulmasta (esim. Seppänen 1981).

Yhdyssanojen historiaa on käsitelty jonkin verran sekä opinnäytteissä (esim. Palonen 1993) että muussa tutkimuksessa. Erityisen mielenkiinnon kohteena on ollut vanha kirjasuomi ja erityisesti Mikael Agricolan kieli. Muuta yhdyssanojen historiaa käsittelevää tutkimusta ovat julkaisseet mm. Kaisa Häkkinen (Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä, 1987; Varhaisnykysuomen yhdyssanat, [yhdessä Pia Björkqvistin kanssa] 1991) ja Tanja Vaittinen (Vanhan kirjasuomen yhdysverbit, 2003; Mikael Agricolan teosten yhdysadjektiivit, 2007).

Kalevalaa ja sen sanastoa muutenkin tutkinut Aimo Turunen on kirjoittanut myös Kalevalan yhdyssanoista (1974). Yhdyssanoja suomalaisessa kansanrunoudessa on tutkinut myös Ingrid Schellbach (1964). Schellbachin ja Turusen jalanjäljissä Kalevalan ja Kantelettaren bahuvriihyhdysanoista pro gradu -tutkielmansa on kirjoittanut Liisa Munukka (1990). Bahuvriihyhdysanoja käsittelee pro gradussaan ja sen pohjalta kirjoitetussa artikkelissaan myös Terhi Malmivaara (2003; 2004). Malmivaaran lisäksi Virittäjän sivuilla bahuvriiheistä on kirjoittanut myös Tarja Riitta Heinonen (2001). Muut yhdyssanatyyppit eivät näytä herättäneen tutkijoissa bahuvriihien kaltaista kiinnostusta.

Kirjallisuuden kieli ja yhdyssanat eri kirjailijoiden kielessä ovat olleet suosittuja laudaturtöiden ja pro gradu -tutkielmien aiheita (ks. esim. Rautaoja 1953; Immonen 1984; Kaukola 1997). Myös muut kuin tekstilajit kuin kaunokirjallisuus ovat kiinnostaneet valmistuvia opiskelijoita (ks. esim. Vuorela 1974; Pulkkinen 1982; Koivisto 1992).

Edellä esiteltujen tutkimusnäkökulmien lisäksi yhdyssanoja on tarkasteltu niin pro graduissa kuin muissakin tutkimuksissa mm. kontrastiivisesta näkökulmasta erityisesti käännosteksteissä (esim. Kerge 1990, Närvänen 1991; Deltcheva 1995). Lisäksi on tehty paljon tutkimusta yksittäisistä lekseemeistä yhdyssanan osana (esim. Helastie 1973, Aarela 1984; Pilke 1999).

5 Suomen sanaston karttuminen ja sanojen rakenne

Tässä luvussa käsittelen suomen sanaston karttumista sekä valmiiden sanojen rakennetta. Oma tutkimukseni keskittyy valmiiden sanojen rakenteen tarkasteluun, mutta myös sanaston karttumistavat ovat tutkimukseni kannalta olennaisia, sillä niillä on tietysti suuri vaikutus valmiiden sanojen muotoon. Tässä luvussa esittämäni asiat koskevat sekä yleis- että erikoiskieltä. Pelkästään erikoiskieltä koskeviin erityispiirteisiin palaan luvussa 6.

Ensimmäisessä alaluvussa (5.1) käsittelen suomen sanaston karttumistapoja yleisellä tasolla. Toisessa alaluvussa (5.2.) kerron tarkemmin oman tutkimukseni kannalta

keskeisimmistä sanatyypistä, yhdyssanoista. Käsittelen niin yhdyssanojen syntyä, rakennetta kuin määritelmiäkin.

5.1 Yleistä

Sekä yleis- että erikoiskieleen saadaan uusia sanoja pitkälti samoilla tavoilla. Molemmissa käytetään samoja sananmuodostuskeinoja, joskin hieman eri painotuksin, ja molempiin myös lainataan sanastoa ja otetaan vaikutteita vanhan sanaston semanttisiin muutoksiin useista samoista lähteistä. Kuten olen jo edellä todennut, erikoiskielet eivät ole itsenäisiä kielimuotoja vaan pohjautuvat pääasiassa yleiskieleen. Siksi myös erikoiskielten sanastonkarttumistavat ovat hyvin samanlaisia kuin yleiskielen vastaavat. Tämän vuoksi tässä luvussa esitellyt sanaston karttumiseen liittyvät seikat koskevat yleiskielen lisäksi myös erikoiskieltä. Toisaalta erikoiskielen sanaston karttumisella on yleiskieliseen normiin verrattuna myös useita omia erityispiirteitään. Erikoiskielen sanaston karttumista erottaa yleiskielestä erityisesti se, että toisin kuin yleiskielen sananmuodostus, se on yleensä sekundaaria ja perustuu pitkälti yleiskielestä lainaamiseen eli termittämiseen (Pitkänen 2008: 129).

Yleiskielen sanaston karttumistavoista selvästi yleisin on sananmuodostus. Sananmuodostuksella tarkoitetaan niitä yleisperiaatteita, joiden mukaan lekseemit rakentuvat ja joiden mukaan on mahdollista muodostaa uusia lekseemejä. Kuten edellä on todettu, suomen yleisin sananmuodostuskeino on yhdistäminen (ks. tarkemmin luku 5.2). Toinen suomelle tyypillinen sananmuodostuskeino on johtaminen. Kotoisten johdosten ja yhdyssanojen muodostaminen on suomessa hyvin tavallista myös erikoisaloilla (Pitkänen 2008: 127). Muita marginaalisempia sananmuodostuskeinoja ovat mm. lyhentäminen, takaperoisjohto, kirjain- ja koostesanojen muodostaminen sekä nollajohto (Häkkinen 1990: 101–124; ISK 2004: 189–191). Myös vartalojohtoa eli vartalonsisäistä äänteiden vaihtelua on pidetty yhtenä suomen sananmuodostuksen keinona (Häkkinen 1990: 109–110; ISK 2004: 173).

Morfologis-semanttisen sananmuodostuksen lisäksi sanasto voi kasvaa myös pelkästään semanttista tietä. Semanttisia uudissanoja ovat sellaiset vanhastaan olemassa olleet

sanat, joille on syntynyt uusi merkitys. Sanan vanha merkitys voi joko kadota tai jäädä elämään uuden merkityksen rinnalla. (Esim. L. Hakulinen 1979: 383 ja 399.) Merkityksenmuutokset voivat johtua esimerkiksi sanojen kuvallisesta käytöstä, kieliopillistumisesta tai vieraskielisen mallin vaikutuksesta.

Vieraan mallin vaikutuksesta syntyneitä merkityksenmuutoksia kutsutaan *merkityslainoiksi*. Merkitysten lainautumisen lisäksi vieras malli voi näkyä uusien sanojen synnyssä myös niin, että omista rakenneaineksista muodostettu uudissana noudattaa vieraskielisen muodosteen mallia. Tällaisia lainoja kutsutaan *käännöslainoiksi*. (L. Hakulinen 1969: 13–14; Sajavaara 1989: 85; ISK 2004: 171.) Merkityslainojen ja käännöslainojen lisäksi vieraista kielistä saadaan uutta sanastoa myös lainaamalla kokonaisia sanoja valmiina äännejonoina. Lainatut sanat on yleensä mukautettu suomen kielen äänne- ja sanarakenteeseen. Mukautuneisuuden asteen mukaan ne on tapana jakaa *sitaattilainoihin*, *erikoislainoihin* ja *yleislainoihin*. Näistä sitaattilainat on lainattu sellaisenaan, eivätkä ne ainakaan vielä ole mukautuneet suomen kieleen. Erikoislainat puolestaan ovat osittain ja yleislainat kokonaan suomen oikeinkirjoitus-, äänne- ja taivutussysteemiin mukautuneita. (Tunkelo 1907: 54–55, Tunkelo käyttää sitaattilainoista nimityksiä *vieraat* ja *vieraskieliset sanat*; Sajavaara 1989: 64–65; 70–71.)

Eriasteisen lainaamisen ja varsinaisen sääntöihin perustuvan sananmuodostuksen lisäksi kieleen saadaan uusia sanoja myös analogiaan perustuvien keinojen kautta. Keskeisin analogiaan eli rakenteellisen ja/tai funktionaalisen samankaltaisuuden havaitsemiseen perustuvista sananmuodostuksen apuvälineistä on muottien käyttö. Sanat, joilla on samanlainen sanahahmo – skemaattinen runko, joka rakentuu sanan tavuluvusta sekä fonologisesta ja morfologisesta rakenteesta – perustuvat samaan muottiin. Säännönmukaisin muotteihin perustuvan sananmuodostuksen laji on johtaminen, mutta muotteja voidaan käyttää apuna myös muussa sananmuodostuksessa, esimerkiksi vartalojohdoksikin kutsutussa äännevaihtelussa. Erityisesti deskriptiivisanastossa käytetty äänneiden, varsinkin ensi tavun vokaalien, vaihtelu tuottaa sanasarjoja (esim. *pirskua* – *porskua* – *pärskyä*), joiden jäsenten merkityksessä on vähintään vivahde-ero. (Erkki Itkonen 1966: 243; Räisänen 1978: 339; Länsimäki 1988: 230–237; ISK 2004: 171–172.) Näin ollen esimerkiksi johdoksia muistuttavilla sanoilla, joille ei kuitenkaan löydy kantasanaa, on

usein jonkinlainen aiempaan sanastoon perustuva lähtökohta. Toisaalta, vaikka uusia perussanoja syntyy harvoin tyhjästä, kuulon (*onomatopoeettiset sanat*) ja muiden aistien (*deskriptiiviset sanat*) kautta motivoituneet *ekspressiiviset sanat* (termeistä ks. Mikone 2002: 17–18) eivät välttämättä aina (joskin useimmiten) perustu mihinkään valmiiseen muottiin. Ekspressiivinen sanasto kuuluu kansankielen lisäksi niin yleis- kuin erikoiskieleenkin. Hyvä erikoiskielinen esimerkki tästä ovat lintujen ääntelyyn perustuvat lintujen lajinnimitykset (ks. esim. Häkkinen 2004: 249–252; Maailman lintujen suomenkieliset nimet).

5.2 Yhdyssanat

Olen edellä (luku 5.1) esitelletyt sananmuodostusta ja muita sanaston karttumisen tapoja suomessa yleisesti. Tässä luvussa esittelen suomen yhdyssanojen syntyä ja rakennetta sekä pohdin yhdyssanuuden kriteereitä ja rajankäyntiä yhdyssanan ja muiden sanatyyp-
pien välillä. Olen soveltanut tässä luvussa esittämiäni kriteerejä myös oman aineistoni luokittelussa eri sanatyyppeihin (ks. luku 8.2).

Yhdyssana on lekseemi, jonka osat palautuvat kahteen tai useampaan itsenäiseen lekseemiin mutta kokonaisuus on kuitenkin yhden yhtenäisen käsitteen ilmaus (esim. Erkki Itkonen 1966: 234 ja 237). Yhtenäisen käsitteen ilmauksen sijaan puhutaan usein myös yhdyssanan termimäisyydestä (esim. Vesikansa 1989: 216). Yleisesti hyväksytyyn käsityksen mukaan yhdyssanat ovat sanatyypinä syntyneet liittosanoista kielihistoriallisesti katsottuna melko myöhään (esim. Erkki Itkonen 1966: 235). On kuitenkin syytä huomioda, että eronteko liittosanan ja yhdyssanan välille on tullut relevantiksi vasta, kun kieltä on ryhdytty kirjoittamaan, eikä yhdyssanojen sanatyypin syntyajankohtaa näin ollen oikeastaan edes voida varmasti paikantaa.

Nykyään uudet yhdyssanat muodostetaan tyypillisesti yhdistämällä kaksi tai useampia itsenäisiä sanoja, mutta yhdyssanat voivat olla myös johdoksia aiemmista yhdyssanoista (Vesikansa 1989: 213). Yhdistymisen kriteereitä on ilmeisen hankala määritellä, mutta ilmiönä yhdistyminen on melko yksinkertainen tapa tuottaa uusia sanoja. Tärkein yhdistymistä rajoittava tekijä on semantiikka. Kaikki sellaiset ainekset voidaan yhdistää,

joiden avulla voidaan ilmaista jossakin tilanteessa ymmärrettäviä kokonaisuuksia. Kieli itsessään ei siis juurikaan rajoita yhdistämistä, vaan kriteerit ovat kielenulkoisissa seikoissa. Jos jotkin kaksi asiaa liittyy jossakin tilanteessa yhteen, niihin viittaavista sanoista voidaan muodostaa yhdyssana. (Häkkinen 1990: 144.)

Yhdistämisen lisäksi kieleen saadaan uusia yhdyssanoja myös toisista yhdyssanoista johtamalla (esim. *kansaneläke* → *kansaneläkeläinen*). Lisäksi yhdyssanojen joukossa on myös sellaisia, jotka ovat muodostuneet kaksisanaisesta lausekkeesta johtamalla (esim. *pitkä tukka* → *pitkätukkainen*) tai usein yhdessä esiintyvistä peräkkäisistä sanoista kiteytymällä (esim. *järven pohja* → *järvenpohja*, *saman tyyppinen* → *samantyyppinen*). (Vesikansa 1989: 237–238; ISK 2004: 388.)

Suomen kielen yhdyssanat voidaan jakaa kahteen päätyyppiin, määrittelyyhdyssanoihin (esim. *kerrostalo*) ja summayhdyssanoihin (esim. *maailma*, *parturi-kampaamo*)³. Näistä yleisempiä ovat määrittelyyhdyssanat, joihin kuuluvat perustapausten lisäksi alatyyppeinä myös appositio- ja bahuvriihdyssanat sekä harvinaiset toistoyhdyssanat. Määrittelyyhdyssanassa yhdysosien välinen suhde on yleensä sillä tavalla semanttisesti epäsymmetrinen, että alun määriteosa modifioi edusosaa⁴ semanttisesti. Esimerkiksi sanan *kerrostalo* määriteosa *kerros* kertoo, millaisesta *talosta* on kyse. Edusosa on siis määrittelyyhdyssanassa semanttisesti määräävä. Useimmiten edusosa määrää myös määrittelyyhdyssanan syntaktisen ja morfologisen käyttäytymisen, joten määrittelyyhdyssanan sanaluokka on sama kuin pelkän edusosankin. (Saukkonen 1973: 332; ISK 2004: 388, 396.) Pitkänen (2008: 202–203) huomauttaa, että ainakin kasvitieteen sanastossa on

³ Tässä tutkimuksessa on käytetty ISK:n (2004: 388) mukaan termejä *määrittelyyhdyssana* ja *summayhdyssana*. Aiemmin yhdyssanatyypeistä käytetyt nimet vaihtelevat: Esimerkiksi Penttilä (1963: 260–261) käyttää summayhdyssanoista nimitystä *summatiiviset yhdyssanat* ja appositioyhdyssanoista nimitystä *kopulatiiviset yhdyssanat*. Saukkonen (1973: 332) puolestaan jakaa yhdyssanat summatiivisiin, iteratiivisiin (toistoyhdyssanat) ja determinatiivisiin. Vesikansan (1989: 213) mukaan yhdyssanat voivat olla joko kopulatiivisia eli rinnasteisia tai determinatiivisia eli alisteisia.

⁴ Termiä *edusosa* käytetty ISK:n (2008: 388) mukaan. Aiemmin on käytetty nimitystä *perusosa* (esim. Vesikansa 1989: 214).

myös sellaisia määritysyhdyssanoja, joissa osien välinen hierarkia ei ole näin yksiselitteinen. Erityisesti koostumussuhteisten käsitejärjestelmien käsitteitä kuvaavissa termeissä myös jälkimmäiset osat voivat olla tietyllä tapaa määrittäviä (esim. *lehtilapa* ja *lehtiruoti* viittaavat lehden osiin). Sama termi voi myös olla alku- tai jälkimääritteen riippuen siitä, mihin käsitejärjestelmään se kulloinkin kuuluu.

Summayhdyssanojen yhdysosat puolestaan ovat semanttisesti symmetrisessä suhteessa toisiinsa (Saukkonen 1973: 332; ISK 2004: 388, 416). Yhdyssanan osina voivat toimia niin perussanat, johdokset kuin yhdyssanatkin. Kirjoituksessa yhdyssanoiksi lasketaan kaikki sellaiset sanavälien ympäröimät useasta sanasta koostuvat ilmaukset, joissa sanat on kirjoitettu yhteen tai liitetty toisiinsa yhdysviivalla. Joskus yhdyssana voi olla myös useasanainen kokonaisuus, jonka sisälläkin on sanavälejä. Liittosanakin voi siis toimia yhdyssanan osana (esim. *kättä päälle -sopimus*, *Rakkautta ja anarkiaa -henkinen, Itä- Sri Lanka*). (ISK 2004: 389 ja 392.)

On yleisesti hyväksyttyä, että määritysyhdyssanan merkitys ei ole sen osien summa (esim. Erkki Itkonen 1966: 237; Saukkonen 1973: 332; ks. kuitenkin myös Vesikansa 1989: 216; yhdyssanan merkityksen määräytymisestä ks. Seppänen 1981: 69–82). Yhtenä yhdyssanan kriteerinä onkin pidetty sitä, että se on tavallisesti jollain tapaa eriytynyt osistaan (Erkki Itkonen 1966: 237). Osiensa merkityksestä eriytyneet yhdysosat ovat periaatteessa lyhenteitä suuremmasta kokonaisuudesta. Lyhenteet syntyvät, kun niille on tarpeeksi paljon kysyntää ja kun kokonaisuuden merkitys vakiintuu yksiselitteiseksi. (Saukkonen 1973: 332.)

Sanakokonaisuuden eriytymisellä osistaan voidaan tarkoittaa joko fonologista tai semanttista eriytymistä. Yhdyssanan yhdysosat saattavat poiketa äänneasultaan vastaavan lekseemin itsenäisistä esiintymistä (*ihmislapsi*, *viherkasvi*). Semanttinen sanakokonaisuuden eriytyminen osistaan havainnollistuu esimerkeissä, joissa yhteen ja erilleen kirjoitettujen ilmaisujen merkitys on erilainen: *talon poika* on eri asia kuin *talonpoika*. Yhtymän ensimmäisen jäsenen määräisyys ratkaisee, hahmottuuko ilmaus yhdyssanaksi vai liittosanaksi. Jos sanajonon ensimmäinen jäsen viittaa tiettyyn olioön, esineeseen tai asiaan (tietyn talon poika), kyseessä on liittosana. (Erkki Itkonen 1966: 237.)

Yhdyssanojen ja liittosanojen eron sekä oikeinkirjoituksen pohdinta on ollut keskeistä suomalaisessa yhdyssanojen tutkimuksessa. Yhdyssanan ja liittosanan erottamisen kriteereinä on yleisesti pidetty mm. sanapainoa. Yhdyssanassa pääpaino on puheessa vain ensimmäisellä tavulla kun liittosanassa puolestaan painotetaan molempien osien ensimmäistä tavua (esim. Erkki Itkonen 1966: 237–238). Esimerkiksi Fred Karlsson (1983: 151) huomauttaa kuitenkin, että erityisen voimakas sivupaino on tyypillinen suomen yhdyssanoille, ja ISK:ssakin (2004: 388) epäillään, ettei painokriteeri välttämättä tee eroa vastaavaan kaksisanaiseen ilmaukseen.

Muina yhdyssanan kriteereinä on pidetty esimerkiksi muodosteen jälkiosan pääjäsenyyttä eli sitä, että yhdyssanan jälkiosa on koko muodosteen merkityksen suhteen pääjäsen (*kirjakauppa* viittaa kauppaan, ei kirjaan), ja sitä, että osien järjestystä ei ole mahdollista vaihtaa merkityksen muuttumatta (*autokauppa* ei ole sama kuin *kauppa-auto*) (Mäkisalo 2000b: 577). Nämä kriteerit eivät tosin koske summayhdyssanoja, sillä niissä osat ovat keskenään tasavertaisia ja voisivat periaatteessa myös vaihtaa paikkoja. Osien järjestyksen vaihdettavuuden suhteen on syytä huomioida myös, että monet yhdysverbit (esim. *allekirjoittaa* ja *ristiinnaulita*) ovat rakenteeltaan niin hölliä, että ne voidaan usein hajottaa osiinsa merkityksen juuri muuttumatta (*kirjoittaa alle*, *naulita ristiin*) (Vesikansa 1989: 214).

Yhdyssanan kriteerinä on yleisesti pidetty myös sitä, että vain sen jälkiosa kongruoi eli taipuu muun lauseen vaatimuksesta. Tästäkin säännöstä on kuitenkin poikkeuksia (esim. *uusivuosi*, *vanhapoika*). (Esim. Mäkisalo 2000b: 577; ISK 2004: 406.) Myös kriteeriä, jonka mukaan anafora eli viittaus on mahdoton yhdyssanan alkuosaan, rikotaan joskus esimerkiksi leikittelevässä mainoskielessä (*eräs leipälajeistamme on sen leipominen*) (Mäkisalo 2000b: 577–578).

Koska oikeastaan yksikään edellä esittelemistäni yhdyssanoille annetuista kriteereistä ei täyty kaikkien yhdyssanojen kohdalla tai kaikissa tilanteissa, näyttää siltä, että näitä kriteerejä on pidettävä tiukan kaikki yhdyssanat käsittävän määritelmän sijaan ennemmin prototyypisten yhdyssanojen kuvauksena.

Sisäisen rakenteensa perusteella luontaisesti yhdyssanoja ovat sellaiset sanojen yhtymät, joissa määriteosana on substantiivin nominatiivimuoto (*kivitalo*), yhdysosamuoto (*yleistieto*) tai itsenäisenä lekseeminä esiintymätön nominivartalo (*sekamelska*). Samoin luontaisesti yhdyssanoja ovat sellaiset yhtymät, joissa edusosa on epäitsenäinen adjektiivi ja määriteosa nominatiivissa oleva adjektiivi tai numeraali (*vapaaehtoinen, kaksivuotias*). (ISK 2004: 389.) Muunlaisissa tapauksissa – kaikista määritelmistä huolimatta – kirjoituksessa voivat usein esiintyä jopa vaihdellen yhdyssana ja erikseen kirjoitettu yhtymä, joiden välillä ei aina ole merkityseroa (Erkki Itkonen 1966: 236; Vesikansa 1989: 213). Sanojen yhtymä kirjoitetaan pikemminkin yhteen kuin erilleen, jos se on kiteytynyt, mutta toisaalta juuri yhteen kirjoittaminen on merkki kiteytymisestä (ISK 2004: 390). Yhteen ja erikseen kirjoittaminen onkin ollut – ja on yhä – kielenhuollon kestoaiheita juuri siksi, että siitä on mahdotonta antaa selviä tai aukottomia ohjeita. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt normitetusta kirjakielestä poimittua aineistoa, enkä ole tämän vuoksi juuri joutunut pohtimaan yhteen ja erilleen kirjoittamisen ongelmia. Käytännössä olen antanut aineistoni määrätä rajan yhdyssanan ja liittosanan välille: pidän yhdyssanoina sellaisia kahden tai useamman itsenäiseen lekseemiin palautuvan osan yhtymiä, jotka on kirjoitettu yhteen tai liitetty toisiinsa yhdysviivalla.

Ehkä hieman yllättäen myöskään raja yhdyssanojen sekä perussanojen ja johdosten välillä ei näytä olevan selvä, sillä esimerkiksi joidenkin johtimien tiedetään kehittyneen itsenäisistä lekseemeistä (esim. adjektiivijohdin *-mAinen*). Periaatteessa selkeä ero johdosten ja yhdyssanojen välillä on niiden osien välillä kulkeva raja. Yhdyssanojen osien välinen raja vastaa syntaktista sanarajaa, sillä esimerkiksi vokaalisoinnutus ei ulotu osien rajan yli (vrt. johdokset, esim. *tanssijatar; näyttelijätär*). Yhdyssanan osien välinen raja vastaa syntaktista rajaa myös sikäli, että edusosa saattaa olla liittyneenä taivutettuun määriteosaan. Johdin sen sijaan ei voi liittyä taivutussuffiksiin. Käytännössä itsenäisistä lekseemeistä kohti johdinta kehittyneet kielenaineokset saattavat kuitenkin joskus jäädä rajatilaan, jossa ne käyttäytyvät johtimen tavoin mutta eivät kuitenkaan mukaudu vokaalisointuun (vrt. esim. *tällainen*). (Koski 1982: 11, 66–68.) Toisaalta myös alun perin yhdistämällä syntyneiden muodosteiden rakenne voi ajan kuluessa hämärtyä (Erkki Itkonen 1966: 239), ja muodosteet voivat jopa mukautua

vokaalisointuun, kuten on tapahtunut muodosteen *iankaikkisuus* alkuosalle, joka on alkujaan *ikä*-sanan genetiivimuoto (NES: s.v. *iankaikkisuus*).

Erityisesti vierassanojen kohdalla myös yhdyssanan ja perussanan välinen raja voi olla häilyvä. Monet suomeen lainatut sanat (*arkkitehti, astronautti, biologia*) ovat lainanantajakielessä yhdistesyntyisiä, mutta ne on kuitenkin lainattu suomeen valmiina kokonaisuuksina, jotka on vain sopeutettu suomen äännerakenteeseen kuten muutkin lainat. Vaikka tällaiset lainat usein hahmottuvat kaksi- tai jopa useampiosaisiksi, niitä ei suomen kannalta kuitenkaan pidetä yhdyssanoina. Sen sijaan suomen sanoihin yhdistyneinä vieraat ainekset muodostavat suomenkin kannalta yhdyssanoiksi hahmottuvia kokonaisuuksia (*hölkämania, pornolehdistö*). Monet erityisesti kreikasta ja latinasta⁵ peräisin olevat yhdysosat muistuttavat monella tapaa myös prefiksejä. Myös tällaisia prefiksimaisiä osia sisältäviä muodosteita (esim. *ultralyhyt, ex-rouva*) voidaan pitää suomen kannalta yhdyssanoina, joskin ne muodostavat oman selvästi muista yhdyssanoista erottuvan ryhmänsä. (Vesikansa 1989: 215.)

Niin vieras- kuin omaperäisten (esim. *ali-* ja *epä-*) esimerkkien perusteella näyttää siltä, että suomen nykyisiin sananmuodostuskeinoihin kuuluu jonkinlainen prefiksaation kaltainen prosessi. Suomen prefiksinkaltaisia yhdysosia ei kuitenkaan voida pitää varsinaisina prefikseinä. Yleislingvistisen määritelmän mukaan varsinaiset prefiksit ovat sanavartalon eteen liitettäviä sidonnaisia morfeemeja (vrt. suomen sanavartalon perään liitettävät johtimet eli suffiksit). Suomen prefiksinkaltaiset yhdysosat kuitenkin muistuttavat ainakin osittain itsenäisiä sanoja, sillä ne eivät ole mukautuneet suomen johtosysteemille tyypilliseen vokaaliharmoniaan (esim. *epäkelpo, megatähti*). Lisäksi ainakin omaperäisistä prefiksinkaltaisina yhdysosinakin käytettävistä sanavartaloista voidaan itsenäisten sanojen tapaan tehdä myös johdoksia (esim. *alistuvaisuus, epäilyttävä*). (Häkkinen – Björkqvist 1991: 51–52.) Nähdäkseni sananmuodostus niin omaperäisten kuin vieraiden prefiksinkaltaisten sanavartaloiden avulla rinnastuukin

⁵ Tieteen kielessä on paljon enemmän kreikkalais- kuin latinalaisperäisiä etuliitteitä. Nykyään monet alun perin tieteen kielen kautta suomeenkin tulleet etuliitteet esiintyvät myös yleiskielessä. Nykyiset indoeurooppalaisten kielten verbien etuliitteet puolestaan ovat peräisin latinasta. (Wilkko 2005: 220.)

ennemmin yhdistämiseen kuin johtamiseen. Tätä tukee myös se, että suomen kirjoitussysteemissä prefiksinkaltaiset sanavartalot on huomioitu yhdysosina (yhdyssanoissa samojen vokaalien välissä käytettävä yhdysviiva, esim. *yli-ihminen*). Olenkin tutkimuksessani laskenut yhdyssanoiksi kaikki sellaiset muodosteet, jotka sisältävät kaksi tai useampia itsenäiseen lekseemiin tai itsenäisen lekseemin kaltaiseen sanavartaloon palautuvaa osaa.

6 Erikoiskielen sanaston karttumisen erityispiirteet

Edellisessä luvussa esittelin suomen sanaston karttumistapoja ja tendenssejä yleisellä tasolla. Sen lisäksi, että erikoiskielen sanaston karttumiseen pätevät useat samat säännöt kuin yleiskielen sanaston karttumiseenkin, sillä on lisäksi omat erityispiirteensä, joilla on vaikutusta myös valmiiden sanojen rakenteeseen. Tässä luvussa esittelen kolmea tärkeää piirrettä: sanaston luomisen tietoisuutta (6.1), termittämistä ja lainaamista (6.2) sekä käsitejärjestelmien vaikutusta sanaston luonnissa (6.3).

Haaralan mukaan (1981: 16) erikoiskielen termit ovat erikoisalan kielenkäyttöön kuuluvia ilmauksia, jotka ovat 1) tarkkaan määriteltyjen käsitteiden kuvauksia, 2) alalla yleisesti tunnettuja ja hyväksytyjä ja 3) käyttöön vakiintuneita. Kuten olen jo edellä huomauttanut, erikoiskielessä käytetään termien lisäksi myös samaa perussanastoa kuin yleiskielessä. Tässä luvussa esittelemäni erikoiskielen sanaston karttumisen erityispiirteet koskevat kuitenkin vain erikoisalojen omaa sanastoa, termistöä.

Kaikkien kolmen käsittelemäni erityispiirteen tarkastelussa hyvänä pohjana toimii Kaarina Pitkäsen Elias Lönnrotin kasvisanastoa käsittelevässä tutkimuksessaan (2008: 274) käyttämä kolmijako, jonka perusteella hän jakaa aineistonsa *hyväksytyihin*, *valittuihin* ja *luotuihin* termeihin:

- 1) Ensimmäistä ryhmää Pitkänen kutsuu *hyväksytyiksi* ja siihen kuuluu n. 19 % hänen aineistostaan. Hyväksytyt termit ovat jo aikaisemmassa kielessä olemassa olleita sanoja, jotka termittäjä on hyväksynyt termistöön. Sanan aiempi yleiskielinen merkitys on sama tai lähes sama, kuin mikä sille on annettu termistössä.

Omassa kielessä on siis jo ollut vastine vieraskieliselle termille, mutta nyt se on hyväksytty myös osaksi erikoiskieltä. Esim. *korsi*, *marja* (mts: 222).

- 2) Toinen ryhmä on *valitut*, johon kuuluu n. 11 % Pitkäsen aineistosta. Myös valitut sanat ovat olleet jo olemassa yleiskielessä, mutta hyväksytyistä poiketen termittäjä on valinnut vanhat sanat erikoiskieliseen käyttöön uudessa merkityksessä. Yleis- ja erikoiskielen tarkoitteilla on kuitenkin jokin yhteys. Yhteys voi olla esimerkiksi metaforinen tai sanan valinta on saanut mallin vieraasta kielestä, jolloin kyse on käännöslainasta. Valittuihin termeihin kuuluu esim. *purje* 'perhomaisten terän erillisistä lehdistä päällimmäisin ja levein' (mts: 153).
- 3) Kolmas ja suurin ryhmä on *luodut* termit, joita on n. 70 % Pitkäsen aineistosta. Luodut termit ovat sekä morfologisesti että semanttisesti täysin uusia muodosteita, mutta niiden ainekset ovat valmiiksi olemassa kielessä. Myös luotujen termien taustalla on usein vieraan kielen malli, eli ne ovat käännöslainoja. Esim. *nirhalaitainen* 'lehtilaita, jossa pieniä pyöreämaisii, erisuuruisia pykäleitä ja välissä pieniä teräväpäisiä hampaita', *huiskilo* 'kukinto, jossa kukkahaarukset lähtevät eri paikoista pitkäveteistä lapakkoa ja alimmaisat nousevat tasapähän ylimmäisten kanssa (mts: 155, 157). Erityisesti luoduista termeistä huomattava enemmistö on yhdyssanoja (mts: 240).

Pitkänen käyttää kolmijakoaan kuvatessaan erikoiskielen käyttöön 1800-luvulla tietoisesti otettuja sanoja, mutta jako sopii mielestäni myös nykytermistön kuvaamiseen. Selitän jokaisen käsittelemäni erityispiirteen yhteydessä, miten kyseinen piirre heijastuu valmiissa erikoiskielen sanastossa ja miten se vaikuttaa sanaston jakautumiseen Pitkäsen esittelemien kolmen ryhmän välillä.

6.1 Tietoinen uuden sanaston luominen

Monet tutkijat erottavat spontaanin sananmuodostuksen tietoisesta uudissanojen muodostamisesta. Esimerkiksi Thea Schippanin (1992) mukaan tietoisessa uusien sanojen muodostuksessa hyödynnetään pitkälti samoja keinoja kuin spontaanissa sananmuodostuksessa, mutta se ei kuitenkaan varsinaisesti kuulu kieliopeissa kuvatun

sananmuodostuksen piiriin. Schippanin mukaan spontaanin ja tietoisin sananmuodostuksen ero piilee siinä, että varsinainen sananmuodostus on olemassa olevien sanojen ja rakenteiden kielenmukaista käyttöä ja uudissanojen muodostaminen puolestaan jotenkin tietoisempaa uuden luomista (mts: 107–108). Schippanin mainitsemaan sananmuodostuksen kielenmukaisuuteen on mielestäni syytä suhtautua varauksella, sillä kuten edellä esittelemäni suomen sananmuodostuskeinotkin osoittavat, analogialla on keskeinen osa uusien sanojen synnyssä. Analogia vaikuttaa kaikessa muotteihin pohjaavassa uusien sanojen luomisessa, myös esimerkiksi säännönmukaisena pidetyssä johtamisessa, sillä jokaisella kielenkäyttäjällä on oma käsityksensä sananmuodostukseen liittyvistä säännöistä ja siitä, mikä on mahdollista. Schippanin ajattelu on kuitenkin sinänsä ymmärrettävää, että kieliopin tarkoitus ei ole yksittäistapausten vaan niiden taustalla toimivien produktiivisten ja intuitiivisten sääntöjen kuvaaminen. Analogia kuitenkin aiheuttaa ongelmia näissä kuvauksissa, sillä sen ilmenemistapaa ei voi ennustaa (esim. Esa Itkonen 2005: 53–58, 200–202). Lisäksi kieliopin sääntöjä saatetaan rikkoa myös tietoisesti (esim. leikittelyn vuoksi) ilman, että kuitenkaan voitaisiin ajatella olevan kyse tietoisesta uusien sanojen luomisesta.

Suomessa tietoisestikin luodut uudissanat on yleensä luotu yhdistämällä tai johtamalla, eikä suomalaisessa tutkimuksessa ole ehkä tästä syystä ollut tapana erottaa tietoista luomista ja spontaania sananmuodostusta voimakkaasti toisistaan. Kieliopillisen sananmuodostuksen säännöillä on ollut suomessa keskeinen merkitys myös tietoisessa sananmuodostuksessa, ja samojen keinojen käyttö on tuottanut kieliopin mukaisia rakenteita muodostusprosessin tietoisuuden asteesta riippumatta. (Pitkänen 2008: 101.) Esimerkiksi Kosken (1978b: 103–118; 1981: 8–14) mukaan spontaani ja tietoinen johtaminen⁶ voidaan kuitenkin erottaa toisistaan sillä perusteella, että spontaanissa johtamisessa johdotukset muodostetaan automaattisesti puhetilanteessa lauseyhteyden vaatimusten mukaisesti, kun taas tietoisessa johtamisessa tarkoituksena on uuden käsitteen nimeäminen. Spontaanissa johtamisessa keskeisempää on siis rakenne, kun taas tietoinen johtaminen keskittyy semantiikkaan (Pitkänen 2008: 101). Kosken malli

⁶ Koski (1978b: 103) käyttää näistä nimityksiä *syntaktinen* ja *leksikaalinen derivointi*.

koskee ensisijaisesti johtamista, mutta se voisi olla sovellettavissa myös yhdistämiseen. Erityisesti yhdyssanojen kohdalla raja spontaanin ja tietoisien uusien sanojen muodostamisen välillä jää kuitenkin mielestäni hämäräksi. Vaikka Kosken lisäksi muutkin suomalaiset tutkijat ovat erottaneet spontaanin ja tietoisien sananmuodostuksen toisistaan tavalla tai toisella (esim. Karlsson 1983; Päivi Rintala 1985; Pitkänen 2008: 100), esimerkiksi Kostera (1985: 12–13) pitää nimityksenmuodostusta ja sananmuodostusta synonyymeina. Itse en usko, että spontaanin ja tietoisien uusien sanojen muodostamisen välille on vedettävissä tiukkaa rajaa, vaan olisin taipuvainen näkemään ne jatkumon päinä.

Erikoiskielen terminmuodostusta pidetään yleensä tietoisena uuden sanaston luomisena. Erikoisalojen terminmuodostus on erotettu tavanomaisesta sananmuodostuksesta esimerkiksi sillä perusteella, että terminmuodostuksessa uusi sana saa heti syntyessään tarkoin normitetun merkityksen. On kuitenkin syytä huomioida, että vaikka termejä usein luodaan tietoisesti nopeasti, vie aikaa, ennen kuin uusi termi saavuttaa kieliyhteisön hyväksynnän (Pitkänen 2008: 117), mikäli se sitä ylipäänsä saavuttaa. Lisäksi vaikka suuri osa erikoiskielen uudesta sanastosta luodaan organisoidun sanastotyön puitteissa hyvin tietoisesti, joukkoon mahtuu myös jatkumon spontaanimmassa päässä syntyneitä sanoja, jotka ovat vakiintuneet merkitykseensä ja termistyneet vähitellen (Karihalme 1996: 148–149; Laine 2007: 295–379; Pitkänen 2008: 116). Erikoiskielen sanaston luonnissa tietoisuus astuu kuvaan kuitenkin viimeistään siinä vaiheessa, kun uusille, ehkä vähitellen termikäyttöön vakiintuneille sanoille ryhdytään pohtimaan tarkkoja määritelmiä. On kuitenkin syytä huomioida, että vaikka Suomessa tehdään paljon tietoisia erikoisalojen sanastotyötä, läheskään kaikilla aloilla mitään organisoitua normitustyötä ei ole (Pitkänen 2008: 115).

Spontaanin ja tietoisien sananmuodostuksen eroja pohdittaessa on syytä huomioida myös se, että vaikka 1800-luvun kiihkein uusien sanojen tietoisien sepittämisen aika on jo kaukana takana, tietoinen uuden sanaston luominen ei välttämättä koske vain erikoiskieltä, vaan yleiskieleenkin voidaan edelleen luoda sanastoa myös tietoisesti. Toisin sanoen tietoinen uuden sanaston luominen ei ole erikoiskielen sanaston karttumisen erityispiirre siinä mielessä, että sitä tehtäisiin vain erikoiskielessä, vaan siinä mielessä, että se on leimallisempaa erikoiskielelle kuin yleiskielelle. Erikoiskielen tietoiselle

uuden sanaston luonnille on lisäksi ominaista se, että sanoja sepitetään usein suurina joukkoina. Tällaisessa prosessissa esimerkiksi tiettyä käsitejärjestelmää kuvaamaan luodut sanat nähdään heti kokonaisuutena, jossa uudetkin sanat vaikuttavat toinen toisiinsa (ks. luku 6.3).

Pitkäsen (2008: esim. 274; ks. myös luku 6) kolmijaossa uuden sanaston luonnin spontaanisuuden ja tietoisuuden välinen jatkumo heijastuu nähdäkseni seuraavasti:

- a. **Hyväksytyt termit** on luotu ensin yleiskielessä tai muussa kielimuodossa joko spontaanisti tai tietoisesti. Sieltä ne on hyväksytty erikoiskielen käyttöön joko tietoisesti tai spontaanisti.
- b. Myös **valitut termit** on luotu ensin yleiskielessä tai muussa kielimuodossa joko spontaanisti tai tietoisesti ja valittu sieltä erikoiskielen käyttöön. Koska valittujen termien siirtymiseen erikoiskielen käyttöön liittyy aina jonkinasteinen merkityksenmuutos, niiden valitsemisen voisi ajatella olevan useammin tai enemmän tietoista kuin hyväksytyjen termien erikoiskieliseen käyttöön ottamisen.

Hyväksytyjen ja valittujen termien kohdalla ei siis voida erikoiskielen kannalta ajatella olevan kyse sen enempää spontaanista kuin tietoisestakaan uusien sanojen luomisesta vaan kyse on ennemminkin spontaanista tai tietoisesta lainaamisesta. Käsittelen erikoiskieliin lainaamista eli termittämistä tarkemmin seuraavassa luvussa (6.2).

- c. **Luodut termit** on luotu suoraan erikoiskieleen joko spontaanisti tai tietoisesti. Kaikkein tarkimmin määritellyn erikoiskielen kohdalla luodut termit syntynevät lähes aina tietoisesta luomistyön tuloksena, mutta uskon, että joskus termikäyttöön saatetaan ottaa myös spontaanisti syntyneitä sanoja. Viimeistään spontaanisti syntyneiden sanojen vakiintuessa niiden käyttöä ja määritelmiä joudutaan yleensä pohtimaan tietoisesti. Tosin sananmuodostuskeinojen tietoisesta ja spontaanin käytön kannalta on syytä huomioda, että erikoiskieliin uutta sanastoa luovat ihmiset ovat usein kielitieteen kannalta maallikoita. Näin ollen erikoiskielten tietoinenkin sananmuodostus muistuttaa kielitieteilijän näkökul-

masta tavallaan spontaania sananmuodostusta, jossa kieliopin sääntöjä ei tietoisesti ajatella. Sekä tietoisesti luotujen erikoiskielen sanojen synnyssä että spontaanisti syntyneiden sanojen merkityksen vakiinnuttamisessa keskeisessä asemassa ovat käsitejärjestelmät ja niiden heijastaminen sanastoon. Käsittelen niitä tarkemmin luvussa 6.3.

6.2 Termittäminen ja lainaaminen

Erikoiskielen sanaston karttuminen perustuu pitkälti yleiskielestä lainaamiseen. Toki myös yleiskieleen lainataan sanastoa oman kielen muista kielimuodoista (esim. murteista, slangista ja erikoiskielestä), mutta erikoiskielen sanaston synnyssä yleiskielestä (ja muista oman kielen kielimuodoista, esim. ammattislangeista) lainaaminen on erityisen keskeisessä asemassa. Oman kielen sisältä erikoiskieleen lainaamista kutsutaan myös termittämiseksi. (Pitkänen 2008: 129.)

Lainaanseen termittäminen rinnastuu siksi, että erikoisalojen sanastot ovat ikään kuin omia suljettuja järjestelmiään. Yleiskielen sisällä tapahtuvista merkityksenmuutoksista termittäminen eroaa ensisijaisesti lähtökohtiensa vuoksi. Kun sana lainataan yleiskielestä erikoiskielen käyttöön, kyse on uuden käsitteen nimeämisestä. Yleiskielessä merkitys voi sen sijaan muuttua vähitellen, tarpeen mukaan, ikään kuin itsestään. (Pitkänen 2008: 127.) Toisaalta myös sanojen termiäytymisessä eli siirtymisessä yleiskielestä erikoiskieleen on esitetty olevan välivaiheita (Karihalme 1996: 148–149; Laine 2007: 295–379; Pitkänen 2008: 116 ja 122–123), ja esimerkiksi Karihalme (1996: 148–149) pohtii, onko termien mahdollista jäädä jopa pysyvästi eräänlaiseen välitilaan, jossa ne kuuluvat erikoisalan termistöön, vaikka niitä ei olekaan tarkoin määritelty.

Oman kielen muista kielimuodoista lainaaminen näkyy Pitkäsen (2008: esim. 274; ks. myös luku 6) kolmijaossa siten, että sekä hyväksytyt että valitut termit ovat lainaa yleiskielestä. Valittuihin termeihin liittyy lisäksi lainaamisen yhteydessä tapahtunut merkityksenmuutos, joka kuitenkin on tavalla tai toisella oman tai vieraan kielen motiivoima. Luodut termit on tehty suoraan erikoiskieleen, mutta niidenkin rakenneosat ovat yleensä peräisin yleiskielestä. Lisäksi myös niiden rakenteen (käytetyt sananmuodos-

tuskeinot ja muotit, ks. luku 5) voidaan ajatella olevan lainaa yleiskielestä tai käännöslainojen kohdalla vieraasta kielestä.

Yleiskielen ja oman kielen muiden kielimuotojen lisäksi erikoiskieleen lainataan sanastoa myös vieraista kielistä. Vieraasta kielestä lainaamisen ei kuitenkaan voi olettaa olevan erikoiskielissä sen yleisempää kuin yleiskielessäkään, sillä ainakin tietoisessa termityössä vierassanoja on pyritty välttämään aina Lönnrotin aikojen purismista asti (Pitkänen 2008: 275–278). Vaikka nykyaikana vieraista kielistä lainaamiseen suhtaudutaan erikoiskielissä huomattavasti vapaamielisemmin kuin Lönnrotin aikaan, hyvän termin ominaisuuksina pidetään edelleen ääntämisen, oikeinkirjoituksen ja taivutuksen helppoutta (Haarala 1981: 39). Vaikka termin vierasperäisyys ei välttämättä suoraan tarkoita, että termi olisi käytössä hankala, uuden sanaston luonnissa pyritään useimmilla aloilla edelleen käyttämään mahdollisuuksien mukaan omaperäistä sanastoa. Toisaalta joillakin aloilla ammattislangiin ja sitä kautta myös varsinaisiksi erikoiskielen termeiksi on päätynyt myös paljon vierassanoja.

Koska Pitkänen (2008) käsittelee tutkimuksessaan Lönnrotin luomaa sanastoa, hänen aineistossaan näkyy vieraiden kielten vaikutus lähinnä vain käännöslainoina. Nähdäkseni Pitkäsen esittämä kolmijako sopii tästä huolimatta myös nykytermistön kuvaukseen. Vieraista kielistä lainatut termit sijoittuvat Pitkäsen jakoa soveltaen todennäköisesti useimmiten hyväksytyjen ja valittujen termien välimaastoon. Valittuja ne ovat sikäli, että niiden kohdalla on jouduttu tekemään valinta esimerkiksi siitä, mistä kielestä termi lainataan. Lisäksi niiden tulo luontevaksi osaksi kieltä vaatii yleensä aina jonkinlaista sopeuttamista. Hyväksytyjä monet lainatuista termeistä muistuttavat siinä mielessä, että koska tietoisessa termityössä pyritään termiharmoniaan eli termien vastaavuuteen eri kielten välillä (Suonuuti 2006: 33), kielten välillä termejä lainattaessa on syytä välttää merkityksenmuutoksia. Luodut termit ovat suoraan omaan erikoiskieleen luotuja muodosteita, joiden rakenneosat ovat peräisin omasta kielestä. Vaikka luodut termit eivät koskaan voikaan olla suoranaisia lainoja, vieras vaikutus voi näkyä myös niissä esimerkiksi sanan rakenteessa tai siinä, mitä käsitepiirteitä on pidetty olennaisina tarkoitetta nimettäessä. Käsittelem käsitejärjestelmien ja käsitepiirteiden valinnan vaikutusta erikoiskielten terminmuodostukseen seuraavassa luvussa.

6.3 Muotit ja käsitejärjestelmät nimeämisen apuna

Viittasin muottien käyttöön sekä yleis- että erikoiskielessä jo luvussa 5. Sekä spontaani että tietoinen muottien käyttö on keskeistä molemmissa kielimuodoissa. Tässä luvussa käsittelen muotteja nimenomaan erikoiskielen tietoisien sanaston luomisen kannalta. Esittelen ensin aiempaa tarkemmin muotin käsitettä sekä sitä, miten muotit näkyvät valmiissa erikoiskielten sanastoissa. Luvun loppupuolella paneudun käsitejärjestelmiin, joiden heijastamisella sanastossa on keskeinen merkitys siihen, miten muotteja erikoiskielissä käytetään.

Muottien käyttö on analogiaan eli rakenteellisen ja/tai funktionaalisen samankaltaisuuden havaitsemiseen perustuva sananmuodostuksen apuväline. Sen säännöllisin laji on johtaminen. Johdostyyppin muottiin kuuluu sanavartalon loppu (esim. *-la*), joka usein hahmottuu suffiksiksi, sekä tila vartaloainekselle, jona voi olla leksikaalinen vartalo tai muu fonologinen aines, esimerkiksi deskriptiivinen äännejono. Aina esimerkiksi johdoksilta vaikuttavat sanat eivät kuitenkaan ole johdoksia, vaan muottiin sopii lähtökohdiltaan erilaisia sanoja: lainasanoja, johdoksia ja muita saman mallin mukaan muodostettuja sanoja. Samanhahmoisia sanoja yhdistää muodon lisäksi usein myös merkitys. Selvimmin tämä näkyy morfologisissa johdostyypeissä, mutta myös muiden samanhahmoisten sanojen välillä on usein merkitysyhteys (esim. äännevaihtelun avulla tuotetuista sanansarjoista ks. tarkemmin luku 5.1; vierassanojen mukana suomeen tulleista sanahahmoista ks. luku 8.2.1). (ISK 2004: 172.)

Varsinaisen sananmuodostuksen lisäksi muotinmukaisuus pätee myös taivutusmuotoihin ja syntaktiseen rakenteeseen, sillä niissäkin on vakiintuneita ilmaisukehikkoja, joissa on tila tietyille morfologisille tai leksikaalisille vakio-osille sekä avoimia paikkoja leksikaalisille elementeille eli ns. muuttujaosille (ISK 2004: 173). Ajatus valmiista muoteista, joiden mukaan uusia sanoja muodostetaan, sopii hyvin myös yhdyssanojen muodostukseen ja tarkasteluun siksikin, että yhdyssanojen voidaan ajatella sijoittuvan perussanojen ja monimorfeemisten lekseemien sekä kiteytyneiden lauserakenteiden välimaastoon. Yhdyssanojen lisäksi myös liittosanojen voidaan ajatella kuuluvan samaan välikategoriaan. Liittosanojen olemus itsenäisinä muodosteina, joilla on oma, osiensa

merkityksestä poikkeava merkityksensä, on huomioitu erikoiskielten sanastoissa ja tutkimuksessa yleensä yleiskielen tutkimusta paremmin.

Tyypillisimmän yhdyssanan muotissa on tila kahdelle leksikaaliselle elementille, mutta muottiin voi kuulua myös muita syntaktisia ja semanttisia sanan muodostamista ohjaavia piirteitä. Kuten suurimmat sanojen yhdistämiseen liittyvät rajoitukset muutenkin, myös yhdyssanojen muotteihin liittyvät vaatimukset ovat yleensä semanttisia. Muotissa voi kuitenkin olla rajoituksia myös esimerkiksi alkuosan muodon tai osien sanaluokan suhteen. Esimerkiksi bahuvriiheiksi luokiteltavien yhdyssanojen rakenteeseen kuuluu, että niiden edusosa on substantiivi ja määriteosa joko nominatiivimuotoinen adjektiivi tai substantiivi, lukusana tai muu sanavartalo (ISK 2004: 409). Tiukimmillaan yhdyssanan muotti voi vaatia toiseksi yhdysosakseen jonkin tietyn lekseemin. Juuri tällaiset tiukkarajaiset muotit näyttävät olevan tyypillisiä erikoiskielten käsitejärjestelmiä heijasteleville yhdyssanoille.

Muottien vaikutus näkyy erityisen hyvin systemaattisissa tieteellisissä nimistöissä, mutta varmaankin kaikkien erikoisalojen termistössä voidaan havaita yhdenmukaisuuksia, jotka helpottavat muistamista ja käsitteiden ymmärtämistä (Pitkänen 2008: 126). Erityisesti terminmuodostuksessa mutta myös muussa sananmuodostuksessa muottien syntyä ohjaavat käsitejärjestelmät, joihin kuuluvia käsitteitä termeillä nimetään. Termeillä nimetyt käsitteet onkin nähtävä nimenomaan järjestelmän osina: ne ovat mielekkäitä vain suhteessa toisiin käsitteisiin (Haarala 1989: 268). Järjestelmissä myös vieruskäsitteiden nimitysten systematiikka ohjaa usein uusien käsitteiden nimeämistä (Haarala 1981: 28).

Koska erikoiskieliin luodaan usein kerralla kokonaista käsitejärjestelmää kuvaava sanasto, uudet sanat vaikuttavat toisiinsa heti alusta alkaen. Yleensä joukkoon mahtuu myös sellaisia sanoja, jotka termitetään erikoiskieleen esimerkiksi yleiskielen olemassa olevasta sanastosta (ks. luku 6.2). Myös nämä sanat vaikuttavat termistön muotoutumiseen ja tarjoavat malleja uusille sanoille. Vanhojen sanojen tarjoamat mallit ovat käyttökelpoisia erityisesti tuttuutensa takia. Toisaalta esimerkiksi kansankieleen vakiintuneet sanat saattavat tuottaa myös ongelmia, sillä ne saattavat rikkoa tieteellistä

luokittelua ja istua huonosti muuten esimerkiksi määrittäsyhdyssanojen avulla rakennettuun käsitejärjestelmän kuvaukseen (Häkkinen 2004: 270; Pitkänen 2008: 181).

Tietoisessa sanastotyössä kaiken lähtökohtana pidetään käsitteiden analysointia ja niiden välisten suhteiden selvittämistä (Suonuuti 2006: 11). Käytännössä käsitelähtöisyys tarkoittaa sitä, että kun tarkoitteelle lähdetään etsimään erikoiskielistä nimitystä, ensin on määritettävä käsitteen paikka käsitejärjestelmässä sekä mietittävä, mitkä käsitteen piirteet ovat sen kuvauksen kannalta olennaisia ja sen vieruskäsitteistään parhaiten erottavia (Haarala 1981: 26–32; Suonuuti 2006: 12–13).

Käsitejärjestelmät voidaan jakaa esimerkiksi loogisiin, koostumussuhteisiin ja funktiosuhteisiin sekä sekakoosteisiin sen mukaan, millaisia tarkasteluun valittujen käsitteiden suhteet ovat (Pitkänen 2008: 124). Käytännön sanastotyössä vastaan tulevat käsitejärjestelmät ovat tavallisimmin sekakoosteisia, eli ne muodostuvat monenlaisista käsitesuhteista (Terminologian sanasto 2006: 6).

Loogisissa käsitejärjestelmissä ylä- ja alakäsitteet sisältävät täsmälleen saman piirrejoukon mutta alakäsitteeseen kuuluu lisäksi yksi tai useampia lisäpiirteitä (Pitkänen 2008: 124). Loogisia käsitesuhteita kuvatessa käsitteiden nimet rakennetaan usein käyttämällä yläkäsitteen nimitystä alakäsitteiden yhdyssanamuotoisten nimitysten edusosana (Haarala 1981: 28; Haarala käyttää loogisen käsitejärjestelmän sijaan termiä hierarkkiset käsitejärjestelmät). Yhdyssanat sopivatkin hyvin erityisesti loogisten käsitejärjestelmien kuvaukseen, sillä niillä voidaan ilmaista taloudellisesti ylä- ja alakäsitteiden suhteita ja myös vieruskäsitteet voidaan tunnistaa yhteisestä edusosasta (Pitkänen 2008: 126). Kuviossa 1 on esitelty prototyypin looginen käsitejärjestelmä (kuvio Haarala 1981: 22). Kuvioista 1 voidaan helposti havainnoida myös nimeämisessä käytettyä yhdyssanan muottia, jossa alakäsitteiden nimityksissä on käytetty samaa edusosaa (*rengas*) kuin yläkäsitteessä.

KUVIO 1. Esimerkki nelitasoisesta loogisesta käsitejärjestelmästä.

Ylä- ja alakäsitteiden loogiseen nimeämiseen voidaan yhdyssanojen ohella käyttää myös muita saman mallin mukaan muodostettuja sanoja. Haaralan (1981: 28). mukaan esim. orgaanisessa kemiassa hiilivetyjen nimityksissä käytetään samaa johdinta⁷ kuin yläkäsitteessä (*alkaanit* → *metaani*, *etaani*, *propaani*, *butaani* jne.).

Koostumussuhteisessa käsitejärjestelmässä käsitteet ovat keskenään osa–kokonaisuussuhteessa. Koostumussuhteisissa käsitejärjestelmissä alakäsitteet ovat siis yläkäsitteen osia (esimerkiksi ihmiskehon osia ovat pää, vartalo ja raajat) mutta yksikään alakäsitteistä ei kuitenkaan ole yläkäsitteensä alalaji. (Pitkänen 2008: 125.) Loogisten järjestelmien lisäksi termeillä voidaan heijastaa myös koostumussuhteisten käsitejärjestelmien käsitteiden suhteita. Tällöin toistensa vieruskäsitteet voidaan tunnistaa yhteisestä alkuosasta, joka viittaa koostumussuhteisen käsitejärjestelmän yläkäsitteeseen.

⁷ Tällaiset ainekset eivät ole etymologisesti suomalaisia johtimia. Monia niistä on kuitenkin alettu käyttää kotoisten johtimien tapaan (vrt. *restonomi*, *koiranomi*). Esimerkiksi Vesikansa (1977: 31, 62, 71) ja Koukkunen (1990) kutsuvat tällaisia aineksia (*vierassanojen*) *sananlopuiksi* erotukseksi varsinaisista johtimista. Pohdin vierassanojen suomeen mukauttamisessa käytettäviä elementtejä oman aineistoni kannalta tarkemmin luvussa 8.2.1.

seen. Tällaisiin suhteisiin viittaavia termejä ovat esimerkiksi kasvin lehden osiin viittaavat *lehtilapa* ja *lehtiruoti*. (Pitkänen 2008: 126.)

Funktiosuhteisessa käsitejärjestelmässä on loogisen tai koostumuksellisen suhteen sijaan kyse ennemminkin näkökulmasta: ylemmän tason käsite on näkökulma, josta alempia tarkastellaan. Tällaisia käsitejärjestelmiä heijastellaan esimerkiksi teknisten alojen sanastoissa (esim. *sumutus – sumutin – sumute – sumuttaja*; *raudoitus – raudoite – raudoittaja*). (Haarala 1981: 25.)

Kun nimettävälle käsitteelle on löydetty paikka tarkoitukseen sopivassa käsitejärjestelmässä, seuraavaksi on pohdittava, mitkä ovat käsitteen kuvauksen kannalta sen olennaisimmat piirteet. Uutta käsitettä nimettäessä tavoitteena ei siis ole mahdollisimman kaikinpuolinen ja tyhjentävä kuvaaminen vaan ennemmin pyrkimyksenä on löytää tarkoitetaan mahdollisimman hyvin kuvaava ja sen muista käsitteistä erottava nimitys. Nimityksen kannalta olennaisten käsitepiirteiden valinta on aina tapauskohtaista, mutta perussääntönä voidaan pitää, että esimerkiksi tarkoitteen funktiota kuvaavat piirteet ovat olennaisempia kuin esimerkiksi sen syntyä kuvaavat piirteet. Näin ollen esimerkiksi *kiertomäntämoottori* on suositeltavampi termi kuin *wankelmoottori*, koska edellisen alkuosa viittaa funktiopiirteeseen ja jälkimmäinen syntypiirteeseen (Wankel-nimiseen keksijään). (Haarala 1981: 30.)

Vaikka yleiskielessä ei ainakaan tietoisesti pyritä heijastelemaan käsitejärjestelmiä, esimerkiksi muottien käyttö sananmuodostuksessa johtaa siihen, että samanhahmoisten sanojen merkityksillä on usein jokin yhteys (ISK 2004: 172). Näin ollen myös Pitkäsen (2008) kolmijaon mukaisesti yleiskielestä erikoiskielen käyttöön hyväksytyjä ja valittuja termejä on mahdollista käyttää käsitejärjestelmien osien suhteiden heijasteluun. Suoraan erikoiskieleen luoduissa termeissä muottien käyttö ja käsitejärjestelmien vaikutus muotteihin puolestaan on ilmiselvää, ja pyrkimyksestä sanaston systemaattisuuteen myös huomautetaan sanastoalan oppaissa (esim. Haarala 1981: 28).

7 Aineiston esittely

Käytän pääasiallisena tutkimusaineistonani kahta yhdyssanajoukkoa, joihin kuuluu erikois- ja yleiskielessä käytettyjä yhdyssanoja. Erikoiskielinen aineistoni käsittää vuonna 2006–2007 Terminfo-lehdessä käsitellyt erikoiskielen yhdyssanat. Yleiskielinen aineistoni puolestaan on koottu Kotuksen nykysuomen sanastotietokantaan vuonna 2007 tehdyistä poimintoista. Käytän aineistoistani lyhenteitä E = Erikoiskielinen aineisto ja Y = Yleiskielinen aineisto. Tutkimusaineistoni ovat tutkielman liitteessä 1. Sen enempää aineistoon kuuluvien sanojen kuin sen ulkopuolelta kerättyjen esimerkkienkään poimintapaikat eivät ole tämän tutkimuksen kannalta olennaisia, mutta tarvittaessa tarkemmat tiedot ovat saatavissa kirjoittajalta. Esittelen osa-aineistoja tarkemmin alaluvuissa 7.1 ja 7.2. Ensin kerron kuitenkin hieman aineistonvalintaani vaikuttaneista syistä sekä aineistosta kokonaisuutena.

Erityisesti aineistonvalintaani pohtiessani mieleeni nousi kysymys siitä, milloin sanan oikeastaan voidaan sanoa olevan uusi, ts. missä kulkee raja uuden ja vanhan sanaston välillä (olemassa olevasta, potentiaalisesta ja uudesta sanastosta ks. tarkemmin esim. Pitkänen 2008: 101–104). Aineistojeni sanat eivät ole välttämättä tulleet ensimmäistä kertaa käyttöön juuri sinä vuonna, jona niiden muistiin merkitseminen tai käsittely termialan lehdessä on katsottu tarpeelliseksi. Tämän vuoksi puhun työni kohdalla mieluummin ajankohtaisen sanaston kuin uudissanon tutkimuksesta. Käytännössä suurin osa aineistojeni sanoista on kuitenkin vähintään viimeaikaisia. Yleiskielisen aineistoni kannalta tätä oletusta tukee esimerkiksi Bauerin (1983: 42) huomio, jonka mukaan kuulija yleensä intuitiivisesti tunnistaa sekä automaattisen sananmuodostuksen että tietoisien uusien sanojen luomisen kautta syntyneet uutuudet uutuuksiksi. Näin ollen uutuuden on tunnistanut uutuudeksi varmasti myös Kotuksen nykysuomen sanastotietokantaan poimintoja tehnyt työntekijä. Tietokannan poimintakriteerien mukaan aineistoon kerättävät sanat eivät ole olleet aiemmin yleiskielisessä käytössä tai niitä on käytetty aiemmasta käyttötavasta poikkeavasti (tiedot poimintakriteereistä Kielitoimiston sanakirjan toimittajalta Leena Joelta). Näin ollen mukana on siis myös jonkin verran semanttisia uudissanonoja.

Termiaineistoni uutuutta puolestaan tukee se, että suuri osa aineistoni sanoista on tietoisuuden luomistyön uusia tuloksia ja ne on sellaisina myös Terminfo-lehdessä esitelty. Toinen suuri joukko erikoiskiellisessä aineistossani on selvästi muiden kielten kautta suomen erikoiskieliin saatua sanastoa, jota ei ole aina ehditty vielä edes normittaa vaan jota vasta esitellään lehdessä. Jotkin erikoiskiellisen aineistoni sanoista ovat saattaneet myös olla termimäisessä käytössä jo pitkään, mutta ne ovat vasta nyt saaneet virallisen määritelmän. Suurin osa aineistojeni sanoista on siis todennäköisesti vähintään viimeaikaisia. Ajallisesti vertailukelpoisia niistä tekee kuitenkin ensisijaisesti se, että ne ovat olleet ajankohtaisia samaan aikaan.

Yhdyssana-aineistoni koko on 162 (E) + 151 (Y) sanaa. Tarja Heikkilän (2008: 41–45) mukaan tilastollisen tutkimuksen tavoite on saada otoksesta samat tulokset, kuin saataisiin koko perusjoukkoa tutkimalla. Yksiselitteisiä ohjeita otoskoota on hänen mukaansa mahdotonta antaa, sillä määrälliseen tutkimukseen vaadittavan otoksen koko riippuu olennaisesti tutkimuksen tyypistä ja haluttujen tulosten tarkkuudesta. Perusohjeeksi Heikkilä antaa, että otoksessa tulisi aina olla vähintään 50 tutkittavaa yksikköä ja 100 tilastoyksikköä riittää jo useimpiin tutkimuksiin. Tarvittavaan otoskoon vaikuttaa kuitenkin esimerkiksi perusjoukon heterogeenisyys: mitä suurempaa hajontaa on perusjoukossa, sitä suurempi otos tarvitaan. Omassa tutkimuskohteessani hajontaa ei ole kovin suurta, joten uskon, että otoskokoni riittää hyvin ja siitä on mahdollista saada samat tulokset, kuin olisi saatavissa kaikkia yleis- ja erikoiskielen ajankohtaisia yhdyssanoja tutkimalla.

7.1 Erikoiskiellinen aineisto

Aineistoni erikoiskiellistä sanastoa käsittävä osa (E) on peräisin Sanastokeskus TSK:n julkaisemasta Terminfo-lehdestä. Lehdessä esitellään sekä sanastotyöryhmien uusia suosituksia että kerrotaan muuten viime aikoina käyttöön tulleista termeistä. Jotkin termeistä saattavat olla olleet käytössä jo jonkin aikaa, mutta ne ovat nyt syystä tai toisesta herättäneet keskustelua tai niille on vasta nyt annettu virallinen määritelmä. Erikoisalan käsitejärjestelmää kuvaavan sanaston ihannetapauksessa yhteen käsitteeseen viittaa vain yksi termi. Jos samaan käsitteeseen viittaamassa kuitenkin käytetään useampaa termiä,

sanastotyössä suositetaan merkittäväksi yksi termi **suositettavaksi** ja muut **sallittaviksi** tai **hylättäviksi termeiksi**. (Suonuuti 2006: 32.) Erikoiskieliseen aineistooni kuuluvat kaikki sellaiset Terminfossa vuosina 2006–2007 käsitellyt termit, jotka on esitelty lehdessä joko suositeltuina tai sallittuina. Oman tutkimukseni tarkoitus ei ole millään tavalla normittava, mutta en ole kuitenkaan halunnut ottaa aineistooni hylättäviksi mainittuja termejä, sillä ne voisivat vääristää analyysini tuloksia (esim. suositukset lyhenteiden käytöstä termeissä, ks. Suonuuti 2006: 32 ja luku 8.6.2). Vuosina 2006–2007 Terminfo-lehdessä käsitellyistä termeistä 11 on mainittu hylättäviksi. Perusteina hylkäämiselle on ollut joko se, että sanastotyössä on päädytty suosittamaan kotoista termiä vierasperäisen sijaan (esim. *avoin asiasanoitus* mieluummin kuin *folksonomia*, TEPA: s.v. *folksonomia*), käytössä ollut termi on ollut harhaanjohtava (esim. *VoIP-teknikka*, ei *VoIP-teknologia*, TEPA: s.v. *VoIP-teknologia*) tai termin kirjoitusasussa on ollut huomautettavaa (*digiboksi*, ei *digiboxi*, TEPA: s.v. *digiboxi*). Jos jonkin termin käsittelyn yhteydessä ei ole lainkaan mainintaa siitä, onko termi suositeltu, sallittu ja hylättävä, olen olettanut, että termiä ei pidetä ainakaan täysin epäkelpona ja hyväksynyt sen aineistooni.

Erikoiskieliseen aineistooni kuuluu sanastoa monipuolisesti eri erikoisaloilta. Eri erikoiskielet poikkeavat toisistaan esimerkiksi sen suhteen, kuinka vierasta niiden sanasto on yleiskielelle (Niemikorpi 1983: 22). Tässä tutkimuksessa käyttämäni aineisto sopii kuitenkin erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen erojen selvittämiseen yleisellä tasolla, sillä vaikka aineistooni kuuluu eri erikoiskielten sanastoa, kaikki erikoiskielisen aineiston sanat ovat kuitenkin nimenomaan termikäytössä olleita sanoja, joista useat ovat vieläpä syntyneet tietoisena sanastotyön tuloksena. Myöhemmin voisi toki olla mielenkiintoista vertailla keskenään esimerkiksi eri erikoiskielten sanastoja ja niissä käytettyjä sananmuodostuskeinoja.

Vuosien 2006–2007 Terminfo-lehdistä aineistooni päätyi yhteensä 265 sanaa. Koska olen kiinnostunut myös siitä, kuinka suosittuja eri sanatyypit ja erityisesti yhdyssanat ovat kummassakin tarkastelemassani kielimuodossa, olen tarkastellut molempia aineistojani myös ennen yhdyssanojen poimimista erilleen. Sanatyypijakauman tarkastelun jälkeen olen poiminut aineistostani pelkät yhdyssanat, joita erikoiskieliseen aineistooni kuuluu 162. Hakemistot kaikista Terminfossa vuodesta 1994 käsitellyistä termeistä

löytyvät internetistä osoitteesta www.tsk.fi/fi/ti/ti_termihak.html. Edellisen vuoden hakemisto julkaistaan Terminfon vuoden ensimmäisessä numerossa myös painettuna.

7.2 Yleiskielinen aineisto

Aineistoni yleiskielistä sanastoa käsittävä osa (Y) on peräisin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nykysuomen sanastotietokannasta. Kokoelmaan on poimittu uudissanastoa pääasiassa painetusta mediasta, niin sanomalehdistä kuin aikakauslehdistäkin. Kuten olen edellä todennut, myös yleiskielessä käytetään termimäistä sanastoa, ja vaikka nykysuomen kokoelman lähdeaineistona käytetyt mediat ovat pääasiassa yleiskielisiä, kokoelmassa on paljon myös selvästi erikoiskielistä sanastoa. Erikoiskielistä sanastoa on poimittu kokoelmaan varsinkin erityisaloja käsittelevistä medioista, jotka kuitenkin on suunnattu erikoiskieltä taitamattomalle lukijalle (esim. Kotilääkäri). Monissa sanaesiintymissä nimenomaan selitetään erikoiskielisen sanan merkitystä lukijalle, osassa puolestaan voi olla kyse erikoiskielestä yleiskieleen lainautuneesta tai lainautumassa olevasta sanasta.

Olen pyrkinyt maksimoimaan oman aineistoni yleiskielisyyden valitsemalla aineistooni vain varmasti kaikille lukijoille suunnatusta yleiskielisestä mediasta – valtakunnan suurimmasta sanomalehdestä Helsingin Sanomista – Kotuksen tietokantaan poimitut sanat. Pääasiallisesta yleiskielisyydestä huolimatta kuitenkin myös Helsingin Sanomissa käytetään paljon erikoiskielistä sanastoa, joten jotkin varaukset tutkimustulosteni suhteen ovat tarpeen (ks. myös Niemikorpi 1983: 24). Kuten olen jo edellä todennut, on syytä huomioida sekin, että lukijoiden välillä on myös henkilökohtaisia eroja siinä, mihin he vetävät erikois- ja yleiskielen välisen rajan.

Tutkimukseni tarkoitus on etsiä erikois- ja yleiskielen kvantitatiivisia eroja ja näin tarkastella erityisesti erikoiskielen erityisluonnetta omana kielimuotonaan. Kvantitatiivisten erojen tarkastelu asettaa kielimuodot jatkumolle, johon ei mielestäni voi eikä tarvitsekaan vetää tarkkaa rajaa yleiskielen ja erikoiskielten välille. Myös yksittäiset sanat on nähdäkseni tiukan yhteen kielimuotoon kuuluviksi määrittelyn sijaan järkevämpää sijoittaa jatkumolle, jonka ääripäissä ovat prototyypilliset yleis- ja

erikoiskieliset sanat. Tämän vuoksi en pitänyt järkevänä edes yrittää erikoiskielisyyksien karsimista yleiskielisestä aineistostani. Esimerkkisanat, jotka nostan tutkimuksessani lähempään tarkasteluun, ovat pääasiassa prototyyppisiä luokkansa edustajia. Muunlaisten esimerkkien kohdalla huomautan niiden sijoittumisesta yleis- ja erikoiskielisen sanaston jatkumolle erikseen.

Yleiskieliseen aineistooni kuului ennen yhdyssanojen erilleen poimimista yhteensä 204 sanaa. Yhdyssanoja yleiskielisessä aineistossani on 151. Alkuperäiseen yleiskieliseen aineistooni kuuluivat kaikki Kotuksen nyky-suomen sanastotietokantaan Helsingin Sanomista maaliskuu-, kesä-, syys- ja joulukuussa vuonna 2007 poimitut sanat. Valitsemalla aineistooni sanastoa vuoden neljältä eri kuukaudelta sain kooltaan erikoiskielistä aineistoani vastaavan kokoelman sanoja, jossa ei korostu liikaa yhden vuodenajan sanasto (esimerkiksi kesäkuukausina Helsingin Sanomista Kotuksen tietokantaan poimitussa sanastossa korostui selvästi erikoiskielisen puutarhasanaston osuus). Lisäksi myös Terminfo-lehti, josta erikoiskielinen aineistoni on peräisin, ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

8 Aineiston käsittely

Tässä luvussa esittelen ensin aineistonkäsittelytapani sekä selostan käsittelyn kulun (8.1). Luvussa 8.2 käsittelen aineistojani kokonaisuuksina, joista ei ole vielä erotettu yhdyssanoja erilleen. Luvuissa 8.3–8.7 tarkastelen pelkkiä yhdyssanoja. Luvussa 8.8 koostan käsittelyn tulokset yhteen ja esitän niistä kokoavia päätelmiä.

8.1 Aineistonkäsittelytapa ja käsittelyn kulku

Olen jo edellä pohtinut erikois- ja yleiskielen määritelmiä sekä esiteltyt eroja näiden kielimuotojen sananmuodostusprosesseissa. Omassa tutkimuksessani lähestyn näiden kahden kielimuodon yhdyssanoja valmiiden sanastojen kannalta, sillä tahdon nähdä, näkyvätkö erilaiset sanaston luonnin prosessit myös käytössä olevissa sanoissa.

Tutkimukseni kuuluu leksikaalisen morfologian ja terminologian piiriin. Näkökulmani on vertaileva. Toteutan tutkimukseni vertailemalla keskenään erikois- ja yleiskielen yhdyssanoja. Lähtökohtanani pidän erikoiskieltä, jota vertaan suomen sananmuodostuksen ja sanaston rakenteen kannalta helposti normiksi asettuvaan yleiskieleen. Tekemäni vertailun tarkoitus on osoittaa erikoiskielen erityisluonne omana kielen rekisterinään sekä tarkkailla erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen muodostuksen ja rakenteen eroja ja yhtäläisyyksiä.

Käytännössä pyrin tavoitteeseeni tekemällä pääasiassa kvantitatiivisia vertailuja mutta nostan tarkasteluun myös yksittäisiä esimerkkejä niin aineistostani kuin sen ulkopuoleltakin. Esittelen tekemiäni kvantitatiivisia vertailuja sekä sanallisesti että erilaisin taulukoin ja kuvioin. Mahdollisuuksien mukaan myös vertailen tekemiäni laskelmia muiden tutkijoiden tekemiin laskelmiin. Ensimmäiseksi (8.2) vertailen aineistojeni sanatyypijakaumaa. Samalla tulen erotelleeksi suuremmasta aineistostani yhdyssanat, joita ryhdyn tarkastelemaan seuraavissa luvuissa. Etenen tutkimuksessani kokonaisten yhdyssanojen tarkastelusta niiden osien tarkasteluun. Luvussa 8.3 käsittelen aineistojeni yhdyssanojen jakautumista eri yhdyssanatyyppeihin sekä pohdin syitä syntyneelle jakaumalle. Nostan tarkasteluun esimerkkejä myös oman aineistoni ulkopuolelta. Luvussa 8.4 käsittelen aineistojeni sanojen jakautumista eri sanaluokkiin. Luvussa 8.5 tarkastelen aineistoni sanojen pituutta sekä niiden merkkimäärän että lekseemimäärän kannalta. Luvussa 8.6 esittelen eri sanatyyppeiden käyttäytymistä ja yleisyyttä yhdysosina. Luvussa 8.7 käsittelen aineistoni sanojen määräiteosan muotoa. Luvussa 8.8 kokoan tekemiäni vertailujen tulokset yhteen ja pohdin niiden kautta erikoiskielen yhdyssanojen rekisteripiirteitä sekä erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen yhtäläisyyksiä.

8.2 Sanatyypijakauma

Tässä luvussa käsittelen yhdyssanojen ja muihin sanatyyppeihin kuuluvien sanojen määrää erikois- ja yleiskielisissä aineistoissani ennen yhdyssanojen erottamista omaksi aineistokseen. Tutkimukseni päätarkoitus on osoittaa erikoiskielen asema kielen rekisterinä lähinnä erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen rakennetta vertailemalla, mutta myös muiden sanatyyppeiden esittely on tärkeää, sillä se selkiyttää yhdyssanan määritelmää.

Koska muut sanatyypit eivät kuitenkaan ole tämän tutkimuksen varsinainen kohde, pyrin määrittelemään ne mahdollisimman lyhyesti. Erityisesti perussanan ja johdoksen välinen häilyvä raja vaatii kuitenkin jonkin verran pohdintaa (8.2.1). Liittosanoja ja muut-kategoriaan kuuluvia esiintymiä käsittelem tarkemmin alaluvussa 8.2.2. Yhdys-sanoille esitettyjä kriteerejä olen käsitellyt laajasti edellä (5.2), ja tässä luvussa sovellan esittelemääni teoriaa käytäntöön. Vertaan sanatyyppeiden määräästä tekemiäni laskelmia myös muiden aiemmin tekemiin laskelmiin. Jotta laskelmat olisivat keskenään vertailukelpoisia, olen pyrkinyt käyttämään sanatyyppeiden määrittelyssä samoja kriteerejä kuin aiemmat tutkijat.

Tekemäni sanatyyppeiden jako perustuu käytössä olevien sanojen tämänhetkiseen ilmiäsuun ja rakenteeseen. Tämän korostaminen on olennaista siksi, että samaankin sanatyyppeihin kuuluvien sanojen muodostuksessa on saatettu käyttää eri sananmuodostuskeinoja. Esimerkiksi uusia yhdyssanoja syntyy sekä yhdistämällä että johtamalla, mutta tämän tutkimuksen jaottelussa kaikki vähintään kahdesta itsenäiseen lekseemiin palautuvasta osasta muodostetut sanat on laskettu yhdyssanoiksi niiden muodostamisessa käytetystä keinosta riippumatta. Uusia perussanoja tulee kieleen pääasiassa lainaamalla, mutta perussanoja voidaan muodostaa myös omista aineksista esim. kontaminaation, lyhennesanojen muodostamisen tai ekspressiivisen kuvailun kautta. Lisäksi diakronisesti johtamalla tai jopa yhdistämällä syntynyt sana voi esimerkiksi morfeemirajojen hämärtyksen tai äänteellisen kulumisen seurauksena hahmottua joskus synkronisesti esimerkiksi perussanaksi (esim. *sen tähden* → *sentään*) (Erkki Itkonen 1966: 239).

Lainamalla kieleen tulleiden sanojen varsinainen sananmuodostusprosessi puolestaan on tapahtunut jo lainanantajakielessä. Jos lainaan ei ole lisätty esimerkiksi suomalaista johdinta, käytössä oleva lainasana hahmottuu suomessa perussanaksi. Myös suomen sisällä kielimuodosta (sanojen lainaamisesta saman kielen eri kielimuotojen sisällä ks. luku 6.2) toiseen lainatuissa sanoissa sananmuodostusprosessi on tapahtunut jo toisessa kielimuodossa. Suomen sisällä lainatut sanat on kuitenkin mahdollista jakaa rakenteensa mukaan eri sanatyyppeihin. Sanojen tämänhetkisen rakenteen tarkastelu alun perin käytetyn sananmuodostuskeinon sijaan on perusteltua erityisesti siksi, että suuri osa varsinkin erikoiskielen sanastosta on muualta (pääasiassa yleiskielestä) lainattua. Yksittäisen termin alkuperäinen sananmuodostustapa ei näin ollen ole erikoiskielen

kannalta edes relevantti, vaikka sen tarjoama muotti tosin voi vaikuttaa muihin erikoiskieleen luotaviin termeihin.

Erikoiskielisen aineistoni sanojen jakautuminen sanatyypeittäin on esitetty taulukossa 1 ja yleiskielisen aineiston taulukossa 2.

TAULUKKO 1. Erikoiskielisen aineiston sanatyypijakauma. Perussanat, johdokset, yhdyssanat, liittosanat ja muut.

Erikoiskielinen aineisto		
Sanatyyppi	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Perussanat	13	4,9
Johdokset	19	7,2
Yhdyssanat	162	61,1
Liittosanat	62	23,4
Muut	9	3,4
Yhteensä	265	100,0

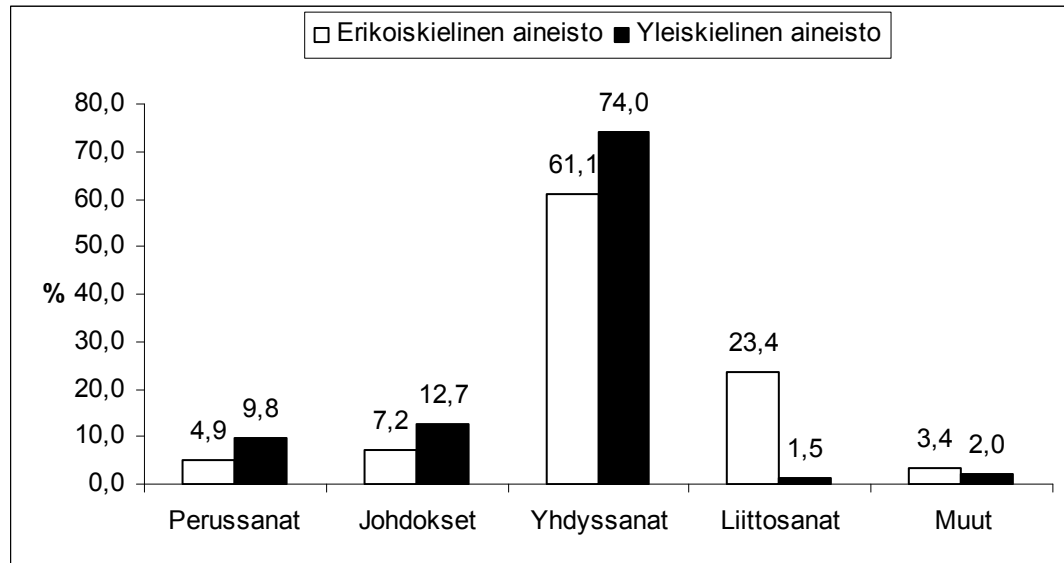
TAULUKKO 2. Yleiskielisen aineiston sanatyypijakauma. Perussanat, johdokset, yhdyssanat, liittosanat ja muut.

Yleiskielinen aineisto		
Sanatyyppi	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Perussanat	20	9,8
Johdokset	26	12,7
Yhdyssanat	151	74,0
Liittosanat	3	1,5
Muut	4	2,0
Yhteensä	204	100,0

Sekä erikois- että yleiskielisessä aineistossani on eniten yhdyssanoja, erikoiskielisessä aineistossa 61,1 % ja yleiskielisessä aineistossa 74,0 %. Erikoiskielisessä aineistossani on seuraavaksi eniten liittosanoja (23,4 %). Niitä seuraavat johdokset (7,2 %), perussanat (4,9 %) ja muut-kategoriaan lasketut esiintymät (3,4 %). Yleiskielisessä aineistossani on yhdyssanojen jälkeen eniten johdoksia (12,7 %) ja perussanoja (9,8 %)

ja vähiten muut-kategoriaan laskettuja esiintymiä (2,0 %) ja liittosanoja (1,5 %). Vertailun helpottamiseksi olen koornut tiedot molemmista aineistoista kuvioon 2.

KUVIO 2: Molempien aineistojen sanatyypijakauma. Perussanat, johdokset, yhdyssanat, liittosanat ja muut.

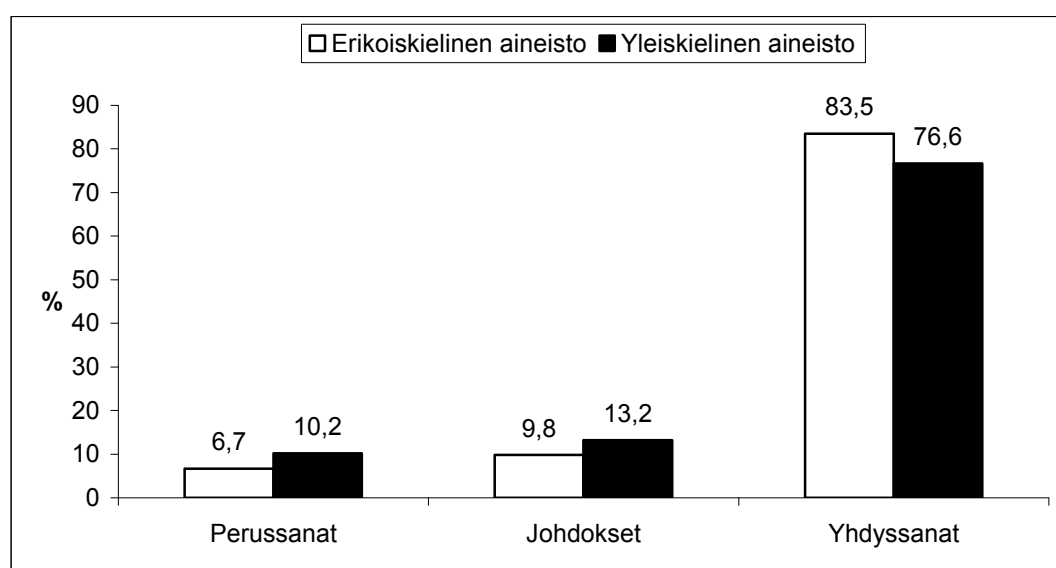

Kaarina Pitkäsen tutkimasta Lönnrotin kasvisanastosta yhdyssanoja on 52 %, johdoksia 33 %, perussanoja 13,5 % ja liittosanoja 1,5 % (Pitkänen 2008: 181). Johdosten suuri määrä Pitkäsen aineistossa selittynee Lönnrotin yleisesti tunnetulla innolla johtamiseen. Oman aineistoni vertailuun Lönnrotin sanasto ei ole paras mahdollinen myöskään ikänsä vuoksi. Sosiologian termistöä tutkineen Ritva Setälän (1995a: 24) aineistosta yhdyssanoja on noin 36 %, liittosanoja noin 32 %, johdoksia noin 17 % ja johtamattomia perussanoja noin 15 %. Yksittäisen yrityksen henkilöstöhallinnon termistöä tutkinut Ritva Pentikäinen (1999: 261–262) puolestaan on saanut tutkimuksestaan hyvin erilaisia tuloksia. Hänen aineistostaan yhdyssanat muodostavat noin 77 %, liittosanat 17 %, johdokset 4 % ja perussanat 2 %. Omaan aineistooni kuuluu sanastoa monista eri erikoiskielistä, ja sen pohjalta tekemiäni sanatyypilaskelmien tulokset sijoittuvat edellisten välimaastoon. Tämä saattaa viestiä

siitä, että eri erikoiskielten sanastot voivat olla hyvin erilaisia ja oma yleisluontoinen aineistoni antaa jonkinlaisen keskiarvon. Tämän vuoksi tulosteni yleistettävyyteen on tehtävä varauksia.

Toisin kuin yleiskielisiin, erikoiskielisiin sanastoihin otetaan yleensä mukaan myös liittosanoja, sillä myös liittosanat voivat olla määriteltyjä termejä. Tämä selittää suuren eron liittosanojen määrässä yleis- ja erikoiskielisen aineistoni välillä. Jotta yhdyssanojen, johdosten ja perussanojen määrää erikoiskielessä voidaan luotettavasti verrata yleiskieleen, aineistoa pitää käsitellä yleiskielisten sanakirjojen ehdoilla. Jos aineistostani jätetään huomiotta liittosanat ja muut-kategoriaan kuuluvat sanat, huomataan, että erikoiskielisen aineistojeni yhdyssanojen määrä kasvaa 83,5 %:iin ja yleiskielisen aineistoni 76,6 %:iin. Vastaavasti sekä johdosten että perussanojen määrä on erikoiskielessä näin tarkasteltuna hieman yleiskieltä pienempi. Vaikka erot eivät ole erityisen merkittäviä, ne osoittavat, että yhdyssanat ovat erikoiskielen sanastossa yleiskieltä keskeisemmässä roolissa. Havainnoinnin helpottamiseksi olen koonnut tiedot pelkkien perussanojen, johdosten ja yhdyssanojen jakaumasta molemmissa aineistossani kuvioon 3.

KUVIO 3: Molempien aineistojen sanatyypijakauma. Vain perussanat, johdokset ja yhdyssanat.

Kuviosta 3 nähdään, että kun sanatyypilaskelmassa jätetään kokonaan huomiotta liitosanat sekä muut-kategoriaan kuuluvat esiintymät, yleiskielisen aineistoni sanoista on yhdyssanoja 76,6 %, johdoksia 13,2 % ja perussanoja 10,2 %. Nykysuomen sanakirjassa yhdyssanoja on 64,8 %, johdoksia 26,6 % ja perussanoja 8,6 % (Saukkosen mukaan, ks. esim. Niemikorpi 1991: 154). ISK:n (2004: 170) arvion mukaan puolestaan sanakirjojen hakusanoista n. 60–70 % on tavallisesti yhdyssanoja, n. 20–30 % johdoksia ja n. 10–15 % perussanoja. Oman aineistoni yhdyssanojen määrä on siis jonkin verran suurempi ja johdosten ja perussanojen vastaavasti pienempi kuin Nykysuomen sanakirjassa tai ISK:n arviossa sanakirjojen yleisestä sanatyypijakaumasta. Käytännössä sanakirjojen ja muiden sana-aineistojen sanatyypijakauma riippuu aineiston koosta, sillä mitä suurempi aineisto on, sitä enemmän mukaan pääsee yhdyssanoja (Häkkinen 1990: 75). Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjan alkusanojen mukaan sanakirjaan on otettu yhdyssanoja vain valikoiden, sillä niitä voidaan kielessämme muodostaa lähes loputtomasti. Myös johdoksia on jouduttu karsimaan osin samasta syystä. (NS I: V.) Niinpä yhdyssanojen osuus on Nykysuomen sanakirjaan alun perin tehdyissä poiminnissa suurempi kuin itse sanakirjassa (Vesikansa 1989: 213). Koska myös Kotuksen nykysuomen sanastotietokantaan poimitusta aineistosta lopulta vain murto-osa pääsee Kielitoimiston sanakirjaan (tieto Kielitoimiston sanakirjan toimittajalta Leena Joelta), lienee selvää, että myös yhdyssanojen osuus tietokannassa on huomattavasti suurempi kuin sen pohjalta aikanaan laadittavissa sanakirjoissa.

Koska tämän tutkimuksen pääkohde on yhdyssanat, olen omistanut yhdyssanuuden määrittelylle oman lukunsa (5.2). Sanatyypijakoa tehdessäni olen noudattanut siinä esiteltyjä yhdyssanan kriteerejä. Sanatyypijakoa varten olen joutunut pohtimaan myös perussanan ja johdoksen käsitettä. Esittelen seuraavaksi sanatyypijaossa niiden osalta käyttämiäni kriteerejä. Koska perussanat ja johdokset eivät ole tämän tutkimuksen varsinainen kohde, käyttämäni jaottelu on paikoin melko karkea.

8.2.1 Perussanat ja johdokset

Lekseemit voidaan jakaa sanavartalon morfologisen rakenteen perusteella yksimorfemisiin perussanoihin ja useampimorfemisiin kompleksisiin sanoihin. Koska sanan

sisäiset morfeemirajat ovat joskus selviä ja joskus vähemmän selviä, rajat rakennetyyp-
pien välillä ovat liukuvia (ISK 2004: 170). Koko erikoiskielisen aineistoni sanoista on
perussanoja 4,9 % ja johdoksia 7,2 %. Yleiskielisestä aineistostani perussanoja on 9,8 %
ja johdoksia 12,7 %. Suurin osa aineistoni perussanoista ja johdoksista asettuu katego-
rioihinsa helposti. Joidenkin tapausten kohdalla rajanveto erityisesti perussanojen ja
johdosten välillä oli kuitenkin vaikeaa.

Eri sanatyypeistä johdokset ja yhdyssanat ovat avoimia, karttuvaa luokkia. Sen sijaan
uusien perussanojen tulee kieleen lähinnä vain lainaamalla ja lyhentämällä (esim.
moottoripolkupyörä → *mopo*) (Haarala 1989: 270). Omassa aineistossani on yksi
lyhentämällä syntynyt perussana (*hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittinen valiokunta*
→ *hutva*, Y). Sananmuodostuksen kannalta tarkasteltuna kyse on kirjainsanasta tai
lyhenteestä, mutta koska tarkastelen tässä tutkimuksessa aineistoani sen tämänhetkisen
rakenteen kannalta, olen laskenut sanan perussanoihin.

Laina voidaan ottaa joko jostain muusta kielestä tai toisesta kielimuodosta oman kielen
sisällä. Erityisesti erikoiskieleen lainataan paljon sanastoa oman kielen yleiskielestä.
Suurin osa sekä yleiskielisen että erikoiskielisen aineistoni perussanoista on joko sitaat-
tilainoja tai suomeen mukautettuja erikoislainoja. Lainojen lisäksi aineistossani on
muutama perussanoihin kuuluva semanttinen uudennos ja/tai laajennus. Tällaisia ovat
esimerkiksi *tehdä* (Y) ja *väri* (Y).

Aineistoni sitaattilainoja ovat esim. *atelier* (Y), *hawala* (Y), *hawaladar* (Y), *hummus*
(E) ja *wiki* (E). Vaikka lekseemien *hawala* ja *hawaladar* välillä näyttää alkukielessä
(arabia) olevan selvä johtosuhde, lekseemiä *hawaladar* ei voida suomen kannalta katsoa
johdokseksi, sillä se on lainattu kokonaisuutena, jossa ei ole suomalaisia johtimia, eikä
se hahmotu johdokseksi tavalliselle suomalaiselle kielenkäyttäjälle. Saman logiikan
mukaan olen laskenut perussanoiksi myös lekseemejä, jotka ovat alkukielessä selvästi
yhdyssanoja mutta joita ei kuitenkaan suomen kannalta voi sellaisiksi laskea (ks.
Vesikansa 1989: 215 ja luku 5.2). Vaikka sanat eivät täysin luontevasti hahmotu
suomessa myöskään perussanoiksi, en ole tämän tutkimuksen karkeassa sanatyypijaot-
telussa luonut niille omaa kategoriaansa, vaan laskenut ne perussanojen joukkoon
kuuluviksi. Tällaisia sanoja ovat aineistossani esimerkiksi *beatbox* (Y), *internet* (E) ja

teragrid (Y). Sen sijaan suomessakin yhdyssanoiksi hahmottuvat sellaiset lekseemit, joissa toinen yhdysosa on kotoinen ja toinen vierasta alkuperää oleva. Tällainen sana on aineistossani esimerkiksi *transeurooppalainen* (Y). Aina ei ole selvää, milloin vieras aines voidaan katsoa myös suomen leksikkoon kuuluvaksi. Koska pidän sanatyypijaotteluni perustana sanojen tämänhetkistä käyttöä eikä niiden taustalla olevaa muodostusprosessia, olen laskenut yhdyssanoiksi myös joitain lainaperäisiä muodosteita, joiden kaikilla tai joillain osilla on (nykyään) myös suomenkielinen merkitys ja jotka siten nähdäkseni hahmottuvat yhdyssanoiksi myös suomen kannalta. Aineistossani tällainen sana on esimerkiksi *kyberinfrastruktuuri* (Y).

Monien suomeen mukautettujen erikoislainojen päätteet muistuttavat suomalaisia johtimia, mutta esimerkiksi Vesikansa (1977: 31, 62, 71) ja Koukkunen (1990) pitävät niitä vierassanojen sananloppuina, eivät varsinaisina johtimina. Haarala (1989: 268) puolestaan mainitsee, että erikoiskielen käsitteitä nimettäessä johtimia voidaan käyttää hyväksi loogisiin käsitejärjestelmiin kuuluvien käsitteiden sitomisessa toisiinsa. Haaralan mainitsemisissa esimerkeissä (*alkaanit* → *metaani*, *etaani*, *propaani*, *butaani* jne. ja *alkoholit* → *metanoli*, *etanoli*, *propanoli*, *butanoli* jne.) johdinten tapaan käytetyt elementit ovat juuri sellaisia, joita Vesikansan ja Koukkusen näkökulma vierassanojen sananlopuista painottaa kyseisten elementtien etymologiaa: vierassanojen sananloput eivät ole diakronisesti katsottuna suomen kannalta johtimia. Haarala puolestaan tarkastelee asiaa ennemminkin käytön näkökulmasta: näitä elementtejä todella käytetään suomessa usein kotoperäisten johtimien tapaan. Nähdäkseni raja suomalaisen johtimen ja vierassanan sananloppun välillä onkin liukuva. Useat vierassanat ohjautuvat suomeen kotoutuessaan tiettyyn suomen sanahahmoon, jota saattavat noudattaa myös täysin kotoperäiset sanat, esimerkiksi johdokset. Vierassanojen mukana suomeen on saatu myös täysin uusia johtimia ja päätteellisiä sanahahmoja. (ISK 2004: 176–177.) Kun alun perin vierassanan loppuna kieleen tullutta elementtiä aletaan käyttää kotoisen johtimen kaltaisesti, aluksi on kyse uusien sanojen luomisesta toisten sanojen tarjoaman muotin mukaan. Kognitiivisena prosessina kaikki johtaminen hyödyntää muotteja ja analogiaa, mutta jossain vaiheessa vierassanan mukana kieleemme tullut sananloppu saatetaan alkaa hahmottaa myös itsenäiseksi johtimeksi.

Yhdys sanojen ja lainanantajakielessä yhdistämällä muodostettujen mutta suomessa perussanan kaltaisiksi hahmottuvien muodosteiden erottelussa käyttämäni periaatteen mukaisesti olen omassa sanatyypijaottelussani laskenut perussanoiksi myös sellaiset johdoksia muistuttavat muodosteet, jotka on lainattu suomeen sellaisenaan ja joissa vierassanan loppu liittyy vieraaseen ainekseen. Aineistossani tällaisia ovat esimerkiksi *infantilismi* (Y) ja *kryoniikka* (Y) sekä *-iO*-päätteellä suomeen mukautetut *ekstensio* (E) ja *intensio* (E). Sellaisia muodosteita, joissa vieras aines olisi johtimen tavoin liitetty kotoperäiseen ainekseen, ei aineistossani ollut. Sen sijaan muodosteet, joissa kotoinen johdin liittyy vierassanaan, olen laskenut johdoksiksi. Tällaisia sanoja olivat aineistossani esimerkiksi *gridittyä* (Y), *lokalisointi* (E) ja *zeniläinen* (Y).

Suurin osa aineistoni johdoksista on helposti johdoksiksi tunnistettavia. Tyypillisiä olivat esim. *-inen*, *-Us* ja *-(U)Us* -johdokset (esim. *kiusalainen* (Y), *poddaus* (E), *ritilöityminen* (Y), *romanius* (Y) ja *sanastus* (E)). Prototyypisten johdosten lisäksi olen laskenut johdoksiin myös partisiipit (esim. *lujitettu* (E) ja *vahvistettu* (E)), sillä vaikka ne kuuluvat verbin taivutusparadigmaan, niillä on myös täydellinen nominien luku- ja sijataivutus ja ne voidaan katsoa myös verbikantaisiksi nominijohdoksiksi (ISK 2004: 291). Erityisesti erikoiskielessä partisiippien itsenäisyyttä korostaa myös niiden asemäärämerkityksisinä termeinä.

Aineistossani on joitakin sanoja, joiden kohdalla valinta perussanan ja johdoksen välillä osoittautui ongelmalliseksi. Koska tarkastelen tutkimuksessani nimenomaan sanojen tämänhetkistä käyttöä, vaikeuksia tuottivat erityisesti sellaiset sanat, jotka historiallisesti ovat kyllä johdoksia mutta jotka eivät välttämättä enää nykykielenkäyttäjän mielessä sellaisiksi hahmotu (Erkki Itkonen 1966: 248–249; Kangasmaa-Minn 1981: 29–30). Sanan johdosmaisuuksia voidaankin nähdä jatkumona, jonka toisessa päässä ovat johdokset ja toisessa johtamattomat lekseemit. Ääripäiden väliin jää johdosmaisuuksien eriasteisia muodosteita. (Kytömäki 1977: 33–34; ISK 2004: 173–175.) ISK:n (2004: 173) mukaan hämärä tai mahdollisten johdosten ominaisuuksia voivat olla mm. seuraavat: muodosteen merkitysyhteys kantasanaan ei ole ilmeinen tai odotuksenmukainen; kantasana edustaa vähemmän keskeistä, ei koko kieliyhteisön tuntemaa sanastoa; kantasana ei ole lekseemi, vaan leksikaalinen morfeemi, joka esiintyy vain vartalona; kantavartalo on kokenut morfofonologisia muutoksia, jotka loitontavat sitä

kyseisen lekseemin tyypillisestä asusta; sanalla ei ole kantasanaa, mutta kylläkin merkitykseltään läheinen samavartaloineen korrelaatti tai korrelaatteja. Leena Kytömäki puolestaan (1977: 33–34) jakaa johdokset läpinäkyvyytensä mukaan neljään ryhmään:

- a. Helpoimmin johdoksiksi hahmottuvat sanat, joiden johdin tai johtimet esiintyvät lukuisissa muissa johdoksissa. Hahmottaminen helpottuu edelleen, jos kanta esiintyy sanana myös sellaisenaan. Omassa aineistossani tähän ryhmään kuuluu esimerkiksi *ojasto* (E).
- b. Sanan hahmottaminen johdokseksi vaikeutuu, jos kanta on tuttu mutta johdin monimerkityksinen tai merkitykseltään yleisluonteinen. Omassa aineistossani tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi johdot *varaus* (Y), *käsite* (E).
- c. Vielä vaikeampaa on hahmottaa tai tulkita johdoksia, joissa on outo kanta, vaikka johdin esiintyisikin muissa sanoissa ja olisi siten merkitykseltään tuttu. Omassa aineistossani tällaisiksi johdoksiksi voidaan laskea vieraskantaiset *gridata* (Y) ja *poddaus* (E).
- d. Heikoimmin jäsentyvät ne johdot, joissa on sekä outo kanta että monifunktioninen johdinsuffiksi. Tämän ryhmän johdot ovat täysin leksikaalistuneita, eikä niitä tunnisteta johdoksiksi ilman diakronisen tutkimuksen apua. Oman aineistoni sanoista lähinnä tätä ryhmää on semanttisena uudennoksena aineistooni päättynyt kivettyneen taivutusmuoto *ikinä* (Y). Koska käsitellen omassa tutkimuksessani sanoja nimenomaan niiden tämänhetkisen käytön kannalta, olen laskenut esiintymän perussanaksi.

8.2.2 Liittosanat ja muut-kategoriaan kuuluvat

Liittosana on kahden tai useamman erikseen kirjoitettavan sanan muodostama kokonaisuus. Liittosanan osat voivat olla yhdistämättömiä sanoja tai yhdyssanoja. (Haarala 1981: 17.) Tässä tutkimuksessa olen laskenut liittosanoiksi kaikki sellaiset muodosteet, jotka koostuvat kahdesta tai useammasta erikseen kirjoitetusta sanasta ja nimeävät itsenäisiä käsitteitä. Suomen liittosanoihin kuuluu erityisesti verbejä ja partikkeleita,

sillä yhdistämismahdollisuudet ovat niissä rajallisia. Liittosanan ja sanaliiton erottaminen on usein hankalaa. Helpoiten erottaminen käy silloin, kun kokonaisuuden merkitys on selvästi eriytynyt osien merkityksestä (*pitää silmällä*) tai kun jokin osista on itsenäisenä lekseeminä tuntematon (*ottaa vaarin*). (Häkkinen 1990: 147–148.) Kaikki erikoiskielisen aineistoni liittosanat ovat helposti tunnistettavia, sillä ne ovat määritelmänluonteisia ja nimeävät itsenäisiä käsitteitä (esim. *aineiston lukituspäivä*, *valtion varmuusvarastointi* ja *yhteinen eurooppalainen maksualue*). Sen sijaan yleiskielisessä aineistossani on yksi kahdesta sanasta koostuva fraasi⁸ (*olla tötsyissä*), jonka voisi tulkita myös (tiettyä syntaktista muuttia noudattavaksi) vakiintuneeksi sanaliitoksi, sillä se ei vastaa merkitykseltään varsinaisesti yhtä sanaa, kuten liittosanan määritelmään kuuluu (Erkki Itkonen 1966: 236; Häkkinen 1990: 147; syntaktisista muoteista ks. ISK 2004: 173). En ole kuitenkaan luonut tälle yhdelle yleiskieliselle esiintymälle omaa kategoriaansa, vaan laskenut sen liittosanojen joukkoon.

Erikois- ja yleiskielisen aineistoni sanatyypijakaumassa suurin ero on liittosanojen määrässä. Erikoiskielisessä aineistossani liittosanoja on 23,4 % (62 kpl) kun yleiskielisessä aineistossani niitä on vain 1,5 % (3 kpl). Ero johtuu mitä ilmeisimmin siitä, että toisin kuin yleiskielessä, liittosanat nähdään erikoiskielessä yleensä omina yksiköinä, joilla on yhdyssanojen tapaan oma osiansa merkityksestä eriytynyt merkitys. Näin ollen myös liittosanat voivat olla määriteltyjä termejä ja esiintyä erikoisalojen sanakirjoissa samanarvoisina käsitteiden niminä kuin yhdistämättömät ja yhdyssanatkin (Haarala 1981: 17). Yleiskielen sanakirjoihin ei ole perinteisesti otettu liittosanoja omiksi hakusanoikseen, vaan ne mainitaan yleensä jommankumman osansa kohdalla lekseemin erikoiskäytöksi määriteltynä. Oman yleiskielisen aineistoni liittosanat ovat *Jumalan kone*, *olla tötsyissä* ja *slow city*. Koska monilla liittosanoilla on selvästi osistaan eriytynyt merkitys ja ne voivat usein esiintyä kirjoituksessa yhdyssanan kanssa vaihdellen, liittosanojen asemaa yleiskielenkin sanakirjoissa olisi ehkä syytä harkita uudelleen. Tosin Haarala (1981: 17) toteaa, että kaikki erikoiskielten tutkijatkaan eivät pidä

⁸ Fraaseista käytetään usein myös nimitystä *idiomit* (idiomien määrittelystä ks. tarkemmin esim. Nenonen 2002: 2–32).

liittosanoja varsinaisina termeinä vaan termiryhminä eikä aina olekaan selvää, onko liittosana todella itsenäinen käsitteen nimitys vai useiden nimitysten yhdistelmä.

Erikoiskielisessä aineistossani on myös sellaisia liittosanoja, joiden osina toimii yhdysanoja (esim. *e-laskuosoitteen ilmoittamispalvelu* ja *oppimateriaalin hallintajärjestelmä*). Koska nämä yhdyssanat ovat vain liittosanan rakenneosia, ne jäävät syrjään lopullisesta pelkkiä yhdyssanoja käsittävästä aineistostani. Sen sijaan lopulliseen yhdyssana-aineistooni kuuluu muodoste *PG 13 -ikäraja* (Y), jossa yhdyssanan määräiteosa muistuttaa ainakin muodollisesti liittosanaa.

Lyhenteiden, kirjainsanojen ja muiden erikoisuuksien sanotaan olevan erikoiskielessä yleiskieltä yleisempiä (Pitkänen 2008: 127). Tämä näkyy jonkin verran myös oman aineistoni sanatyypijakaumassa, sillä erikoiskielisen aineistoni sanoista n. 3,4 % (9 kpl) ja yleiskielisen aineistoni sanoista n. 2,0 % (4 kpl) kuului kategoriaan ”muut”. Erikoiskielisen aineistoni muut-kategoriaan kuuluvat muodosteet ovat kaikki kirjainlyhenteitä. Yleiskielisen aineistoni muut-kategorian muodosteista puolestaan 3 on kirjainlyhenteitä ja 1 ekspressiivinen muodoste (*pumppuluuru*), jonka en katsonut sopivan mihinkään muuhun kategoriaan. Lyhenteiden suosiminen erikoiskielessä näkyy siis tendenssinä myös omien aineistojeni sanatyypijakaumassa, mutta koska kyseessä ovat pienet luvut, tulosta ei voi yleistää kovin pitkälle. Jatkan lyhenteiden tarkastelua luvussa 8.6.2, jossa käsittelen aineistojeni sanojen yhdysosina toimivia kirjainlyhenteitä.

8.3 Yhdyssanatyyppi

Esittelin edellisessä luvussa (8.2) aineistoni sanatyypijakauman ja erottelin samalla yhdyssanat muusta aineistosta. Tästä luvusta alkaen käsittelen pelkästään yhdyssana-aineistoani. Aloitan tarkastelun tutkimalla erikois- ja yleiskielisen aineistoni jakautumista yhdyssanatyyppeihin.

Suomen kielen yhdyssanat voidaan jakaa karkeasti kahteen päätyyppiin, määritysyhdysanoihin ja summayhdyssanoihin (ISK 2004: 388; ks. myös luku 5.2). Vanhinta tyyppiä edustavat summayhdyssanat (Erkki Itkonen 1966: 235), mutta niitä on kielessä kuitenkin varsin vähän (Vesikansa 1989: 214). Valtaosa suomen kielen yhdyssanoista on

määrittelysyhdyssanoja, joihin kuuluvat perustapausten lisäksi alatyyppeinä myös appositio- ja bahuvriihiyhdyssanat sekä harvinaiset toistoyhdyssanat (ISK 2004: 388, 396).

Tutkimuksen alussa esittämässäni hypoteesissa arvelin, että aineistoni suurimmaksi ryhmäksi nousisivat tavalliset määrittelysyhdyssanat mutta että mukana olisi myös summayhdyssanoja sekä ainakin yleiskielisessä aineistossa myös määrittelysyhdyssanojen harvinaisempiin alatyyppeihin kuuluvia sanoja. Yllätys olikin melkoinen, kun aineistoni kaikki sanat olivat perustyyppisiä määrittelysyhdyssanoja. Muutamien sanojen kohdalla jouduin kuitenkin pohtimaan tarkoin rajaa perustyyppisen määrittelysyhdyssanan ja appositioyhdyssanan välillä. Tässä luvussa käsittelen ensin (8.3.1) oman aineistoni sanojen yhdyssanatyyppejä. En usko, että oma aineistoni antaa sen enempää erikois- kuin yleiskielenkään yhdyssanaston tyyppijakaumasta mitenkään vääristynyttä kuvaa, sillä muihin yhdyssanatyyppeihin kuuluvat uudet sanat ovat ilmeisen harvinaisia. Koska niitä kuitenkin esiintyy jonkin verran sekä termistössä että yleiskielessä, esittelen luvussa 8.3.2 myös aineistoni ulkopuolelta poimittuja esimerkkejä eri yhdyssanatyyppejä edustavista sanoista erityisesti erikoiskielessä.

8.3.1 Oman aineistoni yhdyssanatyyppejä

Lähes kaikki oman aineistoni yhdyssanat ovat selkeästi perustyyppisiä määrittelysyhdyssanoja (esim. *koeympäristö* (E), *epädemokratia* (Y), *massaulkoistus* (E), *terroristihautomo* (Y) ja *viitehintajärjestelmä* (Y)). Lisäksi joukossa on muutamia tapauksia, joiden kohdalla jouduin pohtimaan yhdyssanatyyppeihin sijoittumista muita tarkemmin. Lopulta kuitenkin vain yksi aineistoni sanoista on tarkastelunäkökulmasta riippuen laskettavissa joko appositioyhdyssanaksi tai perustyyppiseksi määrittelysyhdyssanaksi. Tämän luvun esimerkkejä tarkastelemalla voi huomata myös appositio- ja summayhdyssanojen välisen rajan häilyvyyden (ks. myös esim. ISK 2004: 416 ja 418).

Appositioyhdyssanan osat kuvaavat samaa tarkoitetta eri kannoilta (esim. *tutkijanainen* on sekä tutkija että nainen, vrt. *virkanainen* on nainen muttei virka) eli ovat toisiinsa samankaltaisessa suhteessa kuin appositiorakenteen jäsenet. Toisaalta appositioyhdyss-

sanan määriteosan voi ajatella rajaavan tarkoitteiden joukkoa samoin kuin prototyypillisessä määritysyhdyssanassa (esim. *lapsinäyttelijät* eli näyttelijöistä ne, jotka ovat lapsia). (ISK 2004: 407.)

Erikoiskielisen aineistoni sanoista eniten appositioyhdyssanaa muistuttavat samaan tarkoitteeseen viittaavat *kännykkätelevisio* (E) ja *kännykkä-tv* (E). Sana kuvaa tarkoitettaan kahdelta eri kannalta, sillä kyseessä on sekä kännykkä että televisio. Sanan määritelmän mukaan yhdyssanan alkuosa *kännykkä-* viittaa kuitenkin enemmän mahdollisuuteen kuljettaa televisiota mukana kuin laitteen fyysiseen olemukseen nimenomaan matkapuhelimenä; ”mukana kuljetettava vastaanotin, jolla voi liikkeellä ollessa seurata televisiolähetyksiä”. Myös *kännykkätelevisiolle* (E) ja *kännykkä-tv:lle* (E) synonyymiset *mobiilitelevisio* (E) ja *mobiili-tv* (E) korostavat television liikuteltavuutta. (TEPA: s.v. *kännykkätelevisio*, *kännykkä-tv*, *mobiilitelevisio* ja *mobiili-tv*.) Näin ollen *kännykkätelevisio* ja *kännykkä-tv* hahmottuvat ennemmin perustyyppisiksi määritysyhdyssanoiksi kuin appositioyhdyssanoiksi.

Yleiskielisessä aineistossani on yksi muodoste, jonka voisi näkökulmasta riippuen sijoittaa joko appositioyhdyssanojen tai perustyyppisten määritysyhdyssanojen kategoriaan. Jos lekseemin *tavisturisti* (Y) alkuosa tulkitaan substantiiviksi, se kuvaa appositioyhdyssanalle ominaiseen tapaan tarkoitettaan kahdelta eri kannalta. Alkuosa voidaan kuitenkin tulkita myös adjektiiviksi (ks. esim. Wiktionary: s.v. *tavis*), jolloin se ennemminkin rajaa tarkoitteiden joukkoa: turisteista ne, jotka ovat taviksia. Esiintymässä, josta kyseinen lekseemi on poimittu Kotuksen tietokantaan⁹, konteksti viittaa nähdäkseni jälkimmäiseen, joten olen tässä tulkinnut *tavisturistin* ensisijaisesti perustyyppiseksi määritysyhdyssanaksi.

⁹ ”Yhdellä selkeällä kävelykierroksella tekee ostokset, syö ja juo hyvin ja näkee historiaa. Enempää ei tavisturisti voi vaatia. Päivällä ei tarvitse pelätä, vaikka Antwerpenia pidetään pankkiryöstöjen ja pedofilian takia Belgian rikollisimpana kaupunkina.” (HS 30.6.2007, D1, Raija Kaikkonen.)

8.3.2 Aineistossa esiintymättömät yhdyssanatyypit

Bahuvriihiyhdyssanat ovat määritysyhdyssanojen alalaji, joissa sanan tarkoite ei ole sama kuin kummankaan osan tarkoite (Hakulinen – Ojanen 1993) vaan sana viittaa tarkoitteeseensa tarkoitteen osan kautta (Heinonen 2001: 627). Bahuvriihit eivät muiden määritysyhdyssanojen tapaan ole endosentrisiä, eli ne eivät viittaa samaan tarkoitteeseen kuin niiden pelkkä edusosa. Bahuvriihiyhdyssanat ovat päinvastoin eksosentrisiä, eikä niiden yhdysosista voi suoraan päätellä niiden tarkoitetta. Bahuvriihiyhdyssanoja ovat esimerkiksi *herkkusuu*, *kaistapä* ja *nelimasto*. (ISK 2004: 409; bahuvriihien sanaluokasta ks. myös luku 8.4.2.)

Toistoyhdyssanat eli iteratiiviset yhdyssanat koostuvat sanasta ja sen toistosta. Toistoyhdyssanat ovat yleensä merkitykseltään korostavia ja usein sävyltään epämuodollisia. Tyyppi on melko harvinainen mutta karttuva. Toistoyhdyssanoja ovat esim. *hienonhieno*, *kirjakirja* ja *pikapikaa*. (ISK 2004: 410.)

ISK (2004: 409–410, 416) mainitsee sekä bahuvriihi- että toistoyhdyssanat karttuviksi tyypeiksi. Omassa aineistossani ei ole yhtään näihin sanatyyppeihin kuuluvaa sanaa, mutta molemmat tyypit kuitenkin esiintyvät ja ovat ainakin jossain määrin produktiivisia yleiskielessä. Tästä toimivat osoituksena Kotuksen nykysuomen sanastotietokantaankin vuonna 2007 poimitut esimerkit *bling-bling* ja *valkokylki* (sana viittaa sisävesilauvoihin). Myös erikoiskielen termeinä käytetään joitain bahuvriiheja, mutta tyypin produktiivisuus erikoiskielessä on kyseenalainen. Toistoyhdyssanat puolestaan eivät näytä ainakaan vielä löytäneen tietään erikoiskieleen. Eri erikoiskielten välillä voi tosin olla eroja näiden affektiivisina pidettyjen yhdyssanatyypin käytettävyyden suhteen.

Bahuvriihit viittaavat lähes aina elolliseen olentoon. Lisäksi bahuvriihit ovat useimmiten affektiivisia. (ISK 2004: 409–410.) Sekä rajalliset aihepiirit että affektiivisuus rajoittavat bahuvriihien käyttöä termeinä, mutta ainakin muutamia vanhoihin lajinnityksiin on vakiintunut sävyltään neutraali bahuvriihiyhdyssana. Tällaisia ovat esimerkiksi *sarvikuono*, *kivitasku* ja *poimulehti*, jotka ovat kaikki käytössä myös

virallisesti määritellyssä nimistössä (Nisäkäsnnimistö; Maailman lintujen suomenkieliset nimet; Hatikka).

Lajinnimien lisäksi myös harvinaiset elottomiin tarkoitteisiin viittaavat bahuuuihit ovat useimmiten neutraaleja (Heinonen 2001: 630). Tällaisia sanoja (esim. *nelimasto* ja *etuveto* itse ajoneuvoon viittamassa) voisi ainakin periaatteessa käyttää myös termeinä. Uskoakseni bahuuuihien käyttöä termeinä kuitenkin rajoittaa myös niiden eksosentrisyys. Uutta termistöä luodessa pyritään yleensä siihen, että termistä kävisivät ilmi sen tarkoitteen tärkeimmät käsitepiirteet. Näin ollen termistä on hyvä käydä ilmi myös, mihin pääluokkaan kuuluvaan tarkoitteeseen viitataan. Bahuuuihit voivatkin toimia oivina termin osina, mutta niihin on yleensä vielä liitettävä edusosaksi tarkoitteen pääluokka. Esimerkiksi useissa nisäkäsnnimistötoimikunnan ehdotuksissa nisäkkäiden uusiksi suomenkielisiksi nimiksi on käytetty bahuuuihiyhdyssanoja moniosaisen yhdyssanojen osana (esim. *pullokuonodelfiini*, *valkohäntäkauris* ja *valkopäämaki*) (Nisäkäsnnimistö).

Myöskään toistoyhdyssanat eivät rakenteensa vuoksi sovi käsitepiirteiden kuvaukseen. Jos toistoyhdyssanaa käytettäisiin terminä, yksi käsitepiirre korostuisi ja muut jäisivät täysin huomiotta. Vaikka termistössä käytetään nykyään esimerkiksi huumoria, myös toistoyhdyssanojen epämuodollinen sävy saattaa ainakin toistaiseksi rajoittaa niiden käyttöä erikoiskielissä. Kuitenkin esimerkiksi uudessa nisäkäsnnimistössä (Nisäkäsnnimistö) on jonkin verran vähintään toistoyhdyssanaa muistuttavia nimityksiä (esim. *kolokolo*, *siksik* ja *korokoro*). Useimmiten tällaiset nimitykset ovat kuitenkin suoria lainoja muista kielistä, eikä niitä näin ollen voida pitää varsinaisina yhdyssanoina lainkaan. Esimerkiksi pampakissan uusi nimitys *kolokolo* ei liity suomen *kolo-*lekseemiin vaan juontuu eläimen latinalaisesta nimestä *Oncifelis colocolo*. Napasiiselin nimitys *siksik* puolestaan on alkujaan lähtöisin inuiittikielistä (Wikipedia: Arctic Ground Squirrel). Monet toistoyhdyssanoja muistuttavista eläinten nimityksistä ovat alun perin äänteellisesti motivoituja, joten niitä ei välttämättä voida pitää lähtökielissäänkään varsinaisina toistoyhdyssanoina.

Määrittäsyhdyssanoissa ensimmäistä osaa pidetään yleensä määrittäväenä ja jälkimmäistä semanttisesti hallitsevana. Myös kaikki omien aineistojeni määrittäsyhdyssanat

rakentuvat näin. Pitkänen (2008: 202–203) kuitenkin huomauttaa, että ainakin kasvitieteellisessä sanastossa esiintyy erityisesti koostumussuhteisten käsitejärjestelmien yhteydessä myös sellaisia määritisyhdyssanoja, joissa ensimmäinen osa on semanttisesti määräävä ja jälkimmäisen osa sitä määrittävä. Pitkänen kutsuu tällaisia yhdyssanoja *jälkimääritteisiksi*. Hänen aineistonsa jälkimääritteisiä yhdyssanoja ovat esimerkiksi *lehtilapa* ja *lehtiruoti*, jotka viittaavat kasvin lehden osiin. Nähdäkseni jälkimääritteiset yhdyssanat sopisivat hyvin myös esimerkiksi teknisten laitteiden osien nimeämiseen, ja vaikka omassa aineistossani ei olekaan yhtään jälkimääritteistä yhdysanaa, uskon, että tyyppi voi silti olla yhä ainakin jossain määrin produktiivinen.

Summayhdyssanat koostuvat kahdesta tai useammasta samanarvoisesta yhdysosasta, joiden välissä on kirjoituksessa tavallisesti yhdysviiva. Summayhdyssanoja ovat esimerkiksi *parturi-kampaaja*, *suomalais-ugrilainen* ja *mustavalkoinen*. ISK:n mukaan tyyppi on karttuva, joskin määritisyhdyssanoja harvinaisempi. (ISK 2004: 416.) Summayhdyssanat eivät yleensä toimi määritisyhdyssanojen osana, mutta joskus määriteosana voi olla kahden tai useamman sanan yhtymä, joka muistuttaa rakenteeltaan summayhdyssanaa mutta ei ole itsenäinen lekseeminsä. Joskus lekseemiä edustamaton summaava sanayhtymä voi toimia myös johdoksen kantana. (mts: 416–418.) Omassa aineistossani ei ole yhtään varsinaista summayhdyssanaa. Aineistoni ulkopuolelta Kotuksen nyky-suomen sanastotietokannan viime vuosien poimintoista löytyy kuitenkin esimerkkejä ainakin yhdyssanan ja johdoksen osana käytetyistä summaavista sanayhtymistä (esim. *aikapaikallisuus* ja *aika-paikka-avaruus*). Nähdäkseni tyyppi voisi sopia myös erikoiskielten käyttöön, mutta se näyttää syystä tai toisesta olevan niissä vielä yleiskieltäkin harvinaisempi.

8.4 Sanaluokka

Tässä luvussa käsittelen yhdyssana-aineistojeni muodosteiden jakautumista sanaluokkiin. Edellisessä luvussa käsittelin aineistojeni sanojen yhdyssanatyyppejä ja totesin niin erikois- kuin yleiskielisen aineistoni kaikkien muodosteiden kuuluvan perustyyppisiin määritisyhdyssanoihin. Määritisyhdyssanat koostuvat määriteosasta ja edusosasta, joista jälkimmäinen on muodosteen kieliopillisesti hallitseva jäsen, joka määrää yhdys-

sanan syntaktisen ja morfologisen käyttäytymisen. Siksi koko määrittelyyhdyssanan sanaluokkakin on sama kuin sen edusosan sanaluokka (ISK 2004: 392). Tämän vuoksi tämän luvun voidaan ajatella käsittelevän aineistojeni yhdyssanoja paitsi kokonaisuutena, myös sen kannalta, mitä sanaluokkaa niiden edusosat edustavat. Määriteosien muotoa ja rakennetta käsittelem tarkemmin myöhemmissä luvuissa (8.6 ja 8.7).

8.4.1 Eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen määrä erikois- ja yleiskielessä

Yhdyssanat voivat edustaa mitä tahansa sanaluokkaa, mutta suurin osa niistä, kuten koko sanastostamme, on substantiiveja. Nykysuomen sanakirjassa hakusanoina olevista yhdyssanoista on substantiiveja n. 89 %, adjektiiveja n. 10 %, adverbeja tai partikkeleita n. 0,7 % ja verbejä n. 0,3 % (Saukkonen 1973: 338). Yhdyssanojen jakautuminen sanaluokkiin näyttää vaihtelevan tekstityypin mukaan. Esimerkiksi Eino Mikkolan (1971: 59) tutkimassa kaunokirjallisuuden kielen otoksessa yhdyssanojen esiintymistä on substantiiveja 82,1 %, adjektiiveja 8,85 %, adverbeja 6,28 %, lukusanoja 1,58 %, partikkeleita 0,74 %, konjunktioita 0,20 %, pronomineja 0,15 % ja verbejä 0,05 %.

Erikoiskielen sanakirjojen sanaluokkajako on tyypillisesti hyvin yksipuolinen, ja adjektiiveja ja verbejä on sanoista yleensä vain muutama prosentti. Adjektiivien ja verbien harvinaisuus termistössä on kuitenkin vain näennäistä, sillä substantiivinen hakutermin on usein muodostettu adjektiivista tai verbistä johtamalla (esim. *radioaktiivinen* > *radioaktiivisuus* tai *koodata* > *koodaus*). Näin toimitaan toisaalta siksi, substantiiville on helpompi kirjoittaa määritelmä kuin adjektiiville tai verbille. Toisaalta myös tieteellis-tekniselle ilmaisutavalle on yleensäkin tyypillistä käsitellä myös toimintaa ja ominaisuutta jonkinlaisina olioina, joita voidaan merkitä substantiiveilla. Sekä verbit että adjektiivit voivat sinänsä kyllä toimia termeinä siinä missä substantiivitkin. Lisäksi ne usein käytössä sujuvoittavat tekstiä. (Haarala 1981: 18.)

Substantiivien ylivalta erikoiskielisessä sanastossa on todettu useissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Marjatta Elomaa (1984: 8) on tutkinut kahta sähköteknistä sanastoa ja laskenut substantiivien osuudeksi niissä 97 % ja 92 %. Yksittäisen yrityksen henkilöstöhallinnon termistöä tutkineen Pentikäisen (1999: 262) aineistosta puolestaan

substantiiveja on peräti 98,4 %, adjektiiveja 1,4 %, verbejä 0,1 % ja partikkeleja 0,1 %. Nimenomaan yhdyssanojen sanaluokkajakoa erikoiskielessä ei ole vielä tutkittu. Edellä mainitsemisiani kahdessa erikoiskielen sanaston kaikkia sanatyyppejä koskevassa tutkimuksessa substantiivien määrän on havaittu olevan suurempi kuin yhdyssubstantiivien osuus Nykysuomen sanakirjan hakusanoina olevista yhdyssanoista (89 %) (Saukkonen 1973: 338). Koska myös yhdyssanojen osuus näyttää olevan erikoiskielessä suurempi kuin yleiskielessä, substantiivien voi hyvin olettaa olevan erikoiskielen yhdyssanastossa yleisempiä kuin yleiskielen yhdyssanastossa.

8.4.2 Eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen määrä omissa aineistoissani

Sekä kaikesta erikoiskielisestä sanastosta että yleiskielenkin yhdyssanoista selvästi suurin osa on siis substantiiveja. Tämän tiedon valossa ei ehkä olekaan yllätys, että oman erikoiskielisen aineistoni kaikki yhdyssanat ovat substantiiveja. Myös tutkimuksen alussa esittämissäni hypoteeseissa oletin substantiivien olevan erikoiskielessä yleisempiä kuin yleiskielessä. Koska erikoiskielinen aineistoni osoittautui sanaluokkajakonsa osalta täysin homogeeniseksi, lähestyn tässä luvussa sanaluokkajakoa ensisijaisesti yleiskielen näkökulmasta ja pohdin samalla sen kautta syitä erikoiskielisen aineistoni yksipuolisuuteen.

Oman aineistoni yleiskielisen osan sanaluokkajakauma on esitelty taulukossa 3. Yleiskielisen aineistoni sanoista on substantiiveja 95,4 %, adjektiiveja 3,3 % ja verbejä 1,3 %. Muihin sanaluokkiin kuuluvia yhdyssanoja ei aineistossani esiinny.

TAULUKKO 3: Yleiskielisen yhdyssana-aineiston sanaluokkajakauma.

Yleiskielinen aineisto		
Sanaluokka	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Substantiivit	144	95,4
Adjektiivit	5	3,3
Verbit	2	1,3
Yhteensä	151	100,0

Yleiskielisen aineistoni sanaluokkakako muistuttaa sikäli Nykysuomen sanakirjan yhdyssanojen sanaluokkakakoa, että sanaluokkien yleisyysjärjestys on molemmissa sama. Omassa aineistossani substantiivien osuus on kuitenkin selvästi suurempi, kuin Nykysuomen sanakirjassa. Periaatteessa substantiivien osuutta saattaisi kasvattaa se, että substantiivin ja adjektiivin raja on suomalais-ugrilaisissa kielissä jokseenkin häilyvä ja joitain sanoja voidaan käyttöyhteydestä riippuen käyttää kumpana tahansa. Esimerkiksi bahuvriihyhdysanoja on fennistiikassa vanhastaan pidetty ensisijaisesti adjektiiveina. Osasyynä tähän voidaan ehkä pitää bahuvriihien eksosentrisyyttä: kun sanan tarkoite ei suoraan käy ilmi siitä itsestään, kielenkäyttäjä saattaa helposti ajatella sen mielessään konstruoimansa pääsanan adjektiivimääritteeksi. Todellisuudessa suurin osa bahuvriihien esiintymistä on kuitenkin substantiivisia, eikä bahuvriiheja oikeastaan voi leimata yhteen sanaluokkaan kuuluviksi. (Heinonen 2001: 625.)

Kaikki oman aineistoni yhdyssubstantiivit ovat perustyyppisiä määritys yhdysanoja, joiden jälkiosa on useimmiten prototyyppinen substantiivi (esim. *timanttipääkaupunki*, *äijärunous*). Aineistoni on poimittu elävästä sanomalehtikielestä, jossa substantiiveiksi määrittelemiäni sanoja on myös käytetty nimenomaan substantiiveina. Eräissä tapauksissa myös erityisesti ihmisiin viittaavien yhdyssubstantiivien (*mustamaalaja*, *tavisturisti*) adjektiivinenkin käyttö saattaisi olla mahdollista.

Tutkimuksen alussa esittämäni hypoteesit osuivat sikäli oikeaan, että substantiivit todella olivat yleisempiä erikoiskielisessä kuin yleiskielisessä aineistossani. Adjektiivien oletin sen sijaan olevan yleiskielessä yleisempiä kuin erikoiskielessä. Oletukseni taustalla oli ajatus siitä, että yleiskielessä adjektiiveja tarvittaisiin kuvailuun ja maalailuun enemmän kuin erikoiskielessä, jolta esteettisten funktioiden sanotaan puuttuvan kokonaan. Hypoteesini adjektiivien suuremmasta määrästä yleiskielessä näyttää pitävän paikkansa, sillä erikoiskielisessä aineistossani ei ollut lainkaan adjektiiveja ja yleiskielisessä aineistossa niitä oli 5 kpl eli 3,3 % aineistosta.

Omaperäisiä yhdistämällä muodostettuja yhdysadjektiiveja on suomessa melko vähän, ja suomen yhdysadjektiivit ovatkin useimmiten joko käännöslainoja tai toisesta yhdysanasta tai liittosanasta johtamalla muodostettuja (Vesikansa 1989: 237). Omassa aineistossani yhdysadjektiivien osuus on huomattavasti pienempi kuin Nykysuomen

sanakirjassa. Aineistoni yhdysadjektiiveista neljässä on *-inen*-johdin (*epäsymmetrinen, kiihkokapitalistinen, vippipohjainen* ja *tekotodellinen*) ja yhdessä *-lAinen*-johdin (*transeurooppalainen*). Näistä epäitsenäisen edusosan sisältävä *vippipohjainen* on syntynyt suoraan yhdysadjektiiviksi. Mallia muodoste lienee saanut toisista saman edusosan sisältävistä yhdyssanoista. Muissa muodosteissa valmis *-inen*-johdos on liitetty (usein prefiksinkaltaiseen) määriteosaan.

Kaikki oman erikoiskielisen aineistoni yhdyssanat ovat rakenteeltaan selvästi substantiiveja, eikä niitä voisi niiden määritelmienkään vuoksi käyttää adjektiivisesti. Tuntuisi kuitenkin omituiselta väittää, että erikoiskieleen ei enää synny yhdysadjektiiveja. Oman erikoiskielisen aineistoni valossa näyttää siltä, että yhdysadjektiiveja vältetään määrittelemästä omiksi termeikseen mutta niitä käytetään usein liittosanojen osina (esim. *tulopoliittinen sopimus, psykososiaalinen työympäristö, verkkopohjainen oppiminen, virastokohtainen työehtosopimus*). Liittosanojen osina käytetyt yhdysadjektiivit ovat voittopuolisesti *-inen*-johdoksia. Aineistoni ulkopuolisia Terminfossa aiempina vuosina käsiteltyjä yhdysadjektiiveja ovat esimerkiksi *yleiseurooppalainen* sekä *digisyryjäytynyt*, jota voidaan käyttää sekä substantiivisesti että adjektiivisesti.

Vanhassa kirjasuomessa yleisten vieraan mallin mukaan muodostettujen adverbialkuisten yhdysverbien vuoksi yhdysverbejä on pitkään pidetty suomen kielelle vieraina ja niitä on pyritty tietoisesti välttämään. Vieraan mallin mukaan muodostettujen yhdistesyntyisten yhdysverbien lisäksi suomeen saadaan uusia yhdysverbejä kuitenkin myös toisista yhdyssanoista johtamalla. Uusia yhdysverbejä saadaan kieleen sekä normaalijohdon (*valo + kuva > valokuva > **valokuvata***) tietä että takaperoisesti johtamalla (*vakuuttaa > vakuutus > palo + vakuutus > palovakuutus > **palovakuuttaa***; tyypissä yhdysverbi on johdettu takaperoisesti yhdyssubstantiivista, jonka edusosa puolestaan on johdettu samasta verbistä, joka on johtamisen tuloksena syntyneen yhdysverbin edusosa). Myös takaperoisesti johdettuja yhdysverbejä on pidetty suomelle vieraina ja niitä on kehoitettu välttämään. (Vesikansa 1989: 257–258.) Rahtu (1984) kuitenkin huomauttaa, että analogiaan perustuvia takaperoisjohdoksia ei ole mitään syytä vieroksua, sillä analogia kuuluu kielen kehittymiseen sen kaikilla tasoilla. Tavallisen kielenkäyttäjän voi myös olla mahdotonta erottaa normaalisti ja takaperoisesti johdettuja yhdysverbejä toisistaan, sillä se tuottaa vaikeuksia

kielenhuoltajillekin. (Mts: 422–423.) Lisäksi tyyppi on osoittautunut viestinnässä hyödylliseksi, sillä suomesta on vanhastaan puuttunut termiksi sopiva, helposti muodostettava yhdysverbityyppi (Vesikansa 1989: 257–258).

Yksi tutkimuksen alussa esittämistäni kysymyksistä oli, näkyykö yhdysnomineista (takaperoisesti) johdettujen yhdysverbien määrän lisääntyminen erityisen hyvin jommassakummassa tutkimassani kielimuodossa. Vesikansan (1989: 258) mukaan takaperoisesti johtamalla syntyneet yhdysverbit sopisivat erityisen hyvin termeiksi, mutta omassa erikoiskielisessä aineistossani ei tästä huolimatta ollut yhtään verbiä¹⁰. Yleiskielisessä aineistossani yhdysverbejä on enemmän (1,3 %) kuin Nykysuomen sanakirjan yhdyssanoissa (0,3 %). Prosentuaalisesti ero on melko suuri, mutta siitä on varottava tekemästä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä, sillä aineistossani on kuitenkin vain kaksi yhdysverbiä (*huippukokoontua* ja *kevythaastatella*). Vaikka molemmat aineistoni yhdysverbiesiintymät ovat takaperoisjohdoksia, tämä tutkimus ei mielestäni sovi osoitukseksi tämän verbityypin noususta yleiskielessä.

Edellä tekemissäni sanaluokkajaoissa olen käyttänyt substantiivien, adjektiivien ja verbien osalta perinteistä sanaluokkajakoa. Verbeistä tahdon lisäksi huomauttaa, että esimerkiksi Setälä (1995b: 247) on tutkimuksessaan laskenut verbeiksi myös *-minen*-johtimella nominaalistetut teonnimet. Ilmeisesti syynä tällaiseen menettelyyn on ollut johtimen samannäköisyys neljännen infinitiivin tunnuksen kanssa (ks. myös Vesikansa 1977: 10). ISK (2004) on hylännyt koko neljännen infinitiivin, enkä muutenkaan näe mitään syytä jaotella teonnimiä verbeiksi, vaan olen laskenut ne substantiiveiksi. Omassa erikoiskielisessä aineistossani on 10 *-minen*-johtimella nominaalistettua teonnimeä, joiden kaikkien edusosa on joko *-kiusaaminen* tai *-oppiminen* (esim. *kännykkäkiusaaminen*, *verkko-oppiminen*). Kaikki 10 muodostetta näyttävät syntyneen niin, että jo valmiiseen teonnimeen on yhdistetty rajaava määriteosa, joten *-minen*-johtimella nominaalistettuja teonnimiä ei nähdäkseen voi pitää seurauksena erikoiskielten sanaston pyrkimyksestä välttää muiden sanaluokkien sanoja.

¹⁰ Terminfo-lehdessä vuosina 1994–2007 käsiteltyjen termien joukossa ei ole yhtään yhdysverbiä.

Yleiskielisessä aineistossani puolestaan on neljä *-minen*-johtimista teonnimeä: *loikkaoppiminen, monikulttuuristuminen, tilannepukeutuminen ja toimihenkilöistyminen*. Näistä *monikulttuuristumisen* ja *toimihenkilöistymisen* voidaan ajatella olevan verbeistä (*monikulttuuristua* ja *toimihenkilöistyä*) johdettuja, kun taas *loikkaoppiminen* ja *tilannepukeutuminen* näyttävät syntyneen niin, että jo valmiiseen teonnimeen on yhdistetty määrittävä alkuosa.

8.5 Aineiston yhdyssanojen pituus

Paavo Pulkkinen (1972: 74–78) mukaan suomen kielen sanat ovat pidentyneet viimeisen sadan vuoden aikana. Vaikka sanapituuden keskiarvo on kasvanut, monet sanat ovat toisaalta myös lyhentyneet joko rakenteeltaan tai muuten tyypistymällä (esim. *fyysillinen* → *fyysinen*, *autobiili* → *auto*). Samaan aikaan on kuitenkin tullut käyttöön aiempaa enemmän pitkiä ja kompleksisia muodosteita (esim. *ohjelmistotyökalu*, *tarkkuusresistanssisilta*, *kustannuslaskentatieto*). Lisäksi pitkien sanojen käyttö näyttää lisääntyneen monissa keskeisissä tekstilajeissa, erityisesti tiedottavassa ja tieteellisteoreettisessa tyyli- ja kirjallisuudessa (Niemikorpi 1996: 9.) Virkakielessä sanojen piteneminen ja pitkien sanojen käytön lisääntyminen liittyy myös sanaston käsitteellistymiseen (Iisa – Piehl 1992: 15). Riitta Rajakallion (1995: 38) atk-sanastosta tekemien huomioiden perusteella ainakin yhdyssanat näyttävät pidentyneen myös erikoiskielessä viime vuosikymmenien aikana.

Tutkimukseni alussa esittämässäni hypoteeseissa arvelin erikoiskielen yhdyssanojen olevan jonkin verran pidempiä kuin yleiskielen yhdyssanat. Oletan tämän johtuvan siitä, että erikoiskielen käsitteellisissä yhdyssanoissa käytetään usein monia määritteitä, jotka tietenkin lisäävät sekä sanan merkkien että siinä osallisena olevien itsenäisiin lekseimeihin palautuvien osien määrää. Tässä luvussa tarkastelen omien aineistojeni yhdyssanojen pituutta kahdelta kannalta. Alaluvussa 8.5.1 esittelen aineistojeni sanojen merkkimäärästä tekemäni laskelmat ja vertailen niitä keskenään. Alaluvussa 8.5.2 tarkastelen sitä, kuinka monesta alun perin itsenäisestä lekseemistä aineistojeni sanat koostuvat.

8.5.1 Merkkimäärä

Tässä luvussa käsittelen aineistoni sanojen merkkimäärää. Kirjainmäärän sijaan puhun nimenomaan merkkimäärästä, sillä olen ottanut laskelmissani huomioon myös muutamissa aineistojeni sanoissa esiintyvät yhdysviivat sekä yhdessä yleiskielisen aineistoni sanassa (*PG 13 -ikäraja*) esiintyvät välilyönnit. Näin olen toiminut siksi, että myös nämä merkit ovat olennainen osa sanan oikeinkirjoitusta. Yhdysviivat voivat vaikuttaa myös sanan merkityksen tulkintaan (vrt. esim. *kirsikkatomaattisalaatti* ja *kirsikka-tomaattisalaatti*).

Taulukossa 4 on esitetty erikoiskielisen aineistoni yhdyssanojen merkkimäärä. Aineiston lyhimmissä sanassa (*yötyö*) on vain 5 merkkiä. Aineiston pisimmässä sanassa (*matkapuhelinkiusaaminen*) on 23 merkkiä. Aineistossa on eniten 11 merkkiä sisältäviä sanoja (13,6 %). Seuraavana tulevat 12 merkkiä sisältävät sanat (10,5 %).

TAULUKKO 4. Erikoiskielisen aineiston yhdyssanojen merkkimäärä.

Erikoiskielinen aineisto		
Merkkimäärä	Lukumäärä	Prosenttiosuus
5	1	0,6
6	0	0,0
7	2	1,2
8	8	4,9
9	10	6,2
10	11	6,8
11	22	13,6
12	17	10,5
13	9	5,6
14	14	8,6
15	14	8,6
16	15	9,3
17	9	5,6
18	13	8,0
19	6	3,7
20	5	3,1
21	4	2,5
22	1	0,6
23	1	0,6
Yhteensä	162	100

Koska suomessa ei ole tehty pelkästään erikoiskielen yhdyssanoja koskevaa tutkimusta, laskelmilleni ei löydy relevanttia erikoiskielistä vertailukohdetta. Jonkinlaista osviittaa antavat Pentikäisen (1999: 259–262) laskelmat, sillä hänen henkilöstöhallinnon termejä käsittelevän tutkimuksensa aineistosta 77 % on yhdyssanoja. On kuitenkin huomattava, että loput 23 % Pentikäisen laskemiin sisältyvistä termeistä on liittosanoja, johdoksia ja perussanoja. Pentikäinen ei myöskään mainitse, onko hänen laskelmissaan huomioitu esimerkiksi yhdysviivat. Pentikäisen aineiston termeistä suurin osa (40,1 %) sisältää 11–15 kirjainta. Seuraavina ovat 6–10 (21,5 %) ja 16–20 (20,5 %) kirjainta sisältävät sanat. Prosenttilukujen perusteella Pentikäisen aineiston termien kirjainmäärän hajonta on pienempi kuin oman aineistoni. Pisin hänen aineistonsa termeistä on kuitenkin peräti 93-kirjaiminen seitsemän sanan liittosana (*palkanmaksuvelvollisuus työtaistelusta aiheutuvasta muiden työntekijöiden työnteon estymisestä*).

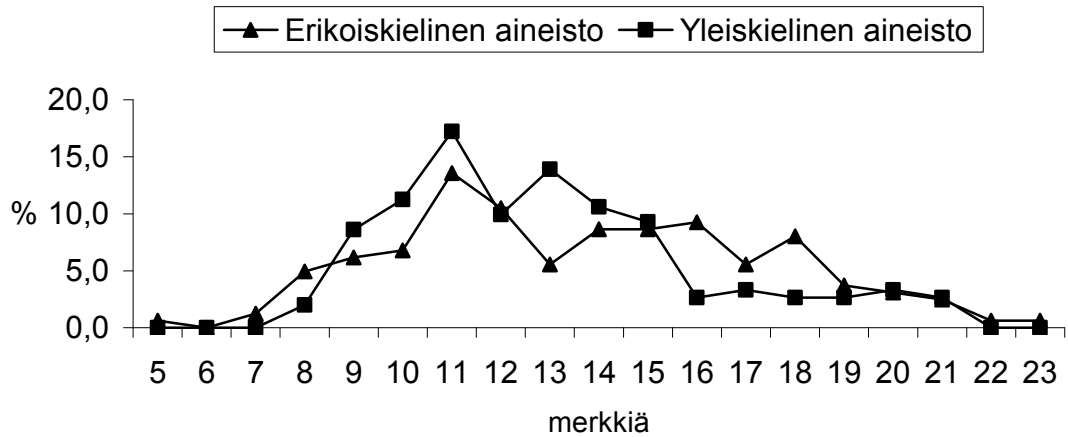
Tietääkseni myöskään yleiskielen yhdyssanojen merkkimääristä ei ole tehty laskelmia (sanapituudesta yleisesti eri kielimuodoissa sekä yhdyssanojen vaikutuksesta ilmausten pituuteen ks. kuitenkin Niemikorpi 1991). Oman yleiskielisen aineistoni sanojen merkkimäärät on esitetty taulukossa 5. Yleiskielisen aineistoni lyhimmissä sanoissa on 8 merkkiä (*biotauko, hevemies ja olohuone*) ja pisimmissä (*monikulttuuristuminen, paljastuskirjallisuus, toimihenkilöistyminen ja viitehintajärjestelmä*) 21 merkkiä. Erikoiskiellisen aineistoni tapaan myös yleiskielisessä aineistossani on eniten 11 merkkiä pitkiä sanoja (17,2 %). Seuraavana tulevat 13-merkkiset sanat (13,9 %).

TAULUKKO 5. Yleiskielisen aineiston yhdyssanojen merkkimäärä.

Yleiskielinen aineisto		
Merkkimäärä	Lukumäärä	Prosenttiosuus
8	3	2,0
9	13	8,6
10	17	11,3
11	26	17,2
12	15	9,9
13	21	13,9
14	16	10,6
15	14	9,3
16	4	2,6
17	5	3,3
18	4	2,6
19	4	2,6
20	5	3,3
21	4	2,6
Yhteensä	151	100

Erikoiskielisen aineistoni sanoissa on keskimäärin 13,7 merkkiä ja yleiskielisen aineistoni sanoissa keskimäärin 13,0 merkkiä. Erikoiskielisen aineistoni sanat ovat siis hieman pidempiä. Vertailemalla taulukoita 4 ja 5 voi huomata myös, että erikoiskielisen aineistoni sanojen merkkimäärän hajonta on suurempi kuin yleiskielisen aineistoni. Erikoiskielisen aineistoni sanojen merkkimäärä siis poikkeaa keskiarvosta yleiskielisen aineiston sanojen merkkimäärää enemmän. Olen havainnollistanut asiaa kuviossa 4.

KUVIO 4. Molempien aineistojen sanojen merkkimäärä.

8.5.2 Itsenäisten lekseemien määrä yhdyssanassa

Kuten edellä luvussa 8.3 totesin, erikoiskielisen aineistoni kaikki yhdyssanat ovat perustyyppisiä määritisyhdyssanoja. Yksi yleiskieliseen aineistooni kuuluva yhdyssana voidaan määritellä myös appositioyhdyssanaksi (*tavisturisti*), joka kuvaa tarkoitetta kahdelta eri kannalta. Appositioyhdyssanassa määriteosan ja edusosan työnjako ei ole niin selvä kuin perustyyppisessä määritisyhdyssanassa.

Määritisyhdyssanat rakentuvat kahdesta yhdysosasta: määriteosasta ja edusosasta. Yhdysosista jompikumpi tai molemmat voivat kuitenkin olla myös jo itsessään yhdyssanoja, jolloin viimeisimpään muodosteeseen kuuluu enemmän kuin kaksi alun perin itsenäistä lekseemiä. Tässä luvussa tarkastelen aineistojeni sanojen pituutta siltä kannalta, kuinka monesta lekseemistä ne koostuvat.

Yhdyssanojen osat, yhdysosat, edustavat yleensä jotain lekseemiä, mutta joskus yhdysanoilla voi olla myös sellaisia yhdysosia, jotka eivät edusta itsenäistä, produktiivisesti taipuvaa lekseemiä (ISK 2004: 392–393). Tässä luvussa esittelemissäni laskelmissa olen laskenut yhdeksi lekseemiksi myös sellaiset muodosteet, jotka eivät suoranaisesti edusta itsenäistä lekseemiä mutta jotka kuitenkin poikkeavat selvästi esimerkiksi johtimista. Yksinkertaisuuden vuoksi kutsun tässä myös niitä itsenäisiksi lekseemeiksi.

ISK:n (2004: 393–394) mukaan lekseemiä edustamattomia yhdysosia voivat olla:

- a. Taipumattomat tai vajaaparadigmaiset nominaaliset sanavartalat. Omassa aineistossani tällainen yhdysosa on esimerkiksi muodosteessa *epädemokratia* (Y).
- b. Vierasperäiset prefiksit. Omassa aineistossani tällainen on esimerkiksi muodosteessa *transeurooppalainen* (Y).
- c. Pelkästään määriteosana esiintyvät johdokset. Omassa aineistossani tällainen yhdysosa on esimerkiksi muodosteissa *viherkesanto* (Y) ja *kaksoisjohtajuus* (Y).
- d. Pelkästään edusosana esiintyvät johdokset tai pakollisen määriteosan vaativat sanat, kuten *-pääsyinen*, *-hoitoinen*, *-mukaistaminen*, *-päiväisyys*, *-vuotias*. Omassa aineistossani tällaisen yhdysosan sisältää esimerkiksi muodoste *vippipohjainen* (Y).
- e. Ns. uniikkivartalat eli vain yhdessä tai muutamassa yhdyssanassa esiintyvät sanavartalat, esim. *kottikärry*, *ventovieras*; *toimenpide*, *ylenpalttinen*. Omassa aineistossani ei ole tällaisen yhdysosan sisältäviä muodosteita.
- f. Sellaiset määriteosana esiintyvät sanayhtymät, jotka ovat hahmoltaan yhdyssanoja mutta eivät ole oma yhdyssanalekseeminsä. Omassa aineistossani tällaisen yhdysosan sisältää esimerkiksi muodoste *monimuoto-opetus* (E). Laskiessani itsenäisten lekseemien määrää yhdyssana-aineistossani olen laskenut tällaiset sanayhtymät kahdeksi lekseemiksi. Tämän laskutavan mukaan esimerkiksi muodoste *monimuoto-opetus* koostu kolmesta alun perin itsenäisestä lekseemistä.
- g. Suoranaisesti lekseemiä edustamattomat ortografiset määriteosat, esim. *s-kirjain*, *2,5-kertainen* tai *@-merkki*. Omassa aineistossani on lukuisia tällaisia yhdysosia ulkoisesti muistuttavia yhdysosana käytettyjä lyhenteitä. Lyhenteet kuitenkin edustavat lekseemiä, useimmat jopa montaa.

Lyhenteisiin on yleensä koottu aineksia (kirjaimia tai tavuja) useista eri sanoista. Esimerkiksi lyhenne *SEPA* on peräisin englannin kielen sanoista *single euro payments area*. Jos kaikkien sanojen, joista lyhenteeseen on saatu aineksia, ajateltaisiin edustavan omaa lekseemiään, esimerkiksi aineistoni sanassa *SEPA-maksuväline* (E) olisi peräti kuusi itsenäistä lekseemiä. Nähdäkseni tällainen laskutapa olisi kuitenkin harhaanjohtava ja korostaisi liikaa lyhenteen osien merkitystä. Tässä luvussa esittämissäni laskelmissa olen laskenut kunkin lyhenteen yhdeksi lekseemiksi riippumatta siitä, kuinka montaa sanaa se vastaa. Jos lyhenteiden kuitenkin laskettaisiin vastaavan useampaa lekseemiä – näin voitaisiin toimia erityisesti sellaisten lyhenteiden kohdalla, joiden osia erottaa välilyönti (*PG 13 -ikäraja*, Y) tai väliviiva (*DVB-C-vastaanotin*, E) – se vaikuttaisi erityisesti erikoiskielisen aineistoni sanojen lekseemimäärään, sillä niissä on yhdysosina selvästi enemmän lyhenteitä kuin yleiskielisen aineistoni sanoissa. Käsittelen lyhenteitä yhdysosina tarkemmin luvussa 8.6.2.

Taulukossa 6 on esitelty erikoiskielisen aineistoni jakauma sanan rakenneosina toimivien itsenäisten lekseemien määrän mukaan. Selvä enemmistö (73,5 %) aineiston sanoista koostuu kahdesta toisiinsa yhdistetystä lekseemistä (esim. *haarukkaaja*, *metsätuho* ja *turvavarastointi*). 24,7 % sanoista koostuu kolmesta itsenäisestä lekseemistä (esim. *tietoliikenneverkko* ja *rahamarkkinarahasto*) ja 1,9 % neljästä itsenäisestä lekseemistä (3 kpl: *e-laskupalvelusopimus*, *keskiakseliperävaunu* ja *tietokonevastaanotin*).

TAULUKKO 6. Erikoiskielisen aineiston yhdyssanojen leksikaalisten osien määrä.

Erikoiskielinen aineisto		
Lekseemien määrä	Lukumäärä	Prosenttiosuus
2	119	73,5
3	40	24,7
4	3	1,9
Yhteensä	162	100,0

Koska ainoastaan yhdyssanoihin keskittynyttä erikoiskielen tutkimusta ei ole tehty aikaisemmin, erikoiskielistä vertailukohtaa laskelmilleni ei ole olemassa. Myöskään

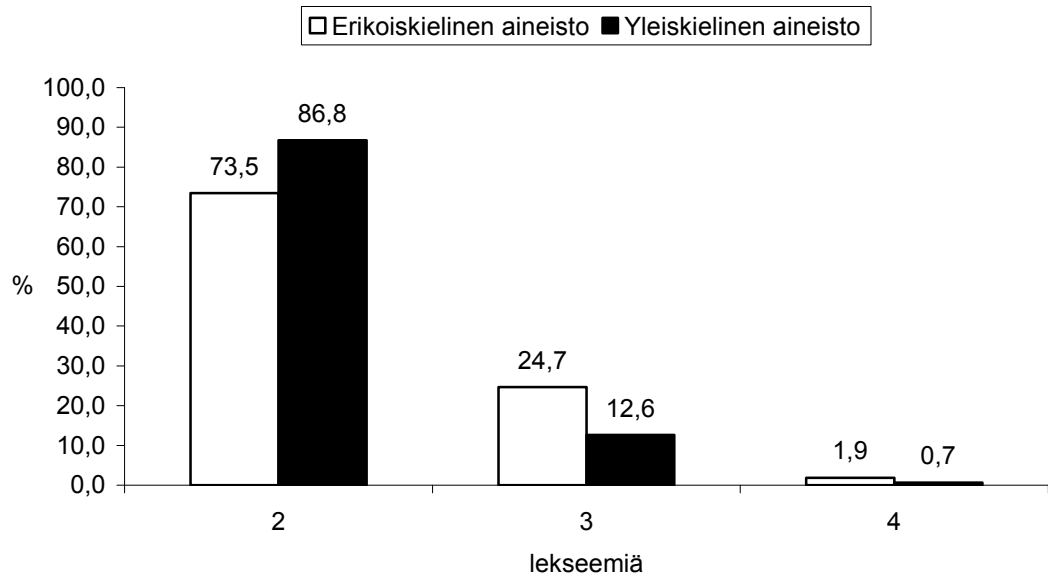
yleiskielen yhdyssanoista en tiedä tällaisia laskelmia tehdyn. Omaan yleiskieliseen aineistooni verrattuna erikoiskielen yhdyssanoissa näyttää olevan jonkin verran enemmän lekseemejä. Taulukossa 7 on esitetty yleiskielisestä vertailuaineistostani tekemäni laskelmat, joiden mukaan 86,8 % aineistoni yleiskielisistä sanoista koostuu kahdesta (esim. *keikkahoitaja*, *nollahermo* ja *inhokkireaktio*), 12,6 % kolmesta (esim. *sisäleikkihalli*, *viitehintajärjestelmä* ja *työaikapankki*) ja 0,7 % neljästä alun perin itsenäisestä lekseemistä (1 kpl: *tasa-arvoajokortti*).

TAULUKKO 7. Yleiskielisen aineiston yhdyssanojen leksikaalisten osien määrä.

Yleiskielinen aineisto		
Lekseemien määrä	Lukumäärä	Prosenttiosuus
2	131	86,8
3	19	12,6
4	1	0,7
Yhteensä	151	100,0

Erikoiskielen yhdyssana voi joskus muodostua hyvinkin pitkäksi, jos sen halutaan kertovan mahdollisimman paljon käsitteestä, johon liittyy useita käsitepiirteitä. Toisaalta pitkiä sanoja voidaan usein välttää pilkkomalla niitä liittosanoiksi. (Haarala 1989: 271.) Kuten luvussa 8.5.1 esittämäni laskelmat aineistojeni sanojen merkkimääristä, myös tässä luvussa esittelemäni laskelmat aineistojeni yhdyssanojen rakenneosina toimivista lekseemeistä tukevat tutkimuksen alussa esittämäni hypoteesia, jonka mukaan erikoiskieliset yhdyssanat ovat pidempiä kuin yleiskieliset yhdyssanat. Kuviossa 5 on havainnollistettu aineistojeni sanojen pituutta niiden lekseemimäärän kannalta tarkasteltuna.

KUVIO 5. Molempien aineistojen yhdyssanojen leksikaalisten osien määrä.

8.6 Erilaiset yhdysosat

Tässä luvussa tarkastelen eri sanatyyppeiden käyttöä yhdysosina. En pidä aiheellisena tarkastella esimerkiksi johdosten ja perussanojen määriä aineistoni yhdyssanojen yhdysosina, joten olen valinnut lähempään tarkasteluun kolme tämän tutkimuksen kannalta olennaista sanatyyppiä. Koska tutkimukseni ensisijainen kohde on yhdyssanat, tahdon tarkastella yhdyssanojen käyttöä myös yhdysosina (8.6.1). Toinen tarkastelu-kohteeni ovat lyhenteet, sillä niiden sanotaan olevan erikoiskielen sanastossa yleisempiä kuin yleiskielen sanastossa (Pitkänen 2008: 127). Luvussa 8.6.2 pyrin selvittämään, ovatko erityisesti kirjainlyhenteet erikoiskielessä yleiskieltä yleisempiä myös yhdyssanojen osina. Prefiksinkaltaisen määriteosan sisältävät yhdyssanat muodostavat kaikkien yhdyssanojen joukossa selvästi erottuvan oman joukkonsa. Prefiksinkaltaisten määriteosien käytön on myös arveltu kasvattavan suosiotaan suomen sananmuodostuksessa (Häkkinen – Björkqvist 1991: 52). Luvussa 8.6.3 tarkastelen prefiksinkaltaisten määriteosien esiintymistä aineistojeni yhdyssanoissa.

8.6.1 Yhdyssanat yhdysosina

Käsittelin luvussa 8.5 aineistojeni yhdyssanojen pituutta sekä merkkimäärän että leksikaalisten osien määrän kannalta. Yhdyssanan osana voi esiintyä yhdyssana tai muu sanayhtymä (ISK 2004: 393). Erikoiskieliseen aineistooni kuuluu 43 ja yleiskieliseen aineistooni 20 sellaista sanaa, joissa on enemmän kuin kaksi leksikaalista osaa. Useammasta kuin kahdesta lekseemistä koostuvan yhdyssanan (ns. kompleksisen yhdyssanan) rakenne on kerroksinen, ja sen osien suhteet ovat hierarkkiset (ISK 2004: 393). Tarkastelen tässä luvussa aineistojeni kompleksisten yhdyssanojen rakennetta ja osien välisiä suhteita. Lisäksi pohdin syitä erityisesti yhdyssanan edusosien monilekseemisyydelle.

ISK:n (2004: 393) mukaan kompleksisissa yhdyssanoissa on harvoin yli viisi osaa, vaikka varsinaista ylärajaa yhdyssanan leksikaalisten osien määrälle ei olekaan. Omassa aineistossani suurin leksikaalisten osien lukumäärä on neljä. Erikoiskielisen aineistoni kompleksisista yhdyssanoista 40 kpl (93 %) ja yleiskielisen aineistoni kompleksista yhdyssanoista 19 kpl (95 %) koostuu kolmesta leksikaalisesta osasta. Neljästä leksikaalisesta osasta puolestaan koostuu erikoiskielisen aineistoni yhdyssanoista 3 kpl (7 %) ja yleiskielisen aineistoni yhdyssanoista 1 kpl (5 %).

ISK:n (2004: 393) mukaan moniosaisuus on tavallisempaa kompleksisen yhdyssanan alku- kuin jälkiosalle. ISK ei erittele moniosaisen alku- ja jälkiosien yleisyyttä määritys- ja summayhdyssanoissa, mikäli nyt summayhdyssanoissa voisi eroa olettaa olevankaan. Omien pelkkiä määritysyhdyssanoja sisältävien aineistojeni perusteella moniosainen jälkiosa näyttäisi kuitenkin olevan moniosaista alkuosaa yleisempi sekä erikois- että yleiskielen kompleksisissa yhdyssanoissa. Koska aineistoni sisältää ainoastaan määritysyhdyssanoja, käytän tässä luvussa yhdyssanan alku- ja jälkiosista oman aineistoni kannalta havainnollisempia nimityksiä määriteosa ja edusosa.

Erikoiskielisen aineistoni kompleksisista yhdyssanoista 41,9 %:ssa (18 kpl) on kaksiosainen määriteosa ja yksiosainen edusosa. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *huoltovarmuusmaksu*, *nollapäiväaukko* ja *työehtosopimus*. 44,5 %:ssa (19 kpl) erikoiskielisen aineistoni kompleksista yhdyssanoista on yksiosainen määriteosa ja kaksiosainen edusosa. Tällaisia ovat esimerkiksi *e-laskutusosoite*, *PC-vastaanotin* ja

SEPA-maksuväline. Erikoiskielisen aineistoni neliosaisista kompleksisista yhdyssanoista kahdessa (4,7 % erikoiskielisen aineiston kaikista kompleksisista yhdyssanoista) sekä määrite- että edusosa ovat kaksiosoisia (*keskiakseliperävaunu* ja *tietokonevastaanotin*). Yksi (2,3 % erikoiskielisen aineistoni kaikista kompleksisista yhdyssanoista) erikoiskielisen aineistoni neliosaisista sanoista on rakentunut yksiosaisesta määriteosasta ja kolmiosaisesta edusosasta (*e-laskupalvelusopimus*). Kompleksisten yhdyssanojen leksikaalisten osien välinen hierarkia voi olla joskus tulkinnanvarainen (Vesikansa 1989: 214; ISK 2004: 393). Omassa erikoiskielisessä aineistossani on 3 tapausta (7,5 %), joissa kaksiosaiseksi voitaisiin tulkita joko määrite- tai edusosa. Tapaukset ovat *talvilomapidennys*, *yrittiskorkorahasto* ja *yrittyslainarahasto*. Erilaiset tulkinnat eivät näissä tapauksissa muuta koko muodosteen semanttista tulkintaa. Tiedot erikoiskielisen aineistoni kompleksisten yhdyssanojen rakenteen jakaumasta on esitelty taulukossa 8.

TAULUKKO 8. Erikoiskielisen aineiston kompleksisten yhdyssanojen rakenne.

Erikoiskielinen aineisto		
Rakenne	Lukumäärä	Prosenttiosuus
(1+1)+1	18	41,9
1+(1+1)	19	44,2
(1+1)+(1+1)	2	4,7
1+((1+1)+1)	1	2,3
monitulkintaiset	3	7,0
Yhteensä	43	100,0

Myös yleiskielisen aineistoni kolmiosaisista kompleksisista yhdyssanoista useammassa on kaksiosainen edus- kuin määriteosa. Yksiosainen määriteosa ja kaksiosainen edusosa on 45 %:ssa (9 kpl) sanoista ja kaksiosainen määriteosa ja yksiosainen edusosa 35 %:ssa (7 kpl) sanoista. Kaksiosainen edusosa on esimerkiksi sanoissa *2G-puhelintekniikka*, *ratamoottoripyörä* ja *timanttipääkaupunki*. Kaksiosainen määriteosa puolestaan on esimerkiksi sanoissa *lukupiirikirja*, *terveyspalveluyritys* ja *yliopistosarja*. Yleiskielisen aineistoni ainoassa (5 %) neliosaisessa kompleksisessa yhdyssanassa sekä määrite- että edusosa ovat kaksiosaisia (*tasa-arvoajokortti*). Yleiskielisen aineistoni kompleksisista

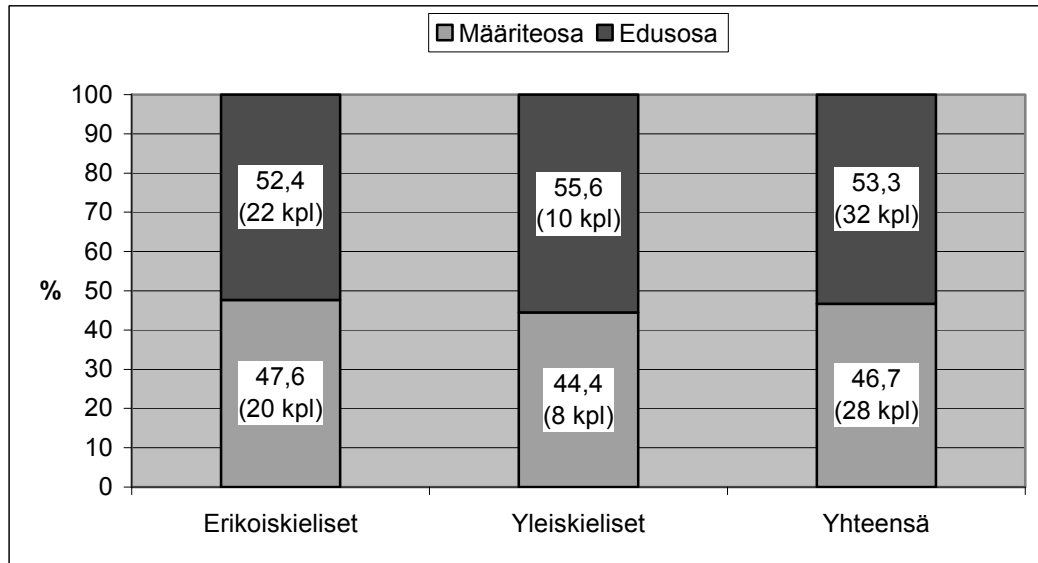
yhdyssanoista 3:ssa (15 %) voidaan tulkita olevan joko kaksiosainen määrite- tai edusosa. Sanat ovat *kumopatakuusi*, *työaikapankki* ja *työterveyspalvelu*. Tiedot yleiskielisen aineistoni kompleksisten yhdyssanojen rakenteen jakaumasta on esitelty taulukossa 9.

TAULUKKO 9. Yleiskielisen aineiston kompleksisten yhdyssanojen rakenne.

Yleiskielinen aineisto		
Rakenne	Lukumäärä	Prosenttiosuus
(1+1)+1	7	35,0
1+(1+1)	9	45,0
(1+1)+(1+1)	1	5,0
monitulkinainen	3	15,0
Yhteensä	20	100,0

Kompleksisten yhdyssanojen rakentuminen näyttää aineistojeni perusteella muistuttavan erikois- ja yleiskielessä toisiaan. Koska aineistoni on kompleksisten yhdyssanojen osalta melko pieni, varmoja johtopäätöksiä aineistosta ei voi tehdä. Yhteensä tarkasteltavani on kuitenkin ollut 63 kompleksista yhdyssanaesiintymää (40 erikoiskielistä ja 23 yleiskielistä), ja näiden esiintymien perusteella näyttää siltä, että moniosainen määriteosa ei välttämättä ole kompleksisissa määritisyhdyssanoissa moniosaista edusosaa yleisempi (vrt. ISK 2004: 393). Havainnollistaakseni asiaa olen koonnut kuvioon 6 tiedot molempien aineistojeni monilekseemisten määrite- ja edusosien määrästä. Sellaiset sanat, joissa moniosaiseksi voidaan tulkinnasta riippuen laskea joko määrite- tai edusosa, olen jättänyt tästä kuviosta pois.

KUVIO 6. Molempien aineistojen monilekseemisten määrite- ja edusosien määrä.

Erikoiskielisen aineistoni perusteella näyttää siltä, että kompleksisten yhdyssanojen edusosan moniosaisuus liittyy jollain tapaa määriteosan tyyppiin. Kahdestakymmenestä kahdesta moniosaisen edusosan sisältävästä erikoiskielisen aineistoni kompleksisesta yhdyssanasta kahdessaatoista on nimittäin lyhenne määriteosana. Yleiskielisen aineistoni yhteensä kymmenestä moniosaisen edusosan sisältävästä kompleksisesta yhdyssanasta kolmessa on määriteosana lyhenne. Lyhenteitä on siis yleiskielisessä otoksessakin kompleksisten yhdyssanojen määriteosina melko paljon, mutta kuitenkin vähemmän kuin erikoiskielisessä aineistossani. Lyhenteiden käyttöä erityisesti termistössä kehoitetaan yleensä välttämään (Suonuuti 2006: 32), mutta koska useita leksikaalisia osia sisältävät yhdyssanat saattaisivat muuten muodostua varsin pitkiksi, niitä pyritään ilmeisesti lyhentämään lyhenteitä käyttämällä. Käsittelen yhdysosina käytettyjä lyhenteitä tarkemmin seuraavassa luvussa (8.6.2).

Toinen erikoiskielisen aineistoni moniosaisia edusosia lisäävä tekijä näyttää olevan samojen yhdysosien toistuminen. Aineistooni kuuluu paljon digi-tv-sanastoa, ja moniosaisen edusosan sisältävistä kahdestakymmenestä kahdesta kompleksisesta yhdyssanasta yhdeksässä on sama edusosa: *vastaanotin*. Yleiskielisen aineistoni

kompleksisissa yhdyssanoissa puolestaan ei ole yhtään toistuvaa jälkiosaa. Loogisia käsitesuhteita kuvattaessa käsitteiden nimet rakennetaan erikoiskielessä usein käyttämällä yläkäsitteen nimitystä alakäsitteiden yhdyssanamuotoisten nimitysten edusosana (Haarala 1981: 28). Yläkäsitteen nimitys saattaa usein olla jo itsessään yhdyssana, joten toistuvat monilekseemiset edusosat ovat erikoiskielisissä yhdyssanoissa varsin odotuksenmukaisia.

Toistuvien yhdysosien vertailu erikoisalojen käsitejärjestelmiä heijastavien sanastojen ja yleiskielen välillä myös laajemmin olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde mutta vaatisi pohjakseen toisenlaisen aineiston. Tämän vuoksi en käsittele toistuvia yhdysosia tässä tutkimuksessa tämän syvemmin.

8.6.2 Kirjainlyhenteet yhdysosina

Tässä luvussa tarkastelen kirjainlyhenteiden yleisyyttä aineistojeni yhdyssanoissa. Aineistojeni yhdyssanojen osina esiintyy kahdenlaisia lyhenteitä: kirjainlyhenteitä ja typistymällä syntyneitä lyhennesanoja/yhdysosamuotoja (esim. *digitaalinen vastaanotin* → *digivastaanotin*, E). Rajanveto typistymällä syntyneiden sanojen/yhdysosamuotojen ja itsenäisten sanojen välille on kuitenkin välillä hyvin vaikeaa (esim. *automaattimetro*, Y ← *automaatti* + *metro* vai lyhenne sanoista *automaattinen metro*?). Kirjainsanoja¹¹ aineistoni yhdyssanojen osina ei ole.

Kuten totesin luvussa 8.2.1, olen laskenut aineistojeni ainoan kirjainsanan (*hutva*, Y) sen tämänhetkisen käytön mukaisesti perussanaksi. Myös kirjainlyhenteet olisi niiden käytön mukaan mahdollista usein luokitella myös perussanoiksi, mutta ne muodostavat kuitenkin oman erityisen ja selvästi erottuvan ryhmänsä. Tämän vuoksi käsittelen tässä luvussa ainoastaan kirjainlyhenteitä aineistojeni yhdyssanojen osina. Kirjainlyhenteet

¹¹ Pidän kirjainsanan kriteerinä sanan käyttöä, esimerkiksi lausumista (esim. *hutva*, ks. luku 8.2.1). Kirjainlyhenteiden sen sijaan katson olevan kirjain kirjaimelta luettavia ja usein versaalikirjaimin kirjoitettuja. Joukkoon mahtuu myös rajatapauksia, kuten määriteosa muodosteessa *vip-passi* (Y).

toimivat tutkimuksessani esimerkkinä erikoiskielissä yleisempinä pidetyistä erikoisuuksista.

Sanastotyössä annetuissa ohjeissa kehoitetaan välttämään lyhenteiden valitsemista suositettaviksi termeiksi (Suonuuti 2006: 32). Tästä huolimatta erikoiskielessä käytetään yleiskieltä enemmän erilaisia lyhenteitä, kirjainsanoja ja muita erikoisuuksia (Pitkänen 2008: 127). Tutkimuksen alussa esittämissäni hypoteeseissa (3) arvelin, että lyhenteet ja kirjainsanat ovat erikoiskielessä yleiskieltä yleisempiä myös yhdyssanojen osina, vaikka lyhenteiden välttämisestä sanastotyössä annetut ohjeet saattavatkin tasoittaa tilannetta.

Erikoiskielisen aineistoni yhdyssanoista 17,9 %:ssa (29 kpl) on yhdysosana toimiva kirjainlyhenne. Näistä lyhenne on määriteosana 15,4 %:ssa (25 kpl) ja edusosana 2,5 %:ssa (4 kpl). Erikoiskielisessä aineistossani lyhenne toimii yhdysosana esimerkiksi sanoissa *e-oppiminen*, *PC-sovitin*, *teräväpiirto-tv* ja *VoIP-palvelu*. Yleiskielisen aineistoni yhdyssanojen seitsemästä (4,6 %:ssa aineiston yhdyssanoja) lyhenneyhdysosasta kaikki ovat määriteosia. Yleiskielisen aineistoni yhdysosana toimivan lyhenteen sisältäviä sanoja ovat esimerkiksi *3G-puhelin*, *lhc-hiukkaskiihdytin* ja *vippassi*.

Kaikki aineistoni sanoissa yhdysosina toimivat lyhenteet on muodostettu joko vieraskielisistä tai suomeen jo kotiutuneista lainoista. Aineistoni lyhenteiden taustalla olevista sanoista *televisio* on selvästi kotiutunut suomeen. Sen yleiskielessäkin tuttua lyhennettä *tv* on käytetty myös aineistoni sanoissa *mobiili-tv* (E), *kännykkä-tv* (E) ja *teräväpiirto-tv* (E). Toinen kotoisa lyhenne on *EU*, jota on käytetty aineistoni yhdyssanassa *EU-puhelu* (Y). Vieraskielisten sanojen pohjalta muodostetuista lyhenteistä aineistoni sanassa *viphenkilö* (Y) esiintyvä lyhenne on niin kotiutunut suomeen, että se on otettu hakusanaksi Kielitoimiston sanakirjaan (2004 s.v. *VIP*) ja siitä voidaan käyttää myös arkista muotoa *vippi* (mt: s.v. *vippi*). *VIP*-lyhenne näyttää siis olevan vähitellen muuttumassa perussanan kaltaiseksi muodosteeksi, jonka alkuperäkin saattaa ajan myötä hämärtyä.

Aineistoni muodosteissa esiintyvät lyhenteet on voitu muodostaa joko usean sanan alkukirjaimista, kuten lyhenteet sanoissa *VoIP-palvelu* (*Voice over Internet Protocol*) (E) tai *SWIFT-koodi* (*Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*)

(E) (TEPA s.v. *VoIP* ja *SWIFT-verkko*), tai yhden sanan sisältä poimituista kirjaimista, kuten lyhenne sanassa *mobiili-tv* (E). Lyhenne voi myös sisältää ainoastaan yhden kirjaimen, kuten sanassa *e-oppiminen* (E) 'tietokoneavusteinen oppiminen'.

Kummankin aineistoni lyhenteen sisältävistä yhdyssanoista suurin osa on tekniikkaan liittyvää sanastoa. Useat sanat viittaavat suoraan tekniseen laitteeseen tai keksintöön, mutta niissäkin muodosteissa, jotka viittaavat esim. ihmisen asemaan tai sellaiseen toimintaan, joka suoritetaan teknisen laitteen avulla, on saatettu käyttää määritysosana lyhennettä (esim. *e-oppiminen* (E) ja *WWW-vastaava* (E)). Erikoiskielissä tarvitaan yleiskieltä enemmän teknistä sanastoa. Vaikka tekninen sanastokin olisi mahdollista rakentaa ilman lyhenteitä, teknologiasanaston paljous tuntuu lisäävän lyhenteiden määrää erikoiskielissä.

8.6.3 Prefiksinkaltaiset yhdysosat

Prefiksinkaltaisten yhdysosien käyttö muodostaa yhdyssanojenmuodostuksessa selvän ja koko ajan tärkeämmäksi muuttuvan alasysteemin (Häkkinen – Björkqvist 1991: 51). Tässä luvussa tarkastelen, näkyykö tämän sananmuodostuskeinon nousu paremmin jommassakummassa tutkimassani kielimuodossa.

Vaikka suomi ei ole varsinainen prefiksikieli, prefiksinkaltaisten yhdysosien käytöllä on pitkät perinteet erityisesti erikoiskielissä, joissa ne ovat saaneet mallia muista kielistä. Suomenkielisessä termistössä esimerkiksi latinasta peräisin olevat prefiksinkaltaiset elementit on yleensä käännetty, mutta niiden yhteinen alkuperä voidaan usein huomata toistuvista rakenteista tiettyjen alojen termistöissä. (Pitkänen 2008: 130.) Esimerkiksi kasvitieteellisessä sanastossa prefiksinkaltaisia yhdysosia käytetään erityisesti silloin, kun halutaan verrata nimettävää käsitettä johonkin toiseen, ehkä tutumpaan käsitteeseen, johon termin edusosa viittaa (esim. *puikea/vastopuikea*, omassa aineistossani esim. *epäsymmetrinen*, Y) (mts: 210, 214). Lisäksi jos prefiksinkaltaisia yhdysosia pidetään Pitkäsen (mts: 127) mainitsemina sananmuodostuksen erikoisuuksina, niiden voidaan olettaa olevan yleisempiä erikois- kuin yleiskielessä.

Tässä luvussa esittämissäni laskelmissa olen luokitellut prefiksinkaltaisiksi yhdysosiksi kotoperäiset taipumattomat tai vajaaparadigmaiset nominaaliset sanavartalot (esim. *epä-*), pelkästään yhdyssanojen määriteosana esiintyvät johdokset (esim. *kaksois-*) sekä vierasperäiset prefiksit (esim. *trans-*) (epäitsenäisistä lekseemeistä yhdyssanan osana ks. tarkemmin luku 8.5.2). Suomeen kotiutuneet vieraat prefiksit on suhteellisen helppo tunnistaa. Sen sijaan kotoisten aineiden kohdalla olen joutunut näennäisen selkeästä määritelmästä huolimatta pohtimaan rajankäyntiä erityisesti yhdysosana käytetyn itsenäisen sanan (yleisimmin adverbien) ja itsenäisen sanan kanssa homonyymisen prefiksinkaltaisen yhdysosan välillä. Lopullisen rajan näiden välille olen vetänyt semantiikan avulla: Jos itsenäinen sana ja prefiksinkaltaista yhdysosaa muistuttava aines ovat merkitykseltään samankaltaisia, kyse on itsenäisestä sanasta. Jos taas merkityksessä on eroa, kyseessä ovat erilliset kielenaineet. Näin esimerkiksi semantiikaltaan itsenäisen *moni*-adverbien kaltainen määriteosa *moni-* (esim. *monipalvelu*, E, vrt. esim. *moni kakku päältä kaunis*) ei nähdäkseni ole prefiksinkaltainen yhdysosa, kun taas vastaavien itsenäisten sanojen semantiikasta poikkeavat *teko-* ja *yli-* määriteosat ovat (esim. *tekotodellinen*, Y ja *yliopistosarja*, Y, vrt. esim. *avotulen teko on kielletty*, *kiipesin aidan yli*).

Omassa erikoiskielisessä aineistossani on 2 prefiksinkaltaisen määriteosan sisältävää yhdyssanaa. Näistä toisessa prefiksinkaltainen osa määrittää koko muodostetta (*erisnimi*) ja toisessa muodosteen määriteosana olevaa yhdyssanaa (*keskiakseliperävaunu*). Yleiskielisessä aineistossani prefiksinkaltaisia määriteosia on huomattavasti enemmän, kaikkiaan 15 kpl. Näistä 13 määrittää koko muodostetta (esim. *epädemokratia*, *mikropuolue*) ja 2 (*tasa-arvoajokortti* ja *yliopistosarja*) muodosteen määriteosana toimivaa yhdyssanaa.

Yleiskielisen aineistoni prefiksinkaltaisista määriteosista 8/15 on vierassanoja. Erikoiskielisen aineistoni molemmat prefiksinkaltaiset määriteosat puolestaan ovat kotoisia. Erikoiskielessä näytetään siis vältettävän ainakin vierasperäisiä prefiksinkaltaisia yhdysosia, mikä selittynee erikoiskielten yleisellä pyrkimyksellä vieraan aineksen välttämiseen (ks. myös Haarala 1981: 35; Pitkänen 2008: 210). Koska uusien termien kehittyminen on pitkälti vastineenmuodostusta vieraskielisille termeille, vieraiden prefiksien

välttämisen on voinut ajaa erikoiskielen sanastotyön tekijöitä välttämään myös vieraasta vaikutuksesta valittuja kotoisia prefiksinkaltaisia määriteosia yhdyssanoissa.

Toinen erikoiskielen prefiksinkaltaisten yhdysosien vähäisyyttä selittävä tekijä voi olla se, että erikoiskielessä ei ole yhtä suurta ilmaisutarvetta kaikille niille merkityksille, joita prefiksillä yleiskielessä ilmaistaan (esim. intensifioivat merkitykset, *megaelokuva*, Y). Prefiksinkaltaisilla yhdysosilla ilmaistaan usein myös esimerkiksi vastakohtaisuutta tai tarkoitteen muuta suhdetta toiseen käsitteeseen (Pitkänen 2008: 210). Tämä on toisaalta oiva tapa sitoa samaan käsitejärjestelmään kuuluvia käsitteitä toisiinsa, mutta toisaalta erikoiskielen sanastoon kohdistuvan tarkkuuden vaatimuksen vuoksi erikoiskielen termit saatetaan mieluummin määritellä täysin omillaan kuin esimerkiksi vastakohtasuhteessa toiseen käsitteeseen.

8.7 Määriteosan muoto

Tässä luvussa tarkastelen aineistojeni yhdyssanojen määriteosan muotoa. Tutkimuksen alussa esittämissäni hypoteeseissa arvelin, että nominatiivialkuisuus on hallitsevaa molemmissa kielimuodoissa mutta se saattaa olla erikoiskielessä vielä yleiskieltäkin vahvempaa. Muissa sijoissa olevien tai erityistä yhdysosamuotoa edustavien määriteosien määrässä en olettanut olevan näissä kielimuodoissa eroa.

Erikoiskielisen aineistoni kaikki yhdyssanat ovat substantiiveja (ks. 8.4). Koska eri sanaluokkiin kuuluvien yhdyssanojen määriteosien muotojakauma vaihtelee jonkin verran koko muodosteen sanaluokan mukaan (Vesikansa 1989: 221–258), olen tässä luvussa käyttänyt erikoiskielisen aineistoni vertailukohtana vain yleiskieliseen aineistooni kuuluvia yhdyssubstantiiveja. Ongelmallisuutensa vuoksi olen jättänyt tässä luvussa esittämistäni laskelmista pois myös sellaiset monilekseemiset yhdyssanat, joiden leksikaalisten osien hierarkia on monitulkintainen (ks. luku 8.6.1). Näin ollen erikoiskieliseen aineistooni jää tässä luvussa tarkasteltavaksi 159 yhdyssubstantiivia ja yleiskieliseen vertailuaineistooni 141 yhdyssubstantiivia.

8.7.1 Luokitteluperusteet

Yhdyssanojen osat, yhdysosat, edustavat yleensä jotain lekseemiä, mutta yhdyssanoilla on myös sellaisia yhdysosia, jotka eivät edusta itsenäistä, produktiivisesti taipuvaa lekseemiä (ISK 2004: 392–393). Esittelin edellä (8.5.2) itsenäistä lekseemiä edustamattomien yhdysosien tyyppejä. Lekseemiä edustavat yhdysosat voivat esiintyä yhdyssanan määräiteosana joko nominatiivissa, genetiivissä, muussa sijassa tai erityisessä yhdysosamuodossa (Vesikansa 1989: 221; ISK 2004: 396–405). Eri sijamuodot voivat olla määräiteosina yksikössä tai monikossa (ISK 2004: 405–406). Olen käyttänyt määräiteosien luokittelussa perinteisiä sijamuotojen määrittelyjä. Ilman sijapäätettä esiintyvät kirjainlyhenteet olen laskenut nominatiiveiksi.

ISK:n (2004: 402–404) mukaan yhdyssanan määräiosana olevien erityisten yhdyssanamuotojen (sellaiset nomini- tai verbilekseemien edustumat, jotka eivät kuulu sen taiputusparadigmaan) kategoriaan kuuluvat niin sanavartalot (*kymmenvuotias*, *liukumäki*, *muurahaiskarhu*, *suurkaupunki*, *syntyperä*), jonkin lisäaineksen sisältävät erityismuodot (*jalk-o-pää*, *mestari-s-mies*) kuin verbiä edustavat *mA-* tai *in-*päätteiset muodotkin (*juomatapa*, *keitinliemi*). Vesikansa (1989: 221) puolestaan erottaa yhdyssanan määräiteosana esiintyvät sanavartalot ja erityiset yhdysosamuodot eri kategorioihin. Monella tapaa yhdysosamuodon luonteisia ovat myös itsenäisenä lekseeminä esiintymättömät nominaaliset vartalot (*kaksoisjohtajuus*, Y) ja prefiksinkaltaiset yhdysosat (*epädemokratia*, Y) sekä vierasperäiset prefiksit (esim. *biotauko*, Y ja *mikropuolue*, Y) (ISK 2004: 402). Omissa laskelmissani olen sijoittanut kaikki edellä mainitun kaltaiset esiintymät kategoriaan ”yhdysosamuodot”.

ISK:n (2004: 404–405) mukaan verbikantaisen yhdyssubstantiivin määräiteosana voi sija- ja yhdysosamuotojen lisäksi olla myös adverbi tai MA- tai E-infinitiivi (esim. *sisäänrakennettu*, *nukkumaanmeno*, *juostenkustu*). Koska sekä MA- ja E-infinitiiveillä että useimmilla adverbeilla on myös vajavainen sijataivutus, en ole luonut näille muodoille omaa luokkaansa vaan sijoittanut ne kategorioihinsa sijamuodon mukaan.

Jotkin sanavartalot esiintyvät yleisemmin yhdyssanan määriteosana kuin itsenäisenä sanana. Lisäksi niiden merkitys voi olla jollain tapaa itsenäisen lekseemin merkityksestä eriytynyt. Itsenäisestä käytöstään eriytyneitä ovat esimerkiksi määriteosina käytetyt *eri-*, *pienois-* ja *sala-* sekä sellaiset intensifioivat tai korostavat määriteosat kuin *huippu-*, *jätti-*, *koko-* ja *loisto-* (ISK 2004: 394.) Tällaisten määriteosien luokittelu on erityisen ongelmallista silloin, kun ne ovat homografisia itsenäisenä esiintyvien lekseemien kanssa. Omassa aineistossani tällaisen määriteosan sisältävät esimerkiksi muodosteet *valtaoja* (E) ja *automaattimetro* (Y). Määriteosa *valta-* on muodosteessa *valtaoja* merkityksessä 'vallitseva, johto-, pää-, tärkein', joka on Kielitoimiston sanakirjassa (2004: s.v. *valta*) määritelty lekseemin merkityksiin vain silloin, kun se toimii yhdyssanan alkuosana. Määriteosa *automaatti-* puolestaan lienee muodosteessa *automaattimetro* merkityksessä 'automaattinen'. Automaattimetro voidaan siis katsoa lyhyemmäksi muodoksi liittosanasta *automaattinen metro*, ja määriteosa *automaatti-* on siten nähtävä yhdysosamuotona. Samoin määriteosaa *monimuoto-* muodosteessa *monimuoto-opetus* (E) on pidettävä yhdysosamuotona (vrt. *monimuotoinen opetus*).

Monilekseemisten yhdyssanojen osalta on syytä huomioida, että tarkastelen tässä luvussa aineistoni sanoja määriteosasta ja edusosasta koostuvina kokonaisuuksina. Näin ollen monilekseemisten yhdyssanojen yhdyssanamuotoisten määriteosien sisältämät sijamuodot eivät näy laskelmissani. Pimention jää esimerkiksi erikoiskielisessä aineistossani toistuvan edusosan *-vastaanotin* sisältämä illatiivimuotoinen määriteosa.

8.7.2 Aineistoni yhdyssanojen määriteosien muoto

Erikois- ja yleiskielinen yhdyssana-aineistoni ovat hyvin samankaltaisia määriteosansa muodon suhteen. Sekä nominatiivisijaisia että yhdysosamuotoisia määriteosia on kummassakin aineistossa suunnilleen saman verran. Kuten tutkimuksen alussa esittämissäni hypoteeseissa arvelinkin, suurin osa molempien aineistojeni yhdyssanojen määriteosista on nominatiivissa. Yllättävää sen sijaan on genetiivimuotoisten määriteosien häviävän pieni osuus.

Erikoiskielisen aineistoni yhdyssanojen määriteosista 86,2 % on nominatiivissa. Yhdysosamuotoinen määriteosa on 11,3 %:ssa muodosteista. Genetiivimuotoisia määriteosia on aineistossa vain 1,3 % (2 kpl), kuten myös illatiivimuotoisia määriteosia. Tiedot erikoiskielisen aineistoni yhdyssanojen määriteosien muotojakaumasta on esitetty taulukossa 10.

TAULUKKO 10. Erikoiskielisen aineiston yhdyssubstantiivien määriteosien muoto.

Erikoiskielinen aineisto		
Muoto	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Nominatiivi	137	86,2
Genetiivi	2	1,3
Yhdysosamuoto	18	11,3
Illatiivi	2	1,3
Yhteensä	159	100,0

Yleiskielisen aineistoni yhdyssubstantiivien määriteosien muoto vaihtelee vielä vähemmän. Määriteosista 87,2 % on nominatiivissa, 12,1 % yhdysosamuotoisia ja 0,7 % (1 kpl) genetiivissä. Tiedot on esitetty taulukossa 11.

TAULUKKO 11. Yleiskielisen aineiston yhdyssubstantiivien määriteosien muoto.

Yleiskielinen aineisto		
Muoto	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Nominatiivi	123	87,2
Genetiivi	1	0,7
Yhdysosamuoto	17	12,1
Yhteensä	141	100,0

Molemmat erikoiskielisen aineistoni illatiivimuotoiset määriteosat ovat vaillinaisesti taipuvia adverbejä (*ristiinmyynti* ja *vastaanotin*). Molemmat erikoiskielisen aineistoni genetiivisijaisen määriteosan sisältävät yhdyssanat (*luonnonuoma* ja *työntekijä*) ovat vanhoja muodosteita, mutta ne on vasta nyt termitetty erikoiskieleen. Myös yleiskielisen

aineistoni ainoa genetiivisijaisen määriteosan sisältävä muodoste (*tiikerinloikka*) on todennäköisesti vanha mutta päätynyt Kotuksen nykysuomen sanastotietokantaan vasta nyt joko uuden merkitysvivahteensa¹² tai aiempaa suuremman vakiintuneisuutensa vuoksi.

Vaikka kaikki kolme omiin aineistoihini sattunutta genetiivisijaisen määriteosan sisältävää yhdyssubstantiivina ovat vanhoja muodosteita, aineistoni ulkopuolelta tehdyt poiminnat osoittavat, että uusia genetiivisijaisen määriteosan sisältäviä yhdyssanoja kuitenkin syntyy yhä. Kootessani tässä tutkimuksessa käyttämiäni aineistoja tarkastelin myös muuta yhdyssana-aineistoa ja huomasin, että yleiskielessä genetiiviä käytetään yhä erityisesti erilaisia possessiivisia suhteita osoittamassa, kuten Kotuksen nykysuomen sanastotietokantaan poimituissa muodosteissa *naistenhöylä*, *himalajankurjenpolvi*, *isabellansyreeni* ja *linnunalku*. Sen sijaan erikoiskielessä yleisempiä vaikuttivat olevan yhdyssanat, joissa genetiivisijainen määriteosa ilmaisee edusosan tarkoittaman toiminnan kohdetta, kuten Terminfossa käsitellyissä muodosteissa *aineenkoetus*, *kiinteistönpito*, *palonehkäisy*, *reitinoastus* ja *tilinpäätös*. Samalla tavalla rakentuvia muodosteita löytyy myös yleiskielestä: *happopumpunsalpaaja* ja *hyvänolonkeskus*. Lisäksi genetiivillä voidaan ilmaista vertailukohtaa, kuten Kotuksen tietokantaan poimitussa sanassa *arjenkarhea*. (Ks. myös Vesikansa 1989: 224–225.)

Saukkosen (1973: 336–337) mukaan osassa suomen yhdyssubstantiivien tyypeistä horjunta nominatiivin ja genetiivin välillä johtuu tyyppien yhteisestä syvärakenteesta. Nominatiivisijaisen määriteosan sisältäviä yhdyssanoja on kuitenkin entuudestaan ylivoimainen määränemmistö, ja jo tämänkin vuoksi ne näyttävät valtaavan alaa entisestään. Saukkosen huomiot yhdyssubstantiivien määriteosan sijasta ovat jo yli kolmekymmentä vuotta vanhoja, ja edellisen kappaleen esimerkeistä huolimatta uudet

¹² ”Manka ei kuulu niihin työelämän tutkijoihin ja konsultteihin, jotka näkevät työelämässä vain surkeutta surkeuden perään. Päinvastoin: työn iloa ja imua voisi löytyä melko pieninkin keinoin, kunhan toimeen tartuttaisiin. Manka uskoo myös koulutukseen ja oppimiseen - tiikerinloikalla, ei kukonaskelin. Tiikerinloikalla Manka tarkoittaa harppauksellista oppimista, joka ravistelee kunnolla aikaisempia kokemuksia ja rutiineja aina säröille asti.” (HS 10.9.2007: D1.)

genetiivisijaisen määriteosan sisältävät yhdyssanat näyttävät nykyään olevan hyvin harvinaisia. Joskus yhdyssanan merkitys riippuu määriteosan sijasta, ja eräissä yhdyssanan rakennetyypeissä genetiivi on välttämätön. Kuitenkin niissä rakennetyypeissä, joissa määriteosa voi vaihdella nominatiivin ja genetiivin välillä, nominatiivi näyttää viimeistään nyt saaneen ylivallan.

8.8 Kokoavaa tarkastelua

Eri erikoiskielten on todettu eroavan yleiskielestä joko sanastonsa, lauserakenteensa tai niiden molempien osalta. Antero Niemikorven (1983: 23) mukaan kielen eri rekisterien tyypillisiä ominaisuuksia voidaan etsiä kaikilta kielen tasoilta ja niitä voidaan tarkastella kvantitatiivisesti. Omassa tutkimuksessani olen tarkastellut erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen eroja ja yhtäläisyyksiä kvantitatiivisesti ja pyrkinyt näin osoittamaan erikoiskielen luonteen omana kielen rekisterinään myös valmiiden yhdyssanojen osalta.

Olen tarkastellut aineistoni yhdyssanojen rakennetta eri näkökulmista luvuissa 8.2–8.7. Tässä luvussa kokoan yhteen noissa luvuissa tekemiäni huomioita sekä pohdin niiden merkitystä. Tässä luvussa myös vertaan saamiani tuloksia tutkimuksen alussa (3) esittämiini hypoteeseihin.

Esittelen seuraavaksi (8.8.1) tarkemmin niitä piirteitä, jotka tässä tutkimuksessa tekemiäni laskelmien perusteella näyttävät erottavan erikois- ja yleiskielen yhdyssanastoa toisistaan. Koska yleiskieli on toiminut tekemissäni vertailuissa normina ja tarkoitukseni on ollut etsiä erikoiskielen tästä normista poikkeavia erityispiirteitä, kutsun erottavia piirteitä erikoiskielen *rekisteripiirteiksi*. Alaluvussa 8.8.2 käsittelen erikois- ja yleiskielen yhdyssanastoa yhdistäviä piirteitä.

8.8.1 Erikoiskielen yhdyssanaston rekisteripiirteet

Havaitsin tarkastelussani selviä tendenssejä, jotka todella erottavat erikoiskielen yhdyssanat yleiskielen yhdyssanoista. Nähdäkseni olen pystynyt tässä tutkimuksessa osoittamaan, että erikoiskieli eroaa kvantitatiivisesti tarkasteltuna yleiskielestä myös

sanaston rakenteen osalta ainakin yhdyssanojen kohdalla. Näin ollen olen saanut tyydyttävän vastauksen tutkimuskysymykseeni.

Tässä tutkimuksessa tekemieni laskelmien perusteella näyttää siltä, että seuraavat piirteet erottavat erikoiskielen yhdyssanoja yleiskielen yhdyssanoista:

- 1) Yhdyssanojen määrä (8.2).** Aluksi käsittelin aineistojani ennen yhdyssanojen erottamista omaksi aineistokseen, sillä tahdoin selvittää aineistojeni sanatyypijakauman ja erityisesti yhdyssanojen määrän niissä. Erilaisissa erikois- (esim. Setälä 1995: 24; Pentikäinen 1999: 261–262; Pitkänen 2008: 199) ja yleiskielestä (Saukkonen 1973: 338; Vesikansa 1989: 213; ISK 2004: 170) tehdyissä laskelmissa on jo aiemmin osoitettu, että yhdyssanat ovat yleisin sanatyypikummassakin kielimuodossa, ja yhdyssanojen määrästä esitettyjen prosenttilukujen perusteella on näyttänyt siltä, että yhdyssanat olisivat erikoiskielessä vielä yleiskieltäkin yleisempiä. Teorian tasolla myös erikoiskielen sanoille asettamien erityisvaatimusten (erityisesti kyky heijastaa käsitejärjestelmiä) vuoksi yhdyssanojen voidaan olettaa olevan erikoiskielessä yleisempiä kuin yleiskielessä. Myös oma tutkimukseni osoittaa, että yhdyssanat ovat yleisin sanatyypipi sekä erikois- että yleiskielessä ja että yhdyssanat ovat erikoiskielessä vielä keskeisempiä kuin yleiskielessä. Yhdyssanojen suuri määrä voidaan näin ollen katsoa sellaiseksi rekisteripiirteeksi, joka erottaa erikoiskielten sanastoa yleiskielten sanastosta.
- 2) Sanaluokka (8.4).** Suurin osa suomen sanoista on nomineja. Erityisesti yhdyssanoissa nimeävät substantiivit ovat suurena enemmistönä (Saukkonen 1973: 338). Lisäksi termeistä suurin osa on substantiiveja, vaikka adjektiivit ja verbit sopisivat tarkoitukseen periaatteessa yhtä hyvin (Haarala 1981: 18). Tämän vuoksi oletin jo hypoteeseissani, että substantiivit olisivat enemmistö kummassakin tutkimassani kielimuodossa mutta että niitä olisi vielä enemmän erikoiskielessä. Oletukseni osui oikeaan, mutta silti mielestäni oli hieman yllättävää, että kaikki erikoiskielisen aineistoni yhdyssanat olivat substantiiveja. Uskoakseni erikoiskielissä saattaa olla myös yksittäisiä muihin sanaluokkiin kuuluvia yhdyssanoja, mutta tutkimukseni perusteella näyttää siltä, että lähes kaikki erikoiskielen yhdyssanat ovat substantiiveja. Substantiivit muodostavat toki valtaosan myös

yleiskielen yhdyssanastosta, mutta erikoiskielessä tendenssi on vielä sen verran selvempi, että yhdyssubstantiivien suurta määrää ellei jopa yksinomaisuutta voidaan pitää erikoiskielen yhdyssanaston rekisteripiirteenä.

3) Muodosteiden pituus (8.5). Tutkimukseni alkuhypoteeseissa oletin, että erikoiskielen yhdyssanat ovat yleiskielen yhdyssanoja pidempiä, sillä erikoiskielen sanastolle on ominaista tarkkuus, joka saattaa usein johtaa pidempiin ilmauksiin (esim. Haarala 1981: 15; 1989: 269). Oletamus erikoiskielen yhdyssanojen pituudesta osui oikeaan, sillä aineistojeni perusteella erikoiskielen yhdyssanat ovat yleiskielen yhdyssanoja pidempiä niin merkkimäärältään kuin leksikaalisten osien määrältäänkin. Leksikaalisten osien suurempi määrä erikoiskielisessä sanastossa voi johtua erikoiskielen tarpeesta heijastaa sanastoissa käsitejärjestelmiä, jolloin kaikkien tarpeellisten merkityspiirteiden sisällyttäminen sanaan tekee yhdyssanoista pitkiä. Useat leksikaaliset osat puolestaan lisäävät muodosteen merkkimäärää. Tutkimukseni perusteella erikoiskielen yhdyssanaston rekisteripiirteenä voidaan pitää yleiskieltä pidempiä muodosteita.

4) Yhdyssanat, lyhenteet ja prefiksinkaltaiset muodot yhdysosina (8.6). Olen jo edellä todennut aineistoni osoittavan, että yhdyssanat ovat erikoiskielessä yleisempiä kuin yleiskielessä. Lisäksi sekä oma aineistoni että muiden tutkijoiden (esim. Pitkänen 2008: 127) huomiot osoittavat myös lyhenteiden olevan erikoiskielessä yleiskieltä suositumpia. Aineistojeni perusteella sekä yhdyssanat että lyhenteet näyttävät olevan erikoiskielessä yleiskieltä suositumpia myös yhdysosan osina, kuten oletin tutkimuksen alussa esittämässäni hypoteeseissakin. Yhdyssanojen käyttö yhdysosina on tietysti sidoksissa edellä mainitsemaani erikoiskielen yhdyssanojen pituuteen. Myös lyhenteiden käyttö yhdysosina näyttää liittyvän sanojen pituuteen, sillä vaikka lyhenteitä kehoitetaan yleensä välttämään termistössä, niiden avulla voidaan kuitenkin välttää muuten joskus varsin pitkiksi ja monilekseemisiksi muodostuvia yhdyssanoja. Lisäksi kirjainlyhenteiden yleisyys näyttää olevan jollain tapaa sidoksissa tekniseen sanastoon. Yhdysosina toimivien yhdyssanojen ja kirjainlyhenteiden suurta määrää voidaan tutkimukseni perusteella pitää erikoiskielen yhdyssanaston rekisteripiirteenä.

Sen sijaan niin vieraat kuin kotoisetkin prefiksinkaltaiset yhdyssosat olivat aineistossani huomattavasti harvinaisempia erikois- kuin yleiskielessä. Yksiselitteistä syytä tähän en löytänyt, mutta piirre voi johtua esimerkiksi erikoiskielelle ominaisesta vieraan aineksen välttämisestä tai halusta määritellä käsitteet omana itsenään eikä esimerkiksi vastakohtasuhteessa toiseen käsitteeseen. Myös prefiksinkaltaisten yhdyssosien harvinaisuutta voidaan pitää erikoiskielen rekisteripiirteenä.

Tutkimukseni perusteella erikoiskielen yhdyssanastossa voidaan muodosteiden määrän ja rakenteen osalta havaita ainakin neljä sellaista rekisteripiirrettä, jotka erottavat ne yleiskielen yhdyssanastosta: 1) yhdyssanojen määrä on erikoiskielessä yleiskieltä suurempi, 2) erikoiskielen yhdyssanat ovat yleiskielen yhdyssanoja useammin substantiiveja, 3) erikoiskielen yhdyssanat ovat keskimäärin pidempiä kuin yleiskielen yhdyssanat ja 4) erikoiskielen yhdyssanat sisältävät yleiskielen yhdyssanoja useammin valmiita yhdyssanoja ja lyhenteitä ja harvemmin prefiksinkaltaisia yhdyssosia.

8.8.2 Erikois- ja yleiskielen yhdyssanaston yhteiset piirteet

Vaikka löysin tutkimuksessani eroja erikoiskielen ja yleiskielen yhdyssanojen rakenteen väliltä, erot osoittautuvat lopulta pienemmiksi, kuin olin aluksi olettanut. Alun hieman liiankin rohkeissa hypoteeseissani oli myös se puute, että en huomioinut niissä tarpeeksi yhtäläisyyksiä, joita tutkimani kahden kielimuodon välillä on. Koska erikoiskieli perustuu yleiskieleen ja molemmissa käytetään pitkälti samoja sananmuodostuskeinoja, yhtäläisyydet ovat tietysti odotuksenmukaisia. Aineistoissani havaitsemisiani yhtäläisyyksissä yllättävää on kuitenkin se, kuinka homogeenistä ajankohtainen yhdyssanastomme lopulta tuntuu olevan sekä erikois- että yleiskielessä niin kielimuotojen sisällä kuin niiden välilläkin. Yleiskielessä variaatiota näyttää olevan jonkin verran erikoiskieltä enemmän, mutta siinäkin suurin osa yhdyssanoista rakentuu keskenään hyvin samankaltaisesti. Tutkimukseni perusteella olisinkin valmis väittämään, että vaikka esimerkiksi eri yhdyssanatyyppeihin kuuluvia uusia muodosteita yhä varmasti syntyy, ne ovat niin marginaalisia, että ne eivät välttämättä tule edes näkyviin oman työni kaltaisissa pienen otoksen tutkimuksissa. Vaikka esimerkiksi useissa sanaston

kuvauksissa mainitaan, että tyypit ovat harvinaisia, kuvaukset kuitenkin tavallaan vääristävät käsitystämme sanaston rakenteesta, sillä niissä marginaaliset tyypit saavat helposti jopa enemmän huomiota kuin yleiset ”itsestään selvät” tyypit.

Vaikka nimenomaan rekisteripiirteet erottavat erikoiskielen yhdyssanaston yleiskielen yhdyssanastosta, myös yleiskielen kanssa yhteiset rakennepiirteet ovat tärkeitä erikoiskielen yhdyssanastoa määrittäviä ominaisuuksia. Tutkimuksessani kävi ilmi, että erikois- ja yleiskielen yhdyssanastoa yhdistävät ainakin seuraavat tekijät:

- 1) Yhdyssanatyypit (8.3).** Tutkimuksen alussa esittämissäni hypoteeseissa oletin, että suurin osa kummankin aineistoni yhdyssanoista olisi perustyyppisiä määrittäisyhdyssanoja mutta että molemmista löytyisi myös muihin yhdyssanatyyppeihin kuuluvia yhdyssanoja. Aineistoja tarkastellessani havaitsin kuitenkin, että kaikki aineistojeni sanat kuuluvat perustyyppisiin määrittäisyhdyssanoihin. Aineistojeni ulkopuolelta poimimani esimerkit kuitenkin osoittavat, että myös muihin yhdyssanatyyppeihin kuuluvia muodosteita syntyy yhä, joskin ne ovat ilmeisen marginaalisia sekä erikois- että yleiskielen uudessa sanastossa. Tämän tutkimuksen perusteella ei voida olettaa, että määrittäisyhdyssanat olisivat yleisempiä jommassakummassa tutkimassani kielimuodossa.
- 2) Yhdyssubstantiivien määriteosan muoto (8.7).** Koska erikoiskielisen aineistoni kaikki yhdyssanat ovat substantiiveja, tarkastelin määriteosan muodon kannalta pelkkiä substantiiveja myös yleiskielen aineistoni osalta. Hypoteeseissani olin oletanut, että suurin osa molempien aineistojen määriteosista olisi nominatiivimuotoisia mutta että nominatiivialkuisuus saattaisi olla hieman yleisempää erikoiskielisissä yhdyssanoissa. Muissa muodoissa olevien määriteosien yleisyydessä en arvellut olevan juuri eroa. Hypoteesini osui sikäli oikeaan, että nominatiivi todella oli ylivoimaisesti yleisin määriteosan muoto molemmissa aineistoissani. Nominatiivimuotoisia määriteosia ei kuitenkaan ollut erikoiskielessä sen enempää kuin yleiskielessäkään, ja määriteosien muotojakauma muistutti vertailemissani aineistoissa myös muuten toisiaan. Hieman yllättävää oli kuitenkin nominatiivimuotoisten määriteosien valtava ylivoima. Nominatiivimuotoisten määriteosien lisäksi aineistoissani esiintyi

jonkin verran yhdysosamuotoisia määriteosia, mutta muiden sijamuotojen osuus jäi marginaaliseksi. Tutkimukseni perusteella näyttää siis siltä, että määriteosan muotojakaumassa ei ole juuri eroa erikois- ja yleiskielen yhdyssanastojen välillä. Asiaa tutkiessani tulin kuitenkin osoittaneeksi, että esimerkiksi genetiivimuotoisen määriteosan sisältävät yhdyssanat ovat jäämässä uudessa yhdyssanastossamme marginaaliin molemmissa tutkituissa kielimuodoissa.

Erikoiskielen yhdyssanojen ominaispiirteitä ovat edellisessä luvussa käsittelemieni niitä yleiskielen yhdyssanoista erottavien rekisteripiirteiden lisäksi erikois- ja yleiskielen yhdyssanastolle yhteiset piirteet. Tutkimukseni perusteella tällaisia piirteitä ovat 1) määritysyhdyssanojen ylivoima muihin yhdyssanatyyppeihin nähden ja 2) muiden kuin nominatiivi- ja yhdysosamuotoisten määriteosien harvinaisuus yhdyssubstantiiveissa.

9 Lopuksi: Tutkimuksen merkitys ja jatkotutkimuksen kohteet

Tutkimukseni tarkoitus on ollut osoittaa erikoiskielten erityisluonne omana kielimuotonaan tarkastelemalla erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen rakennetta. Löysin tutkimuksessani erikois- ja yleiskielen yhdyssanojen väliltä niin eroja kuin yhtäläisyyksiäkin, ja nähdäkseni tutkimustavoitteeni täyttyi. Valitsemani vertaileva tutkimusmetodi toimi hyvin.

Erikoiskielten tutkimus on perinteisesti keskittynyt tarkastelemaan käsitteenmuodostusta ja käsitejärjestelmiä. Viime vuosikymmeninä tutkimuksessa on alkanut nousta uusia suuntauksia, jotka ottavat myös lingvistiset näkökannat paremmin huomioon. Näissä suuntauksissa on yhdistelty esimerkiksi terminologian ja leksikologian teorioita. Mukaan on tullut myös uusia, aiemmin tarpeettomina tai jopa väärinä pidettyjä näkökulmia, kuten diakroninen (muutoksen huomioiva) ja kontekstit huomioiva näkökulma. Aiempaa tärkeämmäksi on tullut myös valmiiden sanastojen tarkastelu.

Oma tutkimukseni ei ole perinteinen vaan huomioi erikoiskielen tutkimuksen uudet tuulet moninaisesti. Tutkimuksen alussa esittämäni hypoteesit perustuivat aiempaan tutkimukseen ja niiden pohjalta tekemiini johtopäätöksiin. Monet tuloksistani olivat odotuksenmukaisia. Arvokkaiksi ne tekee käyttämäni näkökulma, joka osoitti aiempien tutkimusten perusteella pääteltävissä olleet asia tosiksi kahden keskenään vertailukelpoisen aineiston kautta. Tutkimukseni pohjana käyttämissäni aiemmissä tutkimuksissa on käsitelty joko erikoiskielen sanastoa yleisellä tasolla tai yhdyssanoja yleisesti suomen kielessä, mutta tekemäni vertailun kaltaista tutkimusta ei ole tehty aiemmin.

Tutkimuksessani kävi useassa kohdassa ilmi, että oma aineistoni ei sisällä kaikkia niitä sanatyyppejä, joita voidaan aineiston ulkopuolelta löytyneiden esimerkkien valossa pitää yhä produktiivisina. Uskoakseni aineistoni on kuitenkin kyllin kattava työni kaltaiseen kvantitatiiviseen tutkimukseen, jonka tarkoitus ei ole esittää kaikenkattavaa kuvausta suomen erikois- ja yleiskielen yhdyssanastosta vaan tuoda esiin erikoiskielen yhdyssanaston rekisteripiirteitä. Tutkimukseni tuo myös vastapainoa sanastonkuvauksille, joissa harvinaiset sanatyypit saattavat joskus saada suhteettoman suuren osan huomiosta.

Odotuksenmukaisten tulosten lisäksi aineistoni paljastivat sekä erikois- että yleiskielen yhdyssanastosta myös yllättäviä piirteitä. Odottamattomat tulokset eivät koskeneet niinkään erikois- ja yleiskielen eroja vaan niiden yhtäläisyyksiä. Sekä erikois- että yleiskielen yhdyssanat osoittautuivat homogeenisemmäksi joukoksi, kuin perinteisten kaikki harvinaisetkin rakennetyypit huomioon ottavien sanaston kuvausten perusteella olisi voinut uskoa. Erityisesti erikois- ja yleiskielen yhtäläisyyksien ja sanaston homogeenisen rakenteen havaitsemisen myötä tutkimukseni toi esiin uutta tietoa myös yleiskielen yhdyssanojen rakenteesta. Mielestäni tutkimukseni osoitti, että myös yleiskielen yhdyssanat ja niiden rakenne kaipaavat vielä lisää tutkimusta. Mielenkiintoinen kohde olisi esimerkiksi omassa tutkimuksessa marginaalisiksi osoittautuneiden yhdyssanatyypien määrän kartoittaminen suuremmasta aineistosta.

Erikoiskielen kannalta kiinnostavia jatkotutkimuksen kohteita olisi eri erikoiskielen vertailu samankaltaisesta näkökulmasta, jota olen käyttänyt tässä tutkimuksessa. Näkökulmaan voisi liittää myös uusia tutkimuskysymyksiä. Omassa tutkimuksessani en ole

rajauksen ja aineiston laadun takia voinut tarkastella esimerkiksi lainaperäisen (sekä lainasanat että käännöslainat) sanaston määrää tai toistuvia yhdysosia erikois- ja yleiskielen yhdyssanastossa. Myös yhdyssanastojen rakenteen analyysia voisi vielä syventää ottamaan huomioon esimerkiksi kaikki määriteosien mahdolliset sanatyypit. Mielenkiintoista olisi tietysti vertailla erikois- ja yleiskieltä tai eri erikoiskieliä myös muun sanaston kuin pelkkien yhdyssanojen osalta. Myös erikois- ja yleiskielten sanaston sekoittuminen ja ilmiön kielenkäyttäjille asettamat uudenlaiset vaatimukset kiehtovat minua tutkimuskohteena.

Lähteet

Aineistolähteet:

Terminfon termihakemistot. Sijainti: www.tsk.fi → Termino → Termihakemistot (tarkka osoite 22.5.2009 www.tsk.fi/tsk/terminfon_termihakemistot_1994—2008-115.html). Käytetty 11.6.2008.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nykysuomen sanastotietokanta. Sijainti: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. Käytetty 9.9.2008.

Muut lähteet:

Aarela, Anne 1984: *Mies*-loppuiset yhdyssanat. Laud.¹³ Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Anttila, Hannes 1926: Vanhimpien lain-suomennosten oikeudenkäyntisanastoa. Laud. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Bauer, Laurie 1983: *English word-formation*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge.

Bjongbacka, Susanna 1986: Jääkiekkosanastoa. Laud. Finska institutionen vid Åbo Akademi, Åbo.

Cabré, M. Teresa 1995: On Diversity and Terminology. *Terminology: international journal of theoretical and applied issues in specialized communication* 2:1. John Benjamins Publ. Company, Amsterdam. P. 1– 16.

Coseriu, Eugenio 1971: *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze*. 2., verbesserte Auflage. Spangenberg KG, Tübingen.

——— 1975: *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*. Internationale Bibliothek für allgemeine Linguistik; Bd. 2. München.

¹³ Lyhennettä *laud.* on käytetty viittaamassa sekä laudaturtutkielmiin että -töihin.

Deltcheva, Veronika 1995: Alisteisten yhdyssubstantiivien rakennetyypeistä ja niiden käytöstä suomen, unkarin ja bulgarian kielessä. *XXI kielitieteen päivät Oulussa 6.–7.5.1994*. Toim. Riitta Kataja & Kristiina Suikkari. Oulun yliopisto, Oulu. S. 15–24.

Elomaa, Marjatta 1984: Suomen kielen sähkötekniillisen termistön muutoksia 20 vuoden aikana. *Erikoiskielet ja käännteoria: Vakki-seminaari IV, Vöyri 28.–29.1.1984*. Vaasan korkeakoulu, Vaasa. S. 7–16.

Erikois- ja ammattikielten teoriaa ja käytäntöä. Erikois- ja ammattikiellet VAKKI-symposiumeissa 1983–1999. Toim. Antero Niemikorpi 1999. Vaasan yliopiston julkaisuja, Selvityksiä ja raportteja 49. Vaasan yliopisto, Vaasa.

Fluck, Hans-Rüdiger 1996 [1976]: *Fachsprachen. Einführung und Bibliographie*. Fünfte, überarbeitete und erweiterte Auflage. A. Francke Verlag, Tübingen und Basel.

Haarala, Risto 1981: *Sanastotyön opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 16. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

— 1989: Sanat tiedon ja taidon palveluksessa. *Nykysuomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. WSOY, Helsinki. S. 259–275.

Hagkvist, Camilla 1999: Duodecimin selittävän sanakirjan lääketieteelliset termit ja termimääritelmät. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

Hakulinen, Auli & Ojanen, Jussi 1993: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. SKST 324. SKS.

Hakulinen, Lauri 1969: *Suomen sanaston käänöslainoja*. SKST 293. SKS.

— 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.

Hatikka = Hatikka-havaintopäiväkirjan nimistöluettelohaku. Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto, Helsinki. Sijainti: www.hatikka.fi/namelist.php. Käytetty 24.3.2009.

Heikkilä, Tarja 2008: *Tilastollinen tutkimus*. 7., uudistettu painos. Edita, Helsinki.

Heinonen, Tarja Riitta 2001: Harmaaturkit herkkusuut – bahuviirihit sanakirjassa ja kieliopissa. *Vir*. S. 625–634.

Helastie, Ilkka 1973: Suomen kielen *hepo* ja *hevonen* -sanat yhdyssanojen osina. Laud. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Hjort, Minna 2007: Kirošana vai voimasana ja muita karkeitä terminologisia pohdintoja. *Erikoiskielet ja käännteoria: Vakki-symposiumi XXIII, Vaasa 8.-9.2.2003*. Toim. Merja Koskela & Nina Pilke. Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 63–75.

Hoffmann, Lothar 1985: *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*. 2., verbesserte Auflage. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Horila, Tapio 1967: *1800-luvun geologiset uudissanat Antero Vareliuksen kielessä*. SKST 285. SKS.

Hytönen, Leena 1970: Eräiden yhdyssanojen semanttisella erottelulla mitatun merkityksen suhteista niiden osien merkitykseen. Laud. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Häkkinen, Kaisa 1987: Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdyssanoista. *SJ* 29. S.7–29.

— 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. SKS.

— 2004: *Linnun nimi*. Teos, Helsinki.

Häkkinen, Kaisa – Björkqvist, Pia 1991: Varhaisnykysuomen yhdyssanat. *SJ* 33. S. 31–55.

Hämäläinen, Anne-Maarit 1990: Tietotekniikan termistö Tekniikan Maailma -lehden kielessä. Laud. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Iisa, Katariina – Piehl, Aino 1992: *Virkakielestä kaikkien kieleen*. Vapokustannus, Helsinki.

Ikola Osmo 2005 [2001]: *Nykysuomen opas*. 4. painos. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. Turun yliopisto, Turku.

Immonen Tellervo 1984: Yhdyssanat Mika Waltarin romaanissa *Sinuhe egyptiläinen*. Laud. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

ISK = *Iso suomen kielioppi*. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004. SKST 950. SKS.

Israels, Britt 1991: Metsästysaseiden termistön kontrastiivista tarkastelua (suomi-ruotsi). Laud. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Helsinki.

Itkonen, Esa 2005: *Analogy as structure and process: approaches in linguistic, cognitive psychology, and philosophy of science*. J. Benjamins, Philadelphia.

Itkonen, Terho 1991: Osuvia yhdyssanoja. *Vir.* S. 102–104.

Kangasmaa-Minn 1981: Derivaatiopuun pudonnoiset. *Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3.–4.9.1981*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turun yliopisto, Turku. S. 29–34.

Kanervamäki, Heli 1996: Yhteen ja erikseen kirjoittamisen normiston kehitys 1900-luvulla. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Kanttonen, Marja 1989: Suomenkieliseen tietoyhteiskuntaan - atk-termien tarkastelua. Laud. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Kapiala, Ulla-Helena 2003: *Voiko mielenterveyden häiriöitä ymmärtää ja nimetä? Psykiatria ja sen diagnoosinimikkeet*. Acta Wasaensia 121. Kielitiede 25. Vaasan yliopisto, Vaasa.

Karihalme, Oili 1996: *Muotoilun teoriasanaston termistyminen*. Acta Wasaensia 51, Kielitiede 10. Vaasan yliopisto, Vaasa.

Karlsson, Fred 1983: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Kasvio, Maija 2005: Arkkitehtuurin kieli. Erään taidealan ammattikielen tarkastelu. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Kaukola, Tuula 1997: Yhdyssanat suomalaisessa lastenkirjallisuudessa. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Kauppinen, Sinikka 2008: TranSmart-käännösohjelman virheanalyysi ja sanaston vaikutus virhemääriin ja -tyyppeihin. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Keinänen, Jussi 2008: "Sinne se tulee kessujämä alle". Tunturipyörä Oy:n mopediin varaosatermistö. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Kerge, Krista 1990: Liitsõna. Mõisteid ja seoseid. *Soome-eesti kontrastiivseminar, Tallinn 1988*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Ühiskonnateaduste osakond, Tallinn.

Kielitoimiston sanakirja. 1. CD-ROM-painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 132/2004. Kielikone Oy, Helsinki.

Kivikari, Riitta 1990: Tutkinonuudistuksen vaikutus korkeakoulututkintoja koskevaan termistöön ja käsitteistöön. Laud. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Koivisto, Tanja 1992: Yhdyssanat iltapäivälehtien otsikoissa. Laud. Finska institutionen vid Åbo Akademi, Åbo.

Koivusaari, Anneli 2004: Ylioppilaskokelaiden yhdyssanataito. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Koivusalo, Esko 1972: Onko tehtävä luun- vai ydinsiirto? *Vir.* S. 500-501.

—— 1979: Mitä yleiskieli on? *Vir.* S. 216–221.

Koselleck, Reinhart 1985: Begriffsgeschichte and Social History. *Futures Past. On the Semantics of Historical Time.* The MIT Press, Cambridge, Massachusetts. P. 73–91.

—— 2002: *The practice of conceptual history: timing history, spacing concepts.* Stanford University Press, Stanford, California.

Koski, Mauno 1978a: Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turun yliopisto, Turku. S. 100–128.

—— 1978b: Suomen sananjohdon perustyypit. *Papers from the Conference on General Linguistics Seili 24.–25.8.1978.* Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 2. Turun yliopisto, Turku. S. 103–118.

—— 1981: Mitä leksikaalistuminen on? *Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3.–4.9.1981.* Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turun yliopisto, Turku. S. 5–28.

—— 1982: *Suomen johto-opin morfologiaa.* Fennistica 4. Finska institutionen vid Åbo Akademi, Åbo.

Kostera, Paul 1985: *Vastineenmuodostuksesta.* Kielitieteellisiä tutkimuksia 4. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Koukkunen, Kalevi 1990: *Atomi ja missi: vierassanojen etymologinen sanakirja.* WSOY, Helsinki.

—— 1992: Matematiikka vai suuretiede? Suomen kielen matemaattisen sanaston muotoutuminen ja vakiintuminen. Lisensiaatintutkimus. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Kudashev, Igor 2007: Terminography vs. Lexicography Opposition Revisited. *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet: Vakki-symposium XXVII, Vasa 9.–10.2.2007*. Red. Nina Niemelä och Esa Lehtinen. Vasa universitet, Vasa. S. 157–166.

Kytömäki, Leena 1977: Suomen verbijohdosten generointia. Lisensiaatintyö. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius 2003. Vastapaino, Tampere

Kääntä, Liisa 2007: Hiitistä häätöön – pelivihjeiden sanastollisia piirteitä. *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet: Vakki-symposium XXVII, Vasa 9.–10.2.2007*. Red. Nina Niemelä & Esa Lehtinen. Vasa universitet, Vasa. S. 167–176.

Laaksonen, Kaino 1984: Yhdyssanavirheet kuriin! *Vir.* S. 509–517.

Laine, Päivi 2007: *Suomi tiellä sivistyskieleksi. Suomenkielisen maantieteen sanaston kehittyminen ja kehittäminen 1800-luvulla*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 77, Turun yliopisto, Turku.

Laurén, Christer – Nordman, Marianne 1996: Sociologins teknolekt som förförelsens och auktoritetens språk. *Erikoiskielet ja käännösteoria: VAKKI-symposiumi XVI, Vöyri 10.-11.2.1996*. Toim. Detlef Wilske. Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 136–146.

Leppinen, Minna 1998: Lehden toimittajien ammattisanaston tarkastelua. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Lohtaja, Sirke 1994: Skuuttaa spinnua! Tutkimus suomalaisesta purjehdussanastosta. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Länsimäki, Maija 1988: Mallien osuudesta sanojen johtamisessa. *Vir.* S. 230–237.

Maailman lintujen suomenkieliset nimet. 2., uudistettu painos. R. A. Väisänen, H. Högmander, H. Björklund, L. Hänninen, M. Lammin-Soila, J. Lokki & V. Rauste 2006. BirdLife Suomi, Helsinki. Sijainti: www.birdlife.fi/lintuharrastus/nimisto. Käytetty 24.3.2009.

Maijala, Pekka 1973: Pohjois-Suomen uittosanastoa. Laud. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Malmivaara, Terhi 2003: Samperin puusilmä, ihmistä tarkoittavien bahuvriihdyssanojen merkitysrakenteen tarkastelua. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

— 2004: Luupää, puupää, puusilmä – Näkymiä sanamuodostuksen analogisuuteen ja bahuvihihydyssanojen olemukseen. *Vir.* S. 347–363.

Mattila, Leena 2001: Yhdyssanat peruskoulun maahanmuuttajaoppilaiden kirjoitelmissa. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Meriläinen, Päivi 1989: Kielitieteen termit ja termien suhteet "yleisessä suomalaisessa asiasanastossa". Laud. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Metsikkö, Taimi 1951: *Kirjasuomen opetus- ja koulusanastoa: Agricolasta vuoden 1866 kansakouluasetukseen*. SKST 53. SKS

Meyer, Ingrid 1992. Knowledge Management for Terminology-Intensive Applications: Needs and Tools. *Lexical Semantics and Knowledge Representation*. Eds. J. Pustejovsky & S. Bergler. Springer Verlag, Berlin. P. 21–37.

Mielikäinen, Aila 1977: Yhdyssanat ja sanaliitot sekaisin. *Vir.* S. 468.

Mikkola, Eino 1971: *Das Kompositum: Eine vergleichende Studie über die Wortzusammensetzung im Finnischen und in den indogermanischen Sprachen I: Der Anteil der Komposita an der Sprache des modernen Romans*. 2. painos. Sprache und Denken: Finnische Beiträge zur Philosophie und Sprachwissenschaft V, Helsinki.

Mikone, Eve 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. SKST 879. SKS.

Multanen, Eeva 1991: Metsäprofeetasta volyymiajatteluun. Tilapäisten yhdyssubstantiivien semantiikkaa. Laud. Suomen kielen laitos, Tampereen yliopisto, Tampere.

Munukka, Liisa 1990: Kalevalan ja Kantelettaren bahuvihihikompositumit. Laud. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Myking, Johan 2005: Terminologi og språktypologi. *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XXV, Vöyri 12.–13.2. 2005*. Toim. Karita Mård-Miettinen & Nina Niemelä. Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 205–213.

Mäkelä, Sanna 2000: Elias Lönnrotin käyttämän lääketieteellisen sanaston tausta ja säilyminen nykypäiviin. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Mäkisalo, Jukka 2000a: *Grammar and experimental evidence in Finnish compounds*. Studies in languages 35. Joensuun yliopisto, Joensuu.

—— 2000b: Miten yhdyssanat ovat leksikon ja kieliopin rajapinnalla? Väitöksenalkajaisesityelmä Joensuun yliopistossa 21. kesäkuuta 2000. *Vir.* S. 576–579.

Nenonen, Marja 2002: Idiomit ja leksikko: lausekeidiomien syntaktisia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 29. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Niemikorpi, Antero 1983: Taajuussanasto ja ammattikielien. *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-seminaari III, Vöyri 29.–30.1.83.* Vaasan korkeakoulu, Kielten laitos, Vaasa. S. 21–36.

—— 1991: *Suomen kielen sanaston dynamiikkaa.* Acta Wasaensia 26, Kielitiede 2, Vaasan yliopisto, Vaasa.

—— 1996: *Liekepostista tuikeilmaisimeen ja sulhasesta kuraenkeliin. Erikoiskielten rakenteellisesta ja tyylillisestä vaihtelusta.* Vaasan yliopiston julkaisuja, Tutkimuksia 213, Kielitiede 34. Vaasan yliopisto, Vaasa.

Niinimäki, Anneli 1991: Yhdyssanojen hahmotus ja oikeinkirjoitus peruskoulun päättävien oppilaiden teksteissä. Lisensiaatintyö. Suomen kielen laitos, Tampereen yliopisto, Tampere.

Nikanne, Osmo 1971: "Sanan käyttötapa". Lisää yhdyssanan attribuutista. *Vir.* S. 112–114.

NES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja.* WSOY, Helsinki.

Nisäkäsanimistö = Maailman nisäkkäiden suomenkieliset nimet. Heikki Henttonen, Ilkka Koivisto, Seppo Lahti, Juhani Lokki, Petri Nummi, Erkki Pankakoski & Juha Valste. Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsinki 2008. Sijainti: www.fmnh.helsinki.fi/luonto/nimet/nisakkaat/nisakasnimisto.xls. Käytetty 24.3.2009.

NS = *Nykysuomen sanakirja I–IV* (1951–1961). Valtion toimeksiannosta teettänyt SKS. WSOY, Porvoo.

Nuopponen, Anita 2004: Teetä ja terminologiaa. *Erikoiskielet ja käännösteoria: VAKKI-symposiumi XXIV, Vaasa 7.–8. 2.2004.* Toim. Merja Koskela & Nina Pilke. Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 222–232.

Nurmi, Marika 2001: Peruskoulun yhdeksäsluokkalaiset sivistyssanojen ymmärtäjinä. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Nylund Åsa 1988: Kouluratsastuksen termien kontrastiivinen tarkastelu (suomi-ruotsi). Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

Närvänen, Mari 1991: Viron adverbillisten yhdysverbien suomentaminen. Laud. Suomen kielen laitos, Joensuun yliopisto, Joensuu.

Ojansuu, Heikki 1908: Muutamia omituisia yhdyssanoja. *Vir.* S. 103–104.

Olthuis, Marja-Liisa 2007: *Inarinsaamen lajinnimet: lintujen ja sienten kansannimitysten historiaa ja oppitekoisten uudisnimien muodostuksen metodiikkaa*. Anarâškielâ servi, Ivalo.

Paalanen, Piila 1998: Sairaanhoidtajien ammattisanasto. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Tampereen yliopisto, Tampere.

Pajula, Paavo 1955: *Ensimmäinen lainsuomennos: lisiä suomalaisen lakikielen varhais historiaan*. SKST 246. SKS.

— 1960: *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. WSOY, Porvoo.

Pakkanen, Pirjo 1994: Suomen kielen ratsastussanastoa. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Palm Helena 2005: Terminologiarbetet inom Landstingens biobanksprojekt. *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XXV, Vöyri 12.–13.2. 2005*. Toim. Karita Mård-Miettinen & Nina Niemelä. Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 281–289.

Palonen, Sari 1993: Saarnakielen yhdyssubstantiiveista ja substantiivijohdoksista. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Pantermöller, Marko 2003: *Zur orthographischen Integration von Fremdwörtern im Finnischen*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 60. Band 60. Wiesbaden, Harrassowitz

Pasanen, Päivi 2004: ”Roskaisia”, sanoi terminologi koneella poimituista termeistä. *Erikoiskielet ja käännösteoria: VAKKI-symposiumi XXIV, Vaasa 7.–8. 2.2004*. Toim.: Merja Koskela & Nina Pilke. Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 243–251.

Peltokorpi, Pauliina 2002: Kirjasuomen vanhoja taudinnimiä ja kansanuskomuksia niiden taustalla. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Peltonen, Päivi 1998: Luonnonmaantieteen suomenkielisen termistön muotoutuminen ja vakiintuminen. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Pentikäinen, Ritva 1998: Henkilöstöhallinnon termistö. Teoreettis-rakenteellinen tarkastelu. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

—— 1999: Vallan kieli kiinnostaa – tarkasteltavina henkilöhallinnon termit. *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XIX, Vaasa 13.–14.2.1999*. Toim. Rune Ingo. Käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmä, Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 255–264.

Penttilä, Aarni 1963 [1957]: *Suomen kielioppi*. 2., tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.

Pihkala, Teija 2001: Sosioterminologia: lyhyt oppimäärä. *Terminfo* 1. S. 6–7.

Pilke, Nina 1999: Mitä täsmällistä on täsmäkuivaimessa? *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XIX, Vaasa 13.–14.2.1999*. Toim. Rune Ingo. Käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmä, Vaasan yliopisto, Vaasa. S. 277–288.

Pitkänen, Kaarina 2008: *Suomi kasvitieteen kieleksi. Elias Lönnrot termistön kehittäjänä*. SKST 1164. SKS.

Porter, Gerald 2000: Narratives of the self – terminology in traditional culture. *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XX, Vaasa 11.-13.2.2000*. Toim. Päivi Jauhola, Outi Järvi & Detlef Wilske. Käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmä, Vaasan yliopisto, Vaasa. S.330–340.

Pulkkinen, Liisa 1982: Yhdyssanat tietokirjallisuuden kielessä. Laud. Suomen ja saamen kielen laitos, Oulun yliopisto, Oulu.

Pulkkinen, Paavo 1972: *Nykysuomen kehitys*. Tietolipas 72. SKS.

—— 1980: Väkinäinen yhdyssana vai sujuva sanaliitto? *Vir*. S. 179–181.

Puurunen Katri 1995: Yhdyssanat lukiolaisten kirjoitelmissa. Norminmukaisuus ja normista poikkeaminen. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Pöyri, Marika 2006: Havaintoja ratsastuksen ammattislangista. Pilotti laskeutuu Rivieraan. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Rahtu, Toini 1984: Suomen nominaalkuiset yhdysverbit. *Vir*. S. 409–430.

Rajakallio, Riitta 1995: Suomalaisen atk-sanaston kehitys 1960-luvulta 1990-luvulle. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Rautaoja, Maija 1953: Yhdyssanat Aleksis Kiven "Seitsemässä veljeksessä". Laud. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Riggs, Fred W. 1991: Nomenclators: A New Kind of Information Service. *International Classification*. 1991, vol. 18, no. 2. S. 110–121.

Rintala, Päivi 1985: Eräät deverbaaliset substantiivityypit suomessa ja virossa. *Lähivertailuja. Suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Mekrijärvellä 2.–3.5.1985*. Toim. Hannu Remes. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 24. Turun yliopisto, Turku. S. 52–82.

Rintala, Suvi 2001: Mitä on musiki? 1800-luvun musiikkiterminologian merkityskenttien analyysiä. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Tampereen yliopisto, Tampere.

Rudbacka, Cajsa 1986: Metsätalouden ja luonnonsuojelun termien kontrastiivinen tutkimus. Laud. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

Räisänen, Alpo 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. *Vir.* S. 321–344.

Sadeniemi, Matti 1942: Nominatiivi - genetiivi? *Vir.* S. 197–201.

— 1955: Pölysidottu tie. *Vir.* S. 299–300.

Sager, Juan C. 1990: *A Practical Course in Terminology Processing*. John Benjamins, Amsterdam

Sajavaara 1989: Vierassanat. *Nykysuomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. WSOY, Helsinki. S. 64–109.

Sanastotyön käsikirja: soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät. Toim. Tekniikan sanastokeskus r.y 1988. TSK 14, SFS-käsikirja 50. Suomen standardisoimisliitto SFS, Helsinki.

Saukkonen, Pauli 1973: Suomen kielen yhdyssanojen rakenne. *Commentationes Fennougricae in honorem Erkki Itkonen sexagenarii die XXVI mensis aprilis anno MCMLXXIII*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 150. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki. S. 332–339.

Savinainen, Miia 2005: Tietotekniikan termien alkuperä suomen kielessä: merkityksen merkitys terminmuodostuksessa. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Schellbach, Ingrid 1964: *Die Bahuvrihi-Komposita in der alten finnischen Volksdichtung*. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki.

Schippa, Thea 1992: *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Niemeyer, Tübingen.

Seppänen, Lauri 1981: Nominaalikompositumien semantiikkaa. *Sananmuodostuksen ongelmia. Seminaari Seilissä 3.–4.9.1981*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 7. Turun yliopisto, Turku. S. 69–82.

Setälä, Ritva 1995a: Termien rakenne ja polyseemisyys Erik Allardtin oppikirjassa *Sosiologia I*. Laud. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

— 1995b: Termisanojen polyseemisyys Erik Allardtin oppikirjassa *Sosiologia. XXI kielitieteen päivät Oulussa 6.–7.5.1994*. Toim. Riitta Kataja & Kristiina Suikkari. Oulun yliopisto, Oulu. S. 243–253.

Sivula, Sari 1998: Pesäpallosanaston semanttis-pragmaattista analyysia. Pro gradu. Suomen kielen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

SJ = *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

Skog-Södersved, Mariann & Malmqvist, Anita 2007: Vad är ett idiom? Om definitioner, terminologi och typologi. *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet: Vakki-symposium XXVII, Vasa 9.-10.2.2007*. Red. Nina Niemelä & Esa Lehtinen. Vasa universitet, Vasa. S. 317–327.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.

Suomalainen, Juha 1990: Pielisjoen uittosanaston ominaispiirteitä - tutkittavana 205 uittotermiä. Laud. Suomen kielen laitos, Joensuun yliopisto, Joensuu.

Suomen kielen perussanakirja. 1990–1994. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Suonuuti, Heidi 2006: *Sanastotyön opas*. Sanastokeskus TSK, Helsinki.

TEPA = Sanastokeskus TSK:n termipankki. <http://www.tsk.fi/tepa>.

Temmerman, Rita 2000: *Towards New Ways of Terminology Description. The sociocognitive-approach*. John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.

Teperi, Anna 2008: *Vanhan rakentajan sanakirjan* sanaston rakenne sekä turkulaisten rakennusalan työntekijöiden ammattisanaston tuntemus ja käyttö. Pro gradu. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Turun yliopisto, Turku.

Terminologian sanasto, 2006. TSK 36. Sanastokeskus TSK, Helsinki. Saatavissa myös verkko-osoitteesta www.tsk.fi/tiedostot/pdf/TerminologianSanasto.pdf.

Träsk, Ullamaj 1984: Kontrastiivinen tutkimus suomen- ja ruotsinkielisistä nahkonnan termeistä. Laud. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

TSK = Sanastokeskus TSK:n internetsivu osoitteessa www.tsk.fi. Käytetyt alisivut:

- Asiakkaat = www.tsk.fi/tsk/asiakkaat-31.html. Käytetty 24.11.2008.
- Kela = www.tsk.fi/tsk/kelan_terminit-260.html. Käytetty 26.11.2008.
- Pankki/Etusivu = www.tsk.fi/bank/index_fi.html. Käytetty 20.5.2009.
- Pankki/Toimintatapa = www.tsk.fi/tsk/pankkisanasto/toimintatapa-286.html. Käytetty 26.11.2008.
- Sanastokeskus TSK ry = www.tsk.fi/tsk/sanastokeskus_tsk_ry-29.html. Käytetty 24.11.2008.
- Sanastotyö - mitä, miksi ja kenelle? = www.tsk.fi/tsk/sanastotyö_-_mitä_miksi_ja_kenelle%3F-8.html. Käytetty 24.11.2008.
- Sanastotyön kehittäminen ja standardisointi = www.tsk.fi/tsk/sanastotyön_kehittäminen_ja_standardisointi-63.html. Käytetty 12.5.2009.
- Terminfo = www.tsk.fi/tsk/terminfo-71.html. Käytetty 24.11.2008.
- Termitalkoot/Esittely = www.tsk.fi/tsk/termitalkoot/esittely-275.html. Käytetty 12.5.2009.

Tunkelo, E. A. 1907: Vierasperäiset sanat. *Vir.* 53–89.

— 1916: Vähäisen kielemme yhdyssanoista. *Vir.* S. 104–108.

— 1937: Keskuslämmityshuone. *Vir.* S. 463.

Tuomi, Tuomo 1989: Yleiskielemme murrepohjainen sanasto. *Nyky-suomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. WSOY, Helsinki. S. 28–56.

Turunen, Aimo 1974: Eräitä Kalevalan yhdyssanoja ja niiden taustaa. *Sampo ei sanoja puutu. Matti Kuusen juhlakirja*. Toim. Pertti Virtaranta. Kalevalaseuran vuosikirja 54. WSOY, Porvoo.

Vaittinen, Tanja 2003: Vanhan kirjasuomen yhdysverbit. *SJ* 45. S. 45–66.

— 2007: Mikael Agricolan teosten yhdysadjektiivit. *Vir.* S. 523–542.

Vakki = Vaasan yliopiston käännösteorian, ammattikielten ja monikielisuuden tutkijaryhmän internetsivu osoitteessa <http://lipas.uwasa.fi/hut/vakki/>. Käytetyt alisivut:

- Julkaisut = <http://lipas.uwasa.fi/hut/vakki/julkaisut.php3>. Käytetty 24.11.2008.

- Symposiumit = <http://lipas.uwasa.fi/hut/vakki/symposiumit.php3>. Käytetty 24.11.2008.
- Yhdistyksen toiminta = <http://lipas.uwasa.fi/hut/vakki/toiminta.php3>. Käytetty 24.11.2008.

Vanhatalo, Pirkko 1998: Sanaliitto vai yhdyssana. Lisensiaatintyö. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

Vartiainen, Ritva 1976: Agricolan ajan uskonnollista termistöä. Eräitä keskeisiä adjektiiveja. Laud. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Vehkakoski, Tanja 2006: *Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä*. Jyväskylän yliopiston kirjasto, Jyväskylä.

Vehmas-Lehto, Inkeri 2006: Yläkäsite – määritelmien toimittamisen kulmakivi. *Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki symposiumi XXVI, Vaasa 11.–12.2.2006*. Toim. Esa Lehtinen & Nina Niemelä. S. 319 – 330.

— 2007: Puutavaralajeja ja kasvupaikkoja. Ongelmia käsitejärjestelmien ja määritelmien muodostamisessa. *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet: Vakki-symposium XXVII, Vasa 9.-10.2.2007*. Red. Nina Niemelä & Esa Lehtinen. Vasa universitet, Vasa. S. 340–351.

Vesikansa, Jouko 1977: *Johdokset*. Nykysuomen oppaita 2. WSOY, Helsinki.

Vesikansa, Jouko 1989: Yhdyssanat. *Nykysuomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. WSOY, Helsinki. S.213–258.

Wilkko, Esko 2005: Etuliitteiden ihmeellinen maailma. *Kielen matkassa multimediaan. Näkökulmia kääntämisen tutkimiseen ja opiskelemiseen*. Toim. Hilikka Yli-Jokipii. Käännöstieteen laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.

Vir. = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.

Vuorela, Ilona 1974: Yhdyssanat kaunokirjallisuudessa, radiokielessä ja vapaassa yleispuhekielessä. Laud. Suomen ja saamen kielen laitos, Oulun yliopisto, Oulu.

Weissenhofer, Peter 1995: *Conceptology in Terminology Theory, Semantics and Word Formation*. Termnet, Vienna.

Wikipedia: Arctic Ground Squirrel = http://en.wikipedia.org/wiki/Arctic_ground_squirrel. Käytetty 24.3.2009.

Wiktionary: Tavis = <http://fi.wiktionary.org/wiki/tavis>. Käytetty 24.3.2009.

Wärn, Carina 1986: Lasinpuhalluksen terminologiaa suomessa ja ruotsissa – kontrastiivinen tutkimus. Laud. Suomen kielen laitos, Vaasan yliopisto, Vaasa.

Wüster, Eugen 1970 [1939]: *Die internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*. Sprachforum. Beiheft Nr 2. Bouvier, Bonn.

Wüster, Eugen 1979: *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. Schriftenreihe der Technischen Universität Wien 8. Springer, Wien.

Liitteet

LIITE 1: Tutkimusaineisto

Tutkimusaineiston sanat ovat listassa aakkosjärjestyksessä. Kirjain sanan perässä ilmaisee, kumpaan osa-aineistoon sana kuuluu (E = erikoiskielinen aineisto, Y = yleiskielinen aineisto). Mikäli sanaa on käytetty esimerkkinä tutkimuksessa, sen perässä on mainittu sivunumero(t), jolla sana esiintyy.

2		<i>diplomaattimankeli</i>	Y
2G-puhelintekniikka 100	Y	<i>draft</i>	Y
2G-teknikka	Y	<i>DRM</i>	E
		<i>DVB-C-vastaanotin</i> 96	E
3		<i>DVB-S-vastaanotin</i>	E
3G-puhelin 104	Y	<i>DVB-T-vastaanotin</i>	E
<i>A</i>		<i>E</i>	
<i>absoluuttisen tuottotavoitteen rahasto</i>	E	<i>ekstensio</i> 76	E
<i>agrobisnes</i>	Y	<i>e-lasku</i>	E
<i>aineiston lukituspäivä</i> 78	E	<i>e-laskuosoite</i>	E
<i>aito kotiympäristö</i>	E	<i>e-laskuosoitteen ilmoittamispalvelu</i> 79	E
<i>aluetehokkuus</i>	Y	<i>e-laskupalvelusopimus</i> 96, 100	E
<i>ammattitauti</i>	E	<i>e-laskusopimus</i>	E
<i>antenniboksi</i>	E	<i>emootiobisnes</i>	Y
<i>antennivastaanotin</i>	E	<i>energiajaje</i>	Y
<i>asumisyksikkö</i>	Y	<i>ennusteura</i>	Y
<i>atelier</i> 74	Y	<i>e-opetus</i>	E
<i>automaattimetro</i> 103, 109	Y	<i>e-oppiminen</i> 104, 105	E
<i>avoin asiasanoitus</i> 65	E	<i>epädemokratia</i> 80, 95, 106, 108	Y
		<i>epäsymmetrinen</i> 46, 88, 105	Y
<i>B</i>		<i>erikoisala</i>	E
<i>beatbox</i> 74	Y	<i>erikoiskieli</i>	E
<i>beatboxata</i>	Y	<i>erisnimi</i> 106	E
<i>BIC</i>	E	<i>erottava käsitepiirre</i>	E
<i>BIC-koodi</i>	E	<i>erottava piirre</i>	E
<i>biotauko</i> 92, 108	Y	<i>EU-puhelu</i> 104	Y
<i>boxata</i>	Y		
<i>bränditutkija</i>	Y	<i>F</i>	
		<i>fetissikenkä</i>	Y
<i>C</i>		<i>Finvoice</i>	E
<i>chick-lit</i>	Y	<i>Finvoicen mukainen verkkolasku</i>	E
		<i>fyysinen työympäristö</i>	E
<i>D</i>			
<i>datan lukituspäivä</i>	E	<i>G</i>	
<i>digiboksi</i> 65	E	<i>grafeeni</i>	Y
<i>digisovitin</i>	E	<i>grid</i>	Y
<i>digitaalinen vastaanotin</i> 103	E	<i>gridata</i> 77	Y
<i>digivastaanotin</i> 103	E	<i>gridittyä</i> 76	Y

<i>H</i>		<i>K 13</i>	Y
<i>haarukkaaja</i> 96	E	<i>K 15</i>	Y
<i>happinaamari</i>	Y	<i>kaapeliboksi</i>	E
<i>happiviiksi</i>	Y	<i>kaapelivastaanotin</i>	E
<i>hawala</i> 74	Y	<i>kaksoisjohtajuus</i> 95, 108	Y
<i>hawaladar</i> 74	Y	<i>kansallispuisto</i>	E
<i>HDTV</i>	E	<i>keikkahoitaja</i> 97	Y
<i>hedge-rahasto</i>	Y	<i>keskiakseliperävaunu</i> 96, 100, 106	E
<i>hevemies</i> 92	Y	<i>keskipitkän koron rahasto</i>	E
<i>hevimörkö</i>	Y	<i>keskitetty työmarkkinasopimus</i>	E
<i>hevipariskunta</i>	Y	<i>kestävyyssvaje</i>	Y
<i>hevistelijä</i>	Y	<i>kesäliiga</i>	Y
<i>hevivaate</i>	Y	<i>keyythaastatella</i> 89	Y
<i>hiilitaakka</i>	Y	<i>kiihkokapitalistinen</i> 88	Y
<i>hintavakaus</i>	Y	<i>kiusalainen</i> 76	Y
<i>hoitovapaa</i>	E	<i>koepenkki</i>	E
<i>huijaussivu</i>	E	<i>koestusalusta</i>	E
<i>huippukokoontua</i> 89	Y	<i>koeympäristö</i> 80	E
<i>hummus</i> 74	E	<i>kokooja-oja</i>	E
<i>huoltovarmuus</i>	E	<i>koomakänni</i>	Y
<i>Huoltovarmuuskeskus</i>	E	<i>korkorahasto</i>	E
<i>huoltovarmuusmaksu</i> 99	E	<i>kortinlukijalla varustettu vastaanotin</i>	E
<i>Huoltovarmuusrahasto</i>	E	<i>korvakarkki</i>	Y
<i>hutva</i> 74, 103	Y	<i>koteloitua</i>	Y
<i>I</i>		<i>kotihoitaja</i>	Y
<i>IBAN</i>	E	<i>kotivara</i>	E
<i>ikinä</i> 77	Y	<i>kotoistus</i>	E
<i>ilmastokuorma</i>	Y	<i>kotouttaa</i>	E
<i>ilmastoselkäreppu</i>	Y	<i>kriittinen infrastruktuuri</i>	E
<i>indeksirahasto</i>	E	<i>kryoniikka</i> 76	Y
<i>infantilismi</i> 76	Y	<i>kryonisesti</i>	Y
<i>inhokkireaktio</i> 97	Y	<i>kuiva oksa</i>	E
<i>integroida</i>	E	<i>kuivatusoja</i>	E
<i>integroitu digitaalinen televisio</i>	E	<i>kultakuusi</i>	Y
<i>integroitu digitelevisio</i>	E	<i>kulttitalous</i>	Y
<i>integroitu digi-tv</i>	E	<i>kumopatakuusi</i> 101	Y
<i>integroitu televisio</i>	E	<i>kuntomylly</i>	Y
<i>integroitu tv</i>	E	<i>kuollut oksa</i>	E
<i>intensio</i> 76	E	<i>kuorma-ammus</i>	Y
<i>internet</i> 74	E	<i>kutoutua</i>	Y
<i>Internet-kiusaaminen</i>	E	<i>kyberinfrastruktuuri</i> 75	Y
<i>internetliittymä</i>	E	<i>kännykkäkiusaaminen</i> 89	E
<i>Internet-perustainen oppiminen</i>	E	<i>kännykkäkolehti</i>	Y
<i>internetpuhelu</i>	E	<i>kännykkätelevisio</i> 81	E
<i>internetpuhelupalvelu</i>	E	<i>kännykkä-tv</i> 81, 104	E
<i>IP-puhelu</i>	E	<i>käsité</i> 77	E
<i>IP-puhepalvelu</i>	E	<i>käsitéanalyysi</i>	E
<i>IPTV-vastaanotin</i>	E	<i>käsitéharmonisointi</i>	E
<i>J</i>		<i>käsitepiirre</i>	E
<i>Jeesus-puhelin</i>	Y	<i>käsitteen ala</i>	E
<i>johto-oja</i>	E	<i>käsitteen ekstensio</i>	E
<i>Joukkoliikennevirasto</i>	E	<i>käsitteen intensio</i>	E
<i>joukottaminen</i>	E	<i>käsitteen sisältö</i>	E
<i>Jumalan kone</i> 78	Y	<i>käyttäjätili</i>	E
<i>K</i>		<i>kääpiöplaneetta</i>	E
<i>K 11</i>	Y	<i>käärmekuusi</i>	Y
		<i>L</i>	
		<i>laajakuvatelevisio</i>	E

<i>laskun lukituspäivä</i>	E	<i>ohjattu asiasanoitus</i>	E
<i>latte</i>	E	<i>ojasto 77</i>	E
<i>leikkihalli</i>	Y	<i>olennainen käsitepiirre</i>	E
<i>lhc-hiukkaskiihdytin 104</i>	Y	<i>olennaispiirre</i>	E
<i>liittokohtainen sopimus</i>	E	<i>olla tötsyissä 78</i>	Y
<i>loikkaoppiminen 90</i>	Y	<i>olohuone 92</i>	Y
<i>lokalisointi 76</i>	E	<i>oppimateriaalin hallintajärjestelmä 79</i>	E
<i>lonkkarikko</i>	Y	<i>oppimisen hallintajärjestelmä</i>	E
<i>lujitettu 76</i>	E	<i>orkestraalinen</i>	Y
<i>lukupiiri-bestseller</i>	Y	<i>osaamistaso</i>	Y
<i>lukupiirikirja 100</i>	Y	<i>osakerahasto</i>	E
<i>luonnonuoma 110</i>	E		
<i>luottopakki</i>	Y	<i>P</i>	
<i>lyhenne</i>	E	<i>paikallinen sopimus</i>	E
<i>lyhyen koron rahasto</i>	E	<i>paljastuskirjallisuus 92</i>	Y
<i>lyhyt korkorahasto</i>	E	<i>palkkarambo</i>	Y
		<i>paskaduuni</i>	Y
<i>M</i>		<i>passiivi</i>	Y
<i>mansikkakuusi</i>	Y	<i>passiiviovi</i>	E
<i>massaulkoistus 80</i>	E	<i>PC-sovitin 104</i>	E
<i>matkapuhelinkiusaaminen 91</i>	E	<i>PC-vastaanotin 99</i>	E
<i>megaelokuva 107</i>	Y	<i>peippailla</i>	Y
<i>menestysveturi</i>	Y	<i>peniskirjallisuus</i>	Y
<i>merkitysavaruus</i>	Y	<i>perusvastaanotin</i>	E
<i>merkitystalous</i>	Y	<i>perälauta</i>	Y
<i>metsätuho 96</i>	E	<i>perävaunu</i>	E
<i>MHP-vastaanotin</i>	E	<i>PG 13 -ikäraja 79, 91, 96</i>	Y
<i>mikropuolue 106, 108</i>	Y	<i>piikkiluokka</i>	Y
<i> mobiilikiusaaminen</i>	E	<i>pikkuluokka</i>	Y
<i> mobiilitelevisio 81</i>	E	<i>pimukirjallisuus</i>	Y
<i> mobiili-tv 81, 104</i>	E	<i>pitkä korkorahasto</i>	E
<i> mobiili-VoIP</i>	E	<i>pitkän koron rahasto</i>	E
<i>monikulttuuristuminen 90, 92</i>	Y	<i>pizzasuomi</i>	Y
<i>monimuoto-opetus 95, 109</i>	E	<i>planeetta</i>	E
<i>monipalvelu 106</i>	E	<i>pläkkisuomi</i>	Y
<i>m-oppiminen</i>	E	<i>podcast-lähetys</i>	E
<i>multikulttuurisuus</i>	Y	<i>podcast-tallenne</i>	E
<i>mustamaalaja 87</i>	Y	<i>poddaus 76, 77</i>	E
<i>muutosvalmius</i>	Y	<i>polenta</i>	E
<i>mysteerinen</i>	Y	<i>poliittinen</i>	Y
		<i>propri</i>	E
<i>N</i>		<i>prostituoitu</i>	Y
<i>nahkanaamio</i>	Y	<i>psykososiaalinen työympäristö 88</i>	E
<i>nettikiusaaminen</i>	E	<i>puheposti</i>	E
<i>nettiviisumi</i>	Y	<i>pumppuluuru 79</i>	Y
<i>nimikikkailu</i>	Y	<i>punkkibussi</i>	Y
<i>nimistö</i>	E	<i>punkkihysteria</i>	Y
<i>nimitys</i>	E	<i>punkkirokote</i>	Y
<i>niskaoja</i>	E	<i>puoliperälauta</i>	Y
<i>nollahermo 97</i>	Y	<i>puoliperävaunu</i>	E
<i>nollapäiväaukko 99</i>	E	<i>purppurakuusi</i>	Y
<i>nollapäivän aukko</i>	E	<i>päiväraha</i>	E
<i>nousukulma</i>	Y	<i>pätkäpesti</i>	Y
<i>nukkeparlamentti</i>	Y	<i>päästörasite</i>	Y
<i>O</i>		<i>R</i>	
<i>objekti</i>	E	<i>raakadata</i>	Y
<i>obligaatorahasto</i>	E	<i>rahamarkkinarahasto 96</i>	E
<i>OER</i>	E	<i>rahastojen rahasto</i>	E

<i>rahasto-osuusrahasto</i>	E	<i>T</i>	
<i>raja-arvo</i>	E	<i>tallentava vastaanotin</i>	E
<i>rakennussähkö</i>	Y	<i>talvilomapidennys</i> 100	E
<i>ratamoottoripyörä</i> 100	Y	<i>tapaamispiste</i>	Y
<i>reaganismi</i>	Y	<i>tarkentava virkaehtosopimus</i>	E
<i>RFID</i>	E	<i>tarkoite</i>	E
<i>rinkeby-kieli</i>	Y	<i>tasa-arvoajokortti</i> 97, 100, 106	Y
<i>riskilisä</i>	Y	<i>taskupuisto</i>	Y
<i>ristiinmyynti</i> 110	E	<i>tavisturisti</i> 81, 87, 94	Y
<i>ritilöityminen</i> 76	Y	<i>tehdä</i> 74	Y
<i>romanius</i> 76	Y	<i>tekotodellinen</i> 88, 106	Y
<i>roskaposti</i>	E	<i>teraflopsi</i>	Y
<i>roskاپuhelu</i>	E	<i>Teragrid; teragrid</i>	Y
<i>ryhmäpuhelu</i>	E	<i>terakausi</i>	Y
<i>rypälease</i>	Y	<i>termi</i>	E
<i>rypälepommi</i>	Y	<i>termiharmonisointi</i>	E
<i>S</i>		<i>terminografia</i>	E
<i>sanastotyö</i>	E	<i>terminologia</i>	E
<i>sanastus</i> 76	E	<i>terminologiaoppi</i>	E
<i>saraj</i>	Y	<i>terminologinen työ</i>	E
<i>sarkaoja</i>	E	<i>termistö</i>	E
<i>satelliittiboksi</i>	E	<i>terroristihautomo</i> 80	Y
<i>satelliittivastaanotin</i>	E	<i>terveyspalveluyritys</i> 100	Y
<i>seikkailuhalli</i>	Y	<i>teräväpiirtotelevisio</i>	E
<i>seksihermo</i>	Y	<i>teräväpiirto-tv</i> 104	E
<i>sektorirahasto</i>	E	<i>testauspenkki</i>	E
<i>selvityshenkilö</i>	Y	<i>tiedeteatteri</i>	Y
<i>SEPA</i> 96	E	<i>tiedon lukituspäivä</i>	E
<i>SEPA-kortti</i>	E	<i>tieto</i>	E
<i>SEPA-maksuväline</i> 96, 100	E	<i>tietokannan lukituspäivä</i>	E
<i>SEPA-suoraveloitus</i>	E	<i>tietokonevastaanotin</i> 96, 100	E
<i>SEPA-tilisiirto</i>	E	<i>tietoliikenneverkko</i> 96	E
<i>seuraradio</i>	Y	<i>tietoturva-aukko</i>	E
<i>siirtoviive</i>	Y	<i>tietoverkko</i>	E
<i>silmäkarkki</i>	Y	<i>tiikerinloikka</i> 110	Y
<i>sisäleikkihalli</i> 97	Y	<i>tilanepukeutuminen</i> 90	Y
<i>sisältösyöte</i>	E	<i>timanttipolku</i>	Y
<i>sivustoharhautus</i>	E	<i>timanttipääkaupunki</i> 87, 100	Y
<i>sivustovastaava</i>	E	<i>toimialarahasto</i>	E
<i>slow city</i> 78	Y	<i>toimihenkilöistyminen</i> 90, 92	Y
<i>spim</i>	E	<i>toisteisesti</i>	Y
<i>spit</i>	E	<i>tonttitehokkuus</i>	Y
<i>sulautettu tietotekniikka</i>	E	<i>transeurooppalainen</i> 75, 88, 95	Y
<i>sulautuva opetus</i>	E	<i>transkulttuurisuus</i>	Y
<i>-sulkeiset</i>	Y	<i>tulopoliittinen sopimus</i> 88	E
<i>sumunäyttö</i>	Y	<i>tunnetalous</i>	Y
<i>sumuseinä</i>	Y	<i>tuotemerkkitalo</i>	Y
<i>suojarahasto</i>	Y	<i>turvavarastointi</i> 96	E
<i>suojasalkku</i>	Y	<i>tuulettaa</i>	Y
<i>suojeoja</i>	E	<i>tuuletus</i>	Y
<i>surukuusi</i>	Y	<i>tuulipukukansa</i>	Y
<i>SWIFT-osoite</i>	E	<i>typehtyminen</i>	Y
<i>synenergiaetu</i>	Y	<i>typehtyä</i>	Y
<i>synenergiahyöty</i>	Y	<i>tytärarmmus</i>	Y
<i>sähköinen kiusaaminen</i>	E	<i>työaikapankki</i> 97, 101	Y
<i>sähköinen lasku</i>	E	<i>työehtosopimus</i> 88, 99	E
		<i>työntekijä</i> 110	E
		<i>työolot</i>	E
		<i>työpankki</i>	Y

<i>työsuojelu</i>	E	<i>wikisivusto</i>	E
<i>työterveys</i>	E	<i>vip-passi 103, 104</i>	Y
<i>työterveyspalvelu 101</i>	Y	<i>vippipohjainen 88, 95</i>	Y
<i>työturvallisuus</i>	E	<i>viraalimainonta</i>	Y
<i>työympäristö 88</i>	E	<i>virastokohtainen työehtosopimus 88</i>	E
		<i>virka- ja työehtosopimus</i>	E
<i>U</i>		<i>virkaehtosopimus</i>	E
<i>ubiikkiyhteiskunta</i>	E	<i>virtaustoisto</i>	E
<i>uhitella</i>	Y	<i>virtuaaliopetus</i>	E
<i>urheiluteko</i>	Y	<i>virtuaalioppiminen</i>	E
		<i>VoIP-palvelu 104</i>	E
<i>V, W</i>		<i>VoIP-puhelu</i>	E
<i>vaeltavuus</i>	E	<i>VoIP-tekniikka 65</i>	E
<i>vahvistettu 76</i>	E	<i>WWW-vastaava 105</i>	E
<i>valtaaja 109</i>	E	<i>vähäpäästöisyys</i>	Y
<i>valtion keskustason sopimus</i>	E	<i>väri 74</i>	Y
<i>valtion varmuusvarastointi 78</i>	E		
<i>varaus 77</i>	Y	<i>Y</i>	
<i>varaustilaisuus</i>	Y	<i>yhdistelmäboksi</i>	E
<i>varmuusvarastointi 78</i>	E	<i>yhdistelmärahasto</i>	E
<i>varsinainen perävaunu</i>	E	<i>yhdistelmäsovitin</i>	E
<i>vasikallinen ovi</i>	E	<i>yhteinen eurooppalainen maksualue 78</i>	E
<i>vasikka</i>	E	<i>yhteiskunnan elintärkeä toiminto</i>	E
<i>vasikkaovi</i>	E	<i>yhteismaksualue</i>	E
<i>vastaanotin 102, 109, 110</i>	E	<i>yhtenäinen euromaksualue</i>	E
<i>-vastaava</i>	Y	<i>ykkösvaraaja</i>	Y
<i>velvoitevarastointi</i>	E	<i>yksilökäsite</i>	E
<i>verkkokiusaaminen</i>	E	<i>yleinen vaaramerkki</i>	E
<i>verkkolasku</i>	E	<i>yleiskäsite</i>	E
<i>verkko-opetus</i>	E	<i>yliopistosarja 100, 106</i>	Y
<i>verkko-oppiminen 89</i>	E	<i>yrityskorkorahasto 100</i>	E
<i>verkkopedagogiikka</i>	E	<i>yrityslainarahasto 100</i>	E
<i>verkkopohjainen oppiminen 88</i>	E	<i>yötyö 91</i>	E
<i>verkkosyöte</i>	E		
<i>verkkourkinta</i>	E	<i>Z</i>	
<i>verkkovastaava</i>	E	<i>zeniläinen 76</i>	Y
<i>vieras piste</i>	Y		
<i>vierasvoitto</i>	Y	<i>Ä</i>	
<i>viherkesanto 95</i>	Y	<i>äijä</i>	Y
<i>viipaletalo</i>	Y	<i>äijärunous 87</i>	Y
<i>viitehintajärjestelmä 80, 92, 97</i>	Y	<i>älypakkauk</i>	E
<i>viittauskerroin</i>	Y	<i>ämpäri lähetys</i>	E
<i>wiki 74</i>	E	<i>ämpäri radio</i>	E
<i>wikiohjelmisto</i>	E	<i>äänitejakelu</i>	E

LIITE 2: Luettelo kuvioista ja taulukoista

KUVIO 1. Esimerkki nelitasoisesta loogisesta käsitejärjestelmästä.....	61
KUVIO 2: Molempien aineistojen sanatyypijakauma. Perussanat, johdokset, yhdyssanat, liittosanat ja muut.	71
KUVIO 3: Molempien aineistojen sanatyypijakauma. Vain perussanat, johdokset ja yhdyssanat.....	72
KUVIO 4. Molempien aineistojen sanojen merkkimäärä.....	94
KUVIO 5. Molempien aineistojen yhdyssanojen leksikaalisten osien määrä.	98
KUVIO 6. Molempien aineistojen monilekseemisten määrite- ja edusosien määrä. ...	102
TAULUKKO 1. Erikoiskielisen aineiston sanatyypijakauma. Perussanat, johdokset, yhdyssanat, liittosanat ja muut.	70
TAULUKKO 2. Yleiskielisen aineiston sanatyypijakauma. Perussanat, johdokset, yhdyssanat, liittosanat ja muut.	70
TAULUKKO 3: Yleiskielisen yhdyssana-aineiston sanaluokkajakauma.....	86
TAULUKKO 4. Erikoiskielisen aineiston yhdyssanojen merkkimäärä.	91
TAULUKKO 5. Yleiskielisen aineiston yhdyssanojen merkkimäärä.	93
TAULUKKO 6. Erikoiskielisen aineiston yhdyssanojen leksikaalisten osien määrä. ...	96
TAULUKKO 7. Yleiskielisen aineiston yhdyssanojen leksikaalisten osien määrä.	97
TAULUKKO 8. Erikoiskielisen aineiston kompleksisten yhdyssanojen rakenne.....	100
TAULUKKO 9. Yleiskielisen aineiston kompleksisten yhdyssanojen rakenne.....	101
TAULUKKO 10. Erikoiskielisen aineiston yhdyssubstantiivien määriteosien muoto.	110
TAULUKKO 11. Yleiskielisen aineiston yhdyssubstantiivien määriteosien muoto....	110